

**AIKUISEN LAPSEN PÄIHTEIDENKÄYTÖN
VAIKUTUKSET ISOVANHEMMUUTEEN**
Isovanhempien kuvaamia haittoja ja selviytymiskeinoja

Mervi Ristaniemi
Maisterintutkielma
Sosiaalityön
maisteriohjelma
Yhteiskuntatieteiden
ja filosofian laitos
Humanistis-
yhteiskuntatieteellinen
tiedekunta
Jyväskylän yliopisto
syksy 2019

TIIVISTELMÄ

Mervi Ristaniemi
Sosiaalityö
Pro gradu –tutkielma
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Ohjaajat: Satu Ranta-Tyrkkö ja Maritta Itäpuisto
syksy 2019
sivumäärä 114 sivua

Jo pidempään on ollut tiedossa, että päihteidenkäyttö vaikuttaa merkittävästi myös käyttäjän läheisten ihmisten elämään. Läheiset eivät aina tule huomioiduksi palveluissa ja etenkin isovanhemmat ovat sellainen joukko, jotka ovat jääneet myös tutkimusten ulkopuolelle. Tämän tutkielman tavoitteena on lisätä ymmärrystä siitä, miten oman aikuisen lapsen päihteidenkäyttö vaikuttaa isovanhempien elämään ja miten se vaikuttaa heidän isovanhemmuuteensa. Millaista haittaa, huolta ja ristiriitaa aikuisen lapsen päihteidenkäyttö on heidän elämäänsä tuonut? Tarkoitus on myös selvittää millaisia selviytymiskeinoja isovanhemmilla on tällaisessa haastavassa elämäntilanteessa. Tutkimuksessa mainitaan tahoja, joista isovanhemmat ovat tukea saaneet, mutta pohditaan myös sitä, millaista apua isovanhemmat olisivat kaivanneet.

Tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä toimii isovanhemmuuteen sekä päihteiden käyttäjän läheisten kokemiin haittoihin liittyvä tutkimus. Tutkimukseen haastateltiin kuutta isovanhempaa. Aineistoa analysoitiin sisällönanalyysin keinoin. Aiempien tutkimusten kuvaamat läheisten kokemat haitat vastaavat paljon oman aineistoni tuloksia. Oma tutkimukseni valottaa kuitenkin tarkemmin sitä, miten haitat vaikuttavat isovanhemmuuteen.

Isovanhemmat kuvaavat kokevansa fyysisiä ja psyykkisiä oireita sekä muutoksia sosiaalisessa elämässään. Vaikutukset ulottuvat myös muuhun perheeseen ja sukuun, vapaa-aikaan, taloudelliseen tilanteeseen sekä turvallisuuden tunteeseen. Isovanhempien kuvaama tunteiden kirjo on laaja. Huoli, viha, suru, toivottomuus, syyllisyys ja pelko olivat yleisiä tunnetiloja.

Isovanhemmat näkevät isovanhemmuuden tärkeänä ja merkityksellisenä. Aikuisen lapsen päihteidenkäytön vaikutukset näkyvät erityisesti isovanhemman ja lapsenlapsen välisen yhteyden ja yhdessäolon vaikeuksina. Isovanhemmilla oli vaikeuksista huolimatta monenlaisia rooleja ja tehtäviä lapsenlapsiensa elämässä.

Tärkeimmiksi selviytymiskeinoiksi isovanhemmat luettelevat sosiaaliseen tukeen liittyviä asioita. Myös työ ja tiedonhankinta koettiin tärkeiksi auttaviksi tekijöiksi. Isovanhemmat kokevat saaneensa heikosti apua palveluverkostosta. Eniten he kaipasivat mahdollisuutta käydä läpi kuormittavia kokemuksiaan. Isovanhemmat antoivat kritiikkiä suomalaiselle päihdehoidolle, muun muassa päihteiden käyttäjän kohtaamiseen liittyen.

Asiasanat: isovanhemmuus, päihdeongelma, läheiset, selviytymiskeinot, ihmissuhteet, lapsenlapsi, haitat muille, significant others, harm to others

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	6
2 NÄKÖKULMIA ISOVANHEMMUUTEEN.....	9
2.1. ISOVANHEMMUUDEN MÄÄRITTELYÄ.....	9
2.2. ISOVANHEMPIEN ERILAISET ROOLIT JA TEHTÄVÄT	11
2.3. ISOVANHEMMUUS ELÄMÄNVAIHEENA	18
2.4. SUKUPOLVIEN KETJU	20
2.5. ISOVANHEMMAT SUKULAISIJASVANHEMPINA	22
3 PÄIHTEIDEN KÄYTTÄJÄN LÄHEISTEN KOKEMUKSIA	27
3.1. ARVIOITA PÄIHTEIDENKÄYTTÄJIEN JA LÄHEISTEN MÄÄRÄSTÄ.....	27
3.2. LÄHEISTEN KUVAAMIA HAITTOJA.....	29
3.3. LÄHEISET PÄIHDEPALVELUISSA	35
4 PÄIHTEIDEN KÄYTTÄJÄN LÄHEISEN ELÄMÄNTILANNETTA SELITTÄVÄ MALLI.....	39
4.1. SSCS –MALLI	39
4.2. SELVIYTYMISKEINOT	41
4.2.1. Mukautuminen	42
4.2.2. Vetäytyminen.....	42
4.2.3. Vastustaminen.....	42
4.3. SOSIAALINEN TUKI	44
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	46
5.1. TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSKYSYMYKSET.....	46
5.2. LAADULLINEN TUTKIMUSOTE	47
5.3. TEEMAHAASTATTELU	48
5.4. TUTKIMUSAINEISTON KUVAUS	50
5.5. AINEISTON ANALYYSI	51
5.6. EETTISET KYSYMYKSET JA LUOTETTAVUUS.....	53
6 TULOKSET	57
6.1. ISOVANHEMPIEN KUVAAMAT HAITAT	57
6.1.1. Fyysiset ja psyykkiset oireet.....	57
6.1.2. Vaikutukset sosiaaliseen elämään	59
6.1.3. Taloudelliset vaikutukset.....	63
6.1.4. Vapaa-ajan menettäminen	64
6.1.5. Uhat ja turvallisuudentunne	65

6.1.6. <i>Isovanhempien kokemat tunteet</i>	66
6.1.7. <i>Menetyksen kokemukset</i>	69
6.2. ISOVANHEMPIEN KUVAAMAT SELVIYTYMISKEINOT.....	71
6.3. AIKUISEN LAPSEN PÄIHDEONGELMAN VAIKUTUKSET ISOVANHEMMUUTEEN	79
6.3.1. <i>Tärkeä isovanhemmuus</i>	80
6.3.2. <i>Vaikeudet isovanhemmuudessa</i>	82
6.3.3. <i>Isovanhempien roolit</i>	86
6.3.4. <i>Suvun jatkuminen on merkityksellistä</i>	88
6.3.5. <i>Isovanhempien toiveita</i>	90
6.4. ISOVANHEMPIEN AJATUKSIA TUESTA JA AVUSTA.....	91
6.4.1. <i>Todellisuus vs. toiveet</i>	91
6.4.2. <i>Isovanhempien ajatuksia suomalaiseseen päihdehoitoon liittyen</i>	94
7 POHDINTA	98
KIRJALLISUUS	104

KUVIOLUETTELO

KUVIO 1. Isovanhemmuuden tyypit	13
KUVIO 2. Tutkimuskirjallisuutta mukaellen yhteenveto SSCS -mallin keskeisestä ajatuksesta ja käsitteistä.	40
KUVIO 3. SSCS-mallissa esitetyt kolme selviytymistapaa ja kahdeksan erityistä suhtautumistapaa, joilla läheinen voi reagoida perheenjäsenensä alkoholin tai huumeiden käyttöön.	41
KUVIO 4. Isovanhempien nimeämiä selviytymiskeinoja.	75
TAULUKKO 1. Esimerkki sisällönanalyysin luokitteluperiaatteesta.	53

1 JOHDANTO

Päihteiden käyttäjien määrä on kasvanut maailmanlaajuisesti. Tämä tarkoittaa sitä, että myös päihteiden käyttäjien läheisiä on yhä enemmän. Päihteiden käyttäjä aiheuttaa läheiselleen monenlaisia haittoja, jotka vaikuttavat muun muassa läheisen terveyteen, turvallisuuteen sekä taloudelliseen tilanteeseen. Isovanhempia päihteiden käyttäjän läheisinä on tutkittu vähän ja pääasiassa läheisiä koskeva tutkimus on kansainvälistä. Tämä loi oman haasteensa tälle tutkimukselle, mutta antaa sille myös perusteet.

Tässä tutkimuksessa keskityn sijaiskärsijöiden kokemuksiin, nimenomaan päihteiden käyttäjän läheisten kokemiin haittoihin. Tutkimuskohteena minulla on isovanhemmat, heidän kokemansa haitat ja ristiriidat päihdeongelmaisen aikuisen lapsensa läheisenä ja lastenlapsiensä isovanhempina. Selvitän miten haitat vaikuttavat isovanhempien elämään, isovanhemmukseen ja millaisia selviytymiskeinoja isovanhemmilla on haastavassa elämäntilanteessa selviämiseen. Itse kiinnostuin tästä aiheesta toimiessani lapsiperheiden sosiaalityöntekijänä ja työskentelin päihteiden käyttäjien läheisten kanssa. Näin lähietäisyydeltä niitä asioita, joiden kanssa isovanhemmat kamppailivat.

Tässä tutkimus koskettaa kolmea eri sukupolvea, joten on aiheellista määrittää käytettävät käsitteet. Sukupolvien ketju on tutkimuksessani käsitteiden osalta seuraava: isovanhempi – aikuinen lapsi – lapsenlapsi. Aikuinen lapsi on myös päihdeongelmainen, päihteiden käyttäjä ja päihteitä käyttävä aikuinen lapsi. Isovanhemmat ja lapsenlapset kuuluvat molemmat päihteidenkäyttäjien läheisten ryhmään, tosin tässä työssä painottuu nimenomaan isovanhempien näkemykset ja kokemukset.

Tämän tutkielman alussa tulen viitekehyksenä esittelemään erilaisia isovanhemmuuden näkökulmia sekä kerron tarkemmin päihteiden käyttäjän läheisten kokemiin haittoihin liittyvistä tutkimuksista. Tutkimus on toteutettu haastatteleamalla kuutta isovanhempaa. Aineisto on analysoitu sisällönanalyysin keinoin. Isovanhempien vastauksia jaottelin myös läheisten kokemuksia esiin tuovan SSCS –mallin (stress, strain, coping, support) kautta. Tähän malliin perehdytään tarkemmin luvussa neljä. Mallin avulla koitetaan auttaa päihteiden käyttäjien läheisiä selviytymään ongelman ja sen tuomien asioiden kanssa paremmin.

Haastattelemani isovanhemmat nimesivät erilaisia haittoja ja kokemuksia, joita heille aiheutuu heidän aikuisen lapsensa päihdeongelmasta ja näitä esittelen tutkielman tulososassa, luvussa kuusi. Vaikutukset olivat mm. terveyteen, sosiaaliseen elämään, talouteen, työhön, turvallisuuteen, vapaa-aikaan sekä isovanhemmuuteen liittyviä. Isovanhemmat kävivät läpi suuria tunteita, jotka vaikuttivat jokapäiväiseen olemiseen ja jaksamiseen. Yksi isovanhemmista kuvasi tilannettaan seuraavasti:

”Semmosta elämää, että siinä vaan mennään eteenpäin ja yritetään keksiä, saada omaa voimaa, että jaksaa niitten rinnalle. Elämä jatkuu, sitä ei pääse karkuun. Ei niitä voi jättää mihinkään, eikä itte voi lähteä.” (3)

Isovanhemmat kokivat isovanhemmuuden tärkeäksi ja se on heille myös suuri voimavara ja selviytymiskeino. Päihteiden käyttäjän vaikutus näkyi isovanhempien ja lapsenlapsen välisessä yhteydessä ja tapaamisissa. Isovanhempien oma suhde aikuiseen lapseensa vaikutti isovanhempana toimimisen mahdollisuuksiin sekä päihdeongelman vaihe ja vaikeus. Osa lapsenlapsista oli otettu huostaan, yksi oli isovanhempiensa hoidossa ja nämä tilanteet luonnollisesti vaikuttavat isovanhemmuuteen. Isovanhemmat joutuivat taistelemaan tapaamisista, lapsenlapsista oltiin huolissaan ja ikävän tunteet vaivasivat. Kaikista hankaluuksista huolimatta isovanhemmat kuitenkin kuvasivat isovanhemmuuttaan monin positiivisin määrittein. Isovanhemmat käyttivät monenlaisia selviytymiskeinoja. Niissä painotui erilaisista sosiaalisista suhteista ja ihmisten kohtaamisista saatava tuki. Lisäksi asiasta puhuminen, työ ja tiedonhankinta koettiin myös tärkeiksi. Isovanhemmat käyttivät SSCS -mallin mukaisin selviytymiskeinoja eli mukautumista, vetäytymistä ja vastustamista.

Yhteiskunnallisesta näkökulmasta katsottuna läheisten kokemusten selvittäminen on tärkeää, että heidät voidaan huomioida paremmin palvelujärjestelmässä. Tarjolla oleva päihdehoito painottuu voimakkaasti päihteiden käyttäjään. Läheisten merkitys myös päihdeongelmaisen kuntoutumisessa on todettu olevan suuri. Isovanhemmat kokivat, että heille ei tarjottu apua, eikä sitä oikein ollut edes saatavilla. Läheisten kokemat terveydelliset haitat voivat kuormittaa terveydenhoitoa ja aiheuttavat kustannuksia yhteiskunnalle ja myös työnantajille. Siksikin asianmukainen ja oikea-aikainen apu olisi tärkeä, että läheiset jaksavat. Kritiikkiä isovanhemmilta sai myös aikuisen lapsen saama hoito ja ammattilaisten kyky kohdata päihdeongelmainen.

Ajankohtaista otetta tutkimukseeni tarjoaa uudistettu lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskeva laki, joka astui voimaan syyskuussa 2019. Uudistuksen tavoitteena on ollut vaalia lapsen tärkeitä ihmissuhteita, joihin isovanhemmuuskin lukeutuu. Isovanhemmat saavat viimein roolilleen juridisen tunnustuksen ja lapsenlapselle tulee oikeus tavata isovanhempiaan. Pahimmillaan isovanhempien aikuiset lapset ovat pystyneet toimimaan portinvarti-joina isovanhemman ja lapsenlapsen tapaamisissa ja lapsenlapsi vieraannutetaan isovanhemmastaan.

2 NÄKÖKULMIA ISOVANHEMMUUTEEN

”Lapsenlapset ovat elämän jälkiruoka.” (Rotkirch & Fågel 2010, 50.)

Tässä kappaleessa käsittelen isovanhemmuuden eri ulottuvuuksia ja kuvaan millaisia merkityksiä isovanhemmuus saa. Esittelen isovanhemmuuden erilaisia rooleja ja sivuan isovanhemmuutta osana aikuisuuden ja vanhuuden kehitysvaiheita. Isovanhemmuus ei ole aina ruusuilla tanssimista, vaan se tuo mukanaan niin iloja kuin suruja. Kuvaan näitä molempia puolia sekä kerron isovanhempien kokemuksista, kun he ovat ryhtyneet sukulaissisovanhemmiksi lapsenlapselleen. Hahmotan isovanhemmuutta myös yhteiskunnallisten muutosten kautta sekä tarkastelen isovanhempia osana sukupolvien ketjua.

2.1. ISOVANHEMMUUDEN MÄÄRITTELYÄ

Suomessa oli vuoden 2011 lopussa 1,1, miljoonaa lasta ja heillä oli keskimäärin 2,9 isovanhempaa. Koko väestön miehistä 28 prosenttia ja naisista kolmannes on alaikäisten lasten isovanhempia. Alle 18-vuotiaista noin 40 prosentilla on vielä kaikki neljä isovanhempaa elossa. Kuudella prosentilla ei ole enää ainuttakaan isovanhempaa. Alle vuoden ikäisillä lapsilla 58 prosentilla on neljä isovanhempaa, 14-vuotiaista vain joka neljännellä. 60-vuotiaista isovanhemmista miehistä noin 50 prosentilla ja naisista noin 60 prosentilla on alaikäinen lapsenlapsi. Isoisien osuus on korkeimmillaan 70-vuotiaiden miesten keskuudessa ja isoäitien osuus 66–69-vuotiaana. (Suomen virallinen tilasto 2012.) SHARE-tutkimus tutki yli 50-vuotaiden eurooppalaisten taloutta, terveyttä ja ihmissuhteita. Tutkimuksessa selvitettiin muun muassa miten paljon lapsenlapsia nähdään kasvotusten. Yli 70 prosenttia suomalaisista isovanhemmista näkee lastenlastaan vähintään muutaman kerran kuukaudessa ja vain muutama prosentti ei tavannut lapsenlapsiaan lainkaan. Lastenlasten päivittäinen ja viikoittainen hoitaminen oli yhtä yleistä sekä isoisille että isoäideille. Vähintään muutaman kerran kuukaudessa lapsenlapsiaan hoiti noin puolet isovanhemmista. Tutkimuksessa todetaan isovanhempien kokevan elämänsä merkityksellisemmäksi heidän tultua isovanhemmiksi. (Pietiläinen 2018.)

Isovanhemmuuden määrittelyminen on haastavaa, eikä siihen ole olemassa yhtä ja oikeaa kuvausta. Isovanhemmuutta voidaankin määritellä esimerkiksi vanhemmuuden kautta, sillä

isovanhemmuuteen kuuluu vanhemmuutta muistuttava tunneside. Lastenlapsia on kuvattu elämän jälkiruuaksi. Kiintymys, rakkaus, läheisyys ja huolehtiminen kuuluvat parhaimmillaan isovanhemmuuteen. Isovanhempi kiintyy lapsensa lapseen, huolehtii hänestä kuin omastaan, mutta kuitenkin hieman eri tavalla. Isovanhemmuutta kuvataan suloisemmaksi ja helpommaksi, koska velvollisuudet, huoli ja vastuu on rajallisempaa. Nämä asiat myös erottavat isovanhemmuutta vanhemmuudesta. (Rotkirch & Fågel 2010, 33, 50). Toisaalta isovanhemmuutta voidaan tarkastella kokonaisuutena, johon liittyy erilaisia ominaisuuksia: biologinen, psykososiaalinen, ihmisten välinen sekä sosiaaliset piirteet. (ks. Danielsbacka & Tanskanen 2010; Malinauskas 2011, 50.)

Isovanhemmuuteen liittyy vahvasti kokemuksellisuus. Suhtautuminen isovanhemmuuteen ja jälkeläisiin on subjektiivista ja kaikki kokevat isovanhemmuuden omalla tavallaan. Isovanhemmuuteen vaikuttavat isovanhempien kokemukset ja tunteet, heidän käsityksensä itsestään ja läheisistään sekä menneisyyden tapahtumat ja ajatukset tulevaisuudesta. Parhaimmillaan isovanhemmuus ja lastenlasten kanssa vietetty aika on merkittävä voimavara. Isovanhemmuus voi olla eheyttävä kokemus, mahdollisuus olla lapsenlapselleen sellainen vanhempi, joka olisi halunnut olla omille lapsilleen. Kaikkien isovanhempien elämään lapsenlapset eivät kuitenkaan olennaisesti vaikuta. Isovanhemmalla onkin oikeus omaan elämään ja isovanhemmuus on vain yksi mahdollinen rooli ihmisen elämässä, se ei ole ainoa mahdollinen. (Niemi, Toivonen, Perkiö, Mustakallio-Huju & Sinkkonen 2017, 320–322.)

Isovanhemmuus itsessään on jo status, mutta se ei tuo mukanaan mitään tiettyjä ennalta määriteltyjä roolikuvauksia. Isovanhemmuutta on niin monenlaista kuin on isovanhempia. Lapsenlapsen syntymä on isovanhemmille yleensä merkittävä, elämää jäsentävä ja muuttava elämäntapahtuma. Isovanhemmuus nähdään arvostettuna roolina. Kautta aikojen isovanhemmat ovat olleet yksi perhe-elämän keskeisimmistä osista. Isovanhempien rooli on kuitenkin vaihdellut aikojen saatossa. Ennen Suomessakin elettiin yhdessä useamman sukupolven kesken ja isovanhemmat olivat lähellä koko ajan. Nykyään eletään pääosin ydinperheissä ja isovanhempien rooli ei enää olekaan yhtä selkeä kuin aikaisemmin. Viime vuosikymmeninä isovanhempien rooli on kuitenkin korostunut entisestään. Eliniänodotteen pidentyminen antaa lapsenlapsille ja isovanhemmille enemmän yhteistä aikaa ja se tarkoittaa, että yhä useammalla lapsenlapsella on elossa olevia, hyvävointisia isovanhempia, jopa isoisovanhempia. Isovanhemmaksi tullaan nykyään vanhempana kuin ennen,

mutta isovanhemmat ovat terveempiä kuin aikaisemmin. Toisaalta näkyvissä ollut syntyvyyden lasku vaikuttaa siihen, että isovanhemmilla on määrällisesti yhä vähemmän lapsenlapsia. (Rotkirch, Söderling & Fågel 2010, 5–7; Danielsbacka & Tanskanen 2010, 222.)

2.2. ISOVANHEMPIEN ERILAISET ROOLIT JA TEHTÄVÄT

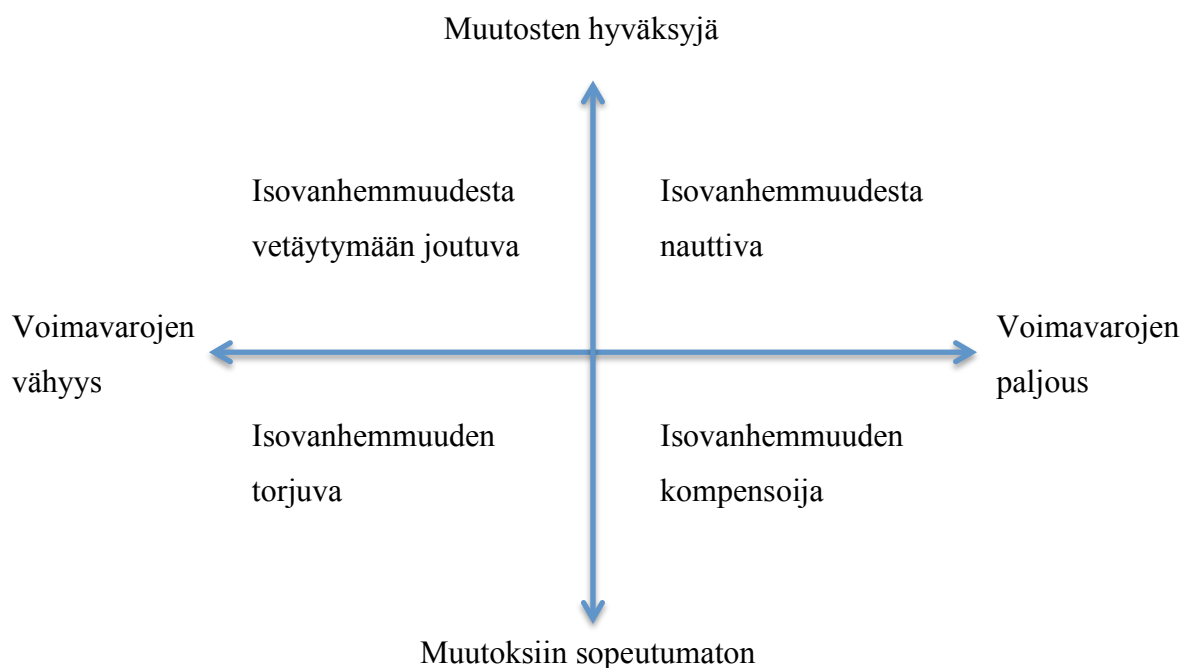
Isovanhemmilla voi olla monenlaisia rooleja ja tehtäviä lapsenlapsensa perheessä. He voivat auttaa lastensa perheitä monin tavoin. Annala & Siukola (2013) ovat opinnäytetyössään jaotelleet aiemman kirjallisuuden pohjalta isovanhemmille seuraavanlaisia rooleja: historian ja perinteiden kertoja, taloudellinen turva, hemmottelija, kasvattaja (erityisesti tunnekasvatus), kannustaja ja turvasatama (emt., 11). Isovanhemmat voivat auttaa lastenhoidossa, tarjota muuta käytännön apua, tukea taloudellisesti ja toimia kasvattajina. Isovanhemmat myös välittävät suvun historiaa ja perinteitä eteenpäin, toimivat keskustelukaverina, tarjoavat jatkuvuutta ja turvallisuutta ja touhuavat erilaisia asioita lastenlastensa kanssa. Tällainen aktiivinen isovanhemmuus parantaa myös isovanhempien tyytyväisyyttä omaan elämäänsä. Etenkin lapsiperheiden elämän käännekohtissa isovanhempien tärkeys ja merkitys näkyy. (Rotkirch & Fågel 2010, 5–7, 51; Kastarinen 2017, 106–107.) Isovanhemmilla voi olla merkittävä rooli lapsensa perheen kriisitilanteissa, kuten esimerkiksi avioerotilanteissa, jopa siten, että he joutuvat ottamaan liiankin suuren vastuun perheen tilanteesta. Joskus tilanne kärjistyy lapsiperheessä niin vakavaksi, että isovanhempien täytyy ottaa täysi vastuun lastenlastensa hoivasta. (Rotkirch & Fågel 2010, 39–44.)

Anne Kastarinen (2017) on väitöskirjassaan tutkinut isovanhemmuuden identiteettejä. Isovanhemmuus koettiin arvokkaana ja ainutlaatuisena suhteena. Isovanhemmat olivat valmiita tekemään paljon saadakseen vahvan suhteen lapsenlapsiinsa. Lapsenlapset muuttavat isovanhempien maailmaa, ihan konkreettisesti, sillä isovanhemmat kokevat lastenlasten kautta ja kanssa uusi asioita. Suhde lapsenlapseseen kuitenkin muuttuu ja kehittyy lapsenlapsen kasvaessa. Lapsenlapsen ollessa pieni korostuu hänen hoitamiseen liittyvät asiat ja lapsenlapsen tullessa vanhemmaksi taloudellinen apu nousi isompaan rooliin. Isovanhemmuuden rooli muuttui ja isovanhemmat muokkasivat sitä lapsenlapsen kasvun mukaan ja sen mitkä olivat lapsenlapsen sen hetkiset tarpeet ja kiinnostuksen kohteet. Isovanhempien oli edelleen helppo olla yhdessä lastenlasten kanssa ja tehdä heidän kanssaan asioita yhdessä. Parhaimmillaan isovanhemman ja aikuistuvan lapsenlapsen välit kertovat molem-

minpuolisesta arvostuksesta, he oppivat toinen toisiltaan ja haluavat viettää aikaa yhdessä. (Kastarinen 2017, 106–116.)

Tutkijat puhuvat isovanhempien investoinneista lapsenlapsiinsa. Puhutaan suorista tai epäsuorista lapsenlapsen elämää edistävästä investoinneista, joita on mm. yhteydenpidon yleisyys, koettu läheisyys, lastenhoito ja taloudellinen tukeminen. On todettu, että lapsenlapsiin investoivat eniten äidinäidit, seuraavaksi eniten äidinisät, sitten isänäidit ja vähiten isänisät. Isovanhempien tuen ja hoivan hyödylliset vaikutukset on kuitenkin nähty vaikuttavan enemmän pehmeämpiin ominaisuuksiin, kuten lastenlasten kognitiivisiin ja verbaalisiin kykyihin sekä henkiseen terveyteen ja hyvinvointiin. On tutkittua näyttöä siitä, että etenkin riskiperheiden lastenlapset saavat hyödyllisiä vaikutuksia isovanhemmista ja isovanhemmat pystyvät parantamaan lastenlastensa hyvinvointia. (Danielsbacka & Tanskanen, 2010, 223–224.)

Maijala ym. (2013) kuvaavat neljä erilaista isovanhemmuuden tyyppiä. Tyypit eroavat toisistaan isovanhemman voimavarojen ja sopeutumiskyvyn suhteen. Voimavaroissa on kaksi ääripäätä, joka kuvaa isovanhempien psyykkisten, kognitiivisten, sosiaalisten ja fyysisten voimavarojen määrää tai puutetta. Sopeutumiseen liittyy isovanhempien kyky tai kyvyttömyys hyväksyä isovanhemmuus ja sen mukanaan tuomat asiat ja tehtävät. Sukupolvien välisiä vuorovaikutussuhteita ja konflikteja voidaan yrittää ymmärtää tämän jaotteen avulla. Alla olevassa kuviossa näkyy isovanhemmuuden tyypit: isovanhemmuudesta nauttiva, isovanhemmuuden kompensoija, isovanhemmuuden torjuva ja isovanhemmuudesta vetäytymään joutuva. Isovanhemmuudesta nauttiva isovanhempi on hyväksynyt muutokset ja hänellä on voimavaroja uuteen rooliinsa. Tällaiset isovanhemmat hyväksyvät oman ikääntymisensä, he ovat hyväkuntoisia ja oppimismyönteisiä. Isovanhemmuuden kompensoijalla olisi voimavaroja, mutta hänen on hankala sopeutua muutoksiin. Hän hyväksyy isovanhemmuuden, mutta ei halua paneutua uuteen rooliinsa. Tähän voi vaikuttaa se, että isovanhempi on työelämässä tai muuten viettää aktiivista vapaa-aikaa. Isovanhemmuuden torjuvalla on rajoitetusti voimavaroja ja myös sopeutuminen uuteen tilanteeseen on haastavaa. Hänen on vaikea hyväksyä ikääntymistään ja siihen liittyviä muutoksia. Isovanhemmuudesta vetäytyvä hyväksyy muutoksen ja hän haluaisi toimia isovanhempiana. Hänellä ei kuitenkaan ole voimavaroja isovanhemmuuden toteuttamiseen esimerkiksi sairaudesta johtuen tai ulkopuolisista syistä, kuten perheen huonojen välien tai avioeron vuoksi. (Maijala ym. 2013, 636–638; Maijala 2011.)

KUVIO 1. Isovanhemmuuden tyypit (Maijala 2011)

Viime vuosikymmeninä isovanhempien merkitys lastenlasten taloudellisena tukijana on kokenut suuren muutoksen. Mullistukseen on vaikuttaneet monet asiat: väestörakenteen ja lapsiperheiden kulttuurin muutokset, kasvaneet erot sukupolvien taloudellisissa voimasuhteissa ja nykyään perhe perustetaan yhä vanhempana. Isovanhemmat ovat tänä päivänä vauraampia, mutta myös pitkäikäisempiä ja he jaksavat aktiivisemmin toimia lastenlastensa kanssa. Suomessa vauras seniorisukupolvi on suhteellisen tuore ilmiö ja isovanhempien roolia lapsiperheiden toimeentulossa ja kulutuksessa ei ole vielä tutkittu paljon. On kuitenkin todettu, että isovanhemmat tukevat tänä päivänä aikuistuneita lapsiaan enemmän ja pidempään. Aikuisten lasten asenne isovanhempien apuun on muuttunut ja ”pappa betalar”-ilmiö ei ole enää hävettävä asia, vaan isovanhempien jopa odotetaan osallistuvan esimerkiksi lapsenlapsensa liittyviin kustannuksiin. Taloudellinen tuki voi olla moninaista, ihan suorina rahalahjoituksina tai kotitalouspalveluja. Lastenhoitoapu voidaan katsoa taloudelliseksi tueksi, sillä isovanhempien aikuiset lapset säästyvät ulkopuolisen hoitajan palkkaamiselta. Toisaalta nyt eletään ydinperhekeskeistä aikaa ja hyvä vanhemmuus ylipäättään ymmärretään vanhempien jatkuvaksi läsnäoloksi ja vanhemmat nähdään lastensa viihdyttäjinä. Tämä kaventaa isovanhempien asemaa ja korostaa heille lankeavaa rahoittajan roolia. (Wilska 2010, 26–31.)

Taloudelliset asiat saattavat aiheuttaa riitaantumista sukupolvien välille. Aikuiset lapset kokevat olevansa itsenäisiä ja pitävät kiinni yksityisyydestään. Isovanhemmat taas saattavat odottaa jonkinlaista vastinetta taloudelliselle avulleen, vähintäänkin lastenlasten vierailuja ja seurapitoa. Isovanhemmat voivat odottaa saavansa vastineeksi mahdollisuuden osallistua lapsiperheen arkeen ja saavansa siten sananvallan perheen päätöksentekoon. Lapsiperheen ja isovanhempien odotukset ja toiveet saattavat olla ristiriidassa keskenään ja tämä aiheuttaa riitoja. Isovanhemmat, ristiriidoista huolimatta, kuitenkin kokevat aikuisten lastensa perheiden taloudellisen tukemisen positiivisena, vaikka itse näkevätkin taloudellisen tuen olevan vain pieni osa rooliaan. (Wilska 2010, 29–30.)

Isovanhemmat kertovat paljon positiivisia asioita isovanhemmuuden rooliin liittyen. Oma taustakartoitukseni tuo esiin monia isovanhemmuuden negatiivisia puolia, siksi on tärkeää painottaa sitä, että isovanhemmat kokevat isovanhemmuuden enimmäkseen ongelmattomana, aurinkoisena ja nautinnollisena. He kuvaavat pursuavansa rakkautta lapsenlapsiaan kohtaan, rakkautta kuvataan suloisemmaksi ja helpommaksi kuin omaa lasta kohtaan. Isovanhemmat kokevat vahvaa kiintymystä lapsenlapsiin ja kertovat yhteisestä ilosta, onnesta ja uteliaisuudesta. (Rotkirch & Fågel 2010, 50.) Isovanhemmat kokevat isovanhemmuuden syvälliseksi ja merkitykselliseksi tapahtumaksi ja he kokevat paljon rakkautta lastenlapsiensa kanssa. Isovanhemmilla on enemmän aikaa ja mahdollisuus pysähtyä lastenlastensa elämään paremmin kuin omien lastensa kohdalla eläessään kiireisiä ruuhkavuosia. Lastenlapsia seuratessa oma väsymys kaikkoo ja lapsenlapset tuovat paljon iloa, kun heidän touhujaan saa seurata. Tällaiset kokemukset mahdollistuvat, jos aikuiset lapset antavat tilaa lastenlasten ja isovanhempien suhteelle ja arvostavat sitä. (Kumpula 2010, 73–78.)

Isovanhemmuus on muuttunut viime vuosikymmeninä ja tilaa on monenlaiselle isovanhemmuudelle. Isovanhemmuus myös ajoittuu monenlaisiin elämäntilanteisiin. Väestöliiton Sukupolvien sopu- sekä Sukupolvien ketju-hanke, tuovat esiin erilaista isovanhemmuutta. Nykypäivän isovanhemmuus on monimuotoista ja se näkyy mm. uusperheiden, adoptio-perheiden ja monikulttuuristen perheiden arjessa, jossa on biologista ja sosiaalista isovanhemmuutta. (Isovanhemmuus – Sukupolvien sopu.) Nykypäivän isovanhemmuuden uusi haaste on se, miten sovittaa yhteen isovanhemmuus ja työ. (Kumpula 2010, 78.) Lisäksi isovanhempien omat parisuhteet ovat nykypäivänä epävarmempia ja lastenlasten isovanhemmat elävät yhä useammin erillään. 2000-luvun taitteessa isovanhempien erillään asuminen on lisääntynyt kahdeksan vuoden aikana kolmanneksella. (Suomalainen lapsi

2007.) On isovanhempia, jotka ajattelevat, että he ovat jo oman vastuunsa kantaneet, eivätkö halua osallistua lastenlastensa elämään. He voivat vielä itsekin elää ruuhkavuosia. Kymmenen prosenttia suomalaisista isovanhemmista ei hoida lapsenlapsiaan lainkaan. Kaikkien ei tarvitse olla pullantuoksuisia isoäitejä, vaikka se meillä onkin yleinen, ulkoapäin luotu mielikuva. Suurten ikäluokkien naiset ovatkin ensimmäinen sukupolvi, joka kyseenalaistaa velvollisuusisovanhemmuuden ja haluavat asettaa hoivalle rajoja. Toisaalta yhteiskunnassamme tapahtunut isyyden murros on vaikuttanut myös isoisyyteen. Viimeisen reilun kymmenen vuoden aikana myös isoisät ovat saaneet suuremman ja aktiivisemmän roolin lastenlastensa arjessa. (Autio 2017; Björkman 2019; Heiti 2015; Köngäs 2016; Åkman 2019.)

Aina isovanhemmuus ei ole sellaista mitä isovanhempi itse toivoisi tai mitä aikuinen lapsi vanhemmiltaan odottaa. Isovanhempi voi omalla käytöksellään vaikuttaa siihen, että hän ei ole toivottu viettämään aikaa lapsenlapsensa kanssa. Isovanhempien päihde- tai mielenterveysongelma voi aiheuttaa pelkoa lapsenlapsen turvallisuuteen liittyen, ja voi olla syy etääntymiseen tai vieraannuttamiseen. Tärkeää on muistaa tämä kolikon toinen puoli eli isovanhempien omat ongelmat voivat vaikuttaa isovanhemmuuteen niin, että aikuisten lasten ja lastenlasten näkökulmasta isovanhemmuus ei ole positiivista. Kielletyllä isovanhemmuudella tarkoitetaan sitä, kun yhteydenpito tai tapaamiset lapsenlapsiin on jostain syystä kielletty tai rajoitettu. Isovanhemman ja lapsenlapsen välillä aikuiset lapset voivat olla jopa portinvartijoita, he määrittelevät ehdot ja tapaamisten määrän. Erityisesti isoäitien kokemuksiin liittyen on todettu, että kielletty isovanhemmuus aiheuttaa isoäideille monenlaisia tunteita, kuten syyllisyyttä, häpeää, vihaa, katkeruutta, voimakkaita tunnekuohuja ja masennusta. Tämänkaltaiset tuntemukset ja kokemukset voivat kestää pitkän aikaa ja laskea isovanhemman elämänlaatua. Isoäidit voivat salata kärjistyneen tilanteensa ja kokevat kateutta muita isovanhempia kohtaan. Isoäidit käyttivät kielletyn isovanhemmuuden kohdatessaan erilaisia selviytymistapoja: he pyrkivät esimerkiksi korttien ja lahjojen avulla pitämään jonkinlaisen yhteyden lapsenlapseseen, osa alistui kohtaloonsa, osa odottaa että lapsenlapsi kasvaisi ja haluaisi sitten itse ottaa isovanhempaan yhteyttä. Isovanhemmat hakivat tilanteeseensa vähänlaisesti ammattiapua. (Paatelainen 2016, 14, 74–77.)

Isovanhemmille aiheuttaa surua myös lapsenlapsettomuus. Vanhemmaksi tuleminen on myöhentynyt ja lapsettomuus lisääntynyt, joten isovanhemmuuttakin voi joutua odottamaan kauemmin ja joiltakin se jää kokematta kokonaan. Lapsenlapsettomuudesta voi kär-

siä myös vaikka olisi isovanhempi, jos välit lapsenlapsen ja aikuisiin lapsiin ovat poikki. Yhdysvaltalaisen tutkimuksen mukaan noin joka viides isovanhempi on menettänyt yhteyden lapsenlapsiinsa. Yleisin syy yhteyden menetykseen oli lapsenlapsen vanhempien ero, mutta myös perheriidat, muutot, sairaudet ja lapsenlapsen kriisit ja vaikeudet aiheuttivat yhteydenpidon katkeamista. Maantieteellinen etäisyys vaikuttaa isovanhemmuuteen ja joskus isovanhemmat kärsivät pitkästä välimatkasta ja suhde lapsenlapsen voi jäädä etäiseksi. Isovanhemmaksi voi kuitenkin ryhtyä myös ilman biologisia lapsenlapsia ja lapsenlapsittomuuden surua voi paikata ryhtymällä sijaisisovanhemmaksi. Tällainen sosiaalinen isovanhemmuus, varamummous ja –vaarius, onkin lisääntynyt viime vuosina. (Rotkirch & Fågel 2010, 35–37, 48-50.)

Isovanhemmilla ei Suomessa ole ollut mitään virallisia oikeuksia eikä myöskään velvoitteita lapsenlapsiaan kohtaan. Isovanhemmuus on vapaaehtoista. Aiemmin jo todettiin, että isovanhempien välit lastenlapsiinsa ovat paljolti kiinni siitä millaiset välit isovanhemmalla on aikuiseen lapseensa tai hänen puolisoonsa. Sukupolvien välillä voi olla monenlaista ristiriitaa ja köydenvetoa näkemyksistä tai toimintatavoista. (Rotkirch & Fågel 2010, 33–34.) Esimerkiksi aikuisten lasten erotilanteissa tai uudelleen avioitumisissa isovanhemman ja lapsenlapsen suhteen jatkuvuus ei ole itsestäänselvyys. Puhutaankin isovanhempia pelottavasta, pakotetusta erosta lapsenlapsiin, ”mummoerosta”. Isovanhempi ei saa tavata lapsenlastaan mikäli aikuinen lapsi, huoltaja sen kieltää. Perhepoliittisissa ratkaisuissa isovanhempien merkitys perheille tulisi ymmärtää paremmin. Suomessa olisi vakaavasti pohdittava, lapsen etu huomioiden, erilaisia keinoja vahvistaa lähisukulaisen oikeuttavata lastenlapsia. (Rotkirch & Fågel 2010, 5–7, 51; Kastarinen 2017, 106–107.) Muutos on kuitenkin käsillä, sillä lapsenhuoltolakeja uudistetaan 1.9.2019 alkaen ja siihen on kirjattu lapsen oikeus tavata hänelle erityisen läheistä henkilöä eli pyritään vaalimaan lapselle läheisiä ihmissuhteita entistä paremmin. Tapaamisoikeus vahvistetaan tuomioistuimen päätöksellä ja sitä arvioidaan lapsen edun näkökulmasta. (Lapsenhuoltolain uudistamista koskevan esityksen keskeinen sisältö 2018.)

Suomalaisten isovanhempien (n=12) ajatuksia on tutkittu liittyen siihen, miten isovanhemmuus on muuttanut heidän elämää, millaisia voimavaroja isovanhemmuus on tarjonnut ja sisältänyt sekä millaisia haasteita isovanhemmuuteen on liittynyt. Isovanhemmaksi tulemisessa voidaan erottaa kolme vaihetta: ennakkotieto isovanhemmaksi tulemisesta, lapsenlapsen syntymä ja elämänmuutokset isovanhemmuuden myötä. Isovanhemmat kokivat

olevansa valmiimpia tulemaan isovanhemmiksi, kuin omien aikuisten lastensa vanhemmiksi aikoinaan. Huolia ja pelkoa ei ollut ja isovanhemmat olivat varmempia kasvattajan taidoistaan. Isovanhemmaksi tulo muutti koko elämän, jokapäiväisistä rutiineista alkaen. Lapsenlapsen saaminen antoi uutta perspektiiviä, oma ikääntyminen oli helpompi hyväksyä uuden sukupolven synnyttyä. Isovanhemmuuden nähtiin tuovan henkisiä, sosiaalisia, kognitiivisia ja fyysisiä voimavaroja. Henkisiksi voimavaroiksi nähtiin avun tarjoaminen, ilon saaminen, mahdollisuus olla oma itsensä, rohkeus koittaa uusia asioita ja hankkia uusia muistoja. Sosiaalisiksi voimavaroiksi isovanhemmat luettelivat mahdollisuuden olla yhdessä, vierailut lapsenlapsen perheen kanssa, asua lapsenlapsen lähetyvillä ja saada tutustua häneen. Isovanhempien kognitiiviset taidot paranivat lastenlasten opettaessa heille uusia taitoja, mutta isovanhemmat myös siirtävät lapsenlapsiin arvojaan ja taitojaan. Isovanhempien fyysinen kunto ja elinvoimaisuus nousivat heidän touhutessa yhdessä lastenlastensa kanssa. Isovanhemmat myös halusivat lastenlastensa vuoksi pitää huolta kunnostaan. Isovanhemmuuteen kuuluviksi haasteiksi isovanhemmat nimesivät aikuisen lapsen eron, hankaluuden löytää lapsenlapsille oman työn ohessa aikaa, oma jaksaminen, väsyminen, lastenlasten kasvaminen ja sen myötä isovanhemmuuden muuttuminen, kasvatukselliset näkökulmat ja lastenlasten vaatimukset. (Maijala, Uusiautti & Määttä 2013, 627–636.)

ET-lehden kautta kerättiin vuosina 1940–50 syntyneiden isovanhempien (n=189) näkemyksiä ja kokemuksia siitä, mitä isovanhemmuus heille merkitsee. Joskus lapsenlapsen tulo voi tuntua liian aikaiselta myös isovanhemmalle ja isovanhempi ei ole vielä valmis isovanhemmuuteen. Hän voi kokea, että ei halua tai pysty vastata häneen kohdistuviin odotuksiin. Lastenlasten syntyminen tiheään tahtiin tai niiden suuri määrä koettiin myös joskus haastavaksi ja isovanhempia huolesti pystyvätkö he tarjoamaan hoivaa ja tukea tarpeeksi. (Rotkirch & Fågel 2010, 39–44.) Toisinaan isovanhemmat voivat kokea olevansa liian sidottuja isovanhemmuuteen. Isovanhemmista tuntuu, että heiltä vaaditaan liikaa ja he väsähtävät, kun odotukset ja velvollisuudet ovat liian isoja. Tämä voi vaikuttaa suoraan isovanhempien terveyteen. Toisaalta myös se vaikuttaa isovanhempien henkiseen ja fyysiseen terveyteen, jos he menettävät kokonaan yhteyden lapsenlapsiin. Isovanhemman näkökulmasta kohtuullinen osallistuminen lapsenlapsen elämään olisi siis paras tilanne. (Danielsbacka & Tanskanen 2010, 223–224.)

Tontti (2011) on tutkielmassaan tutkinut isoäitien (n=84) kirjoitusten pohjalta isovanhemmuuden haasteita, keskittyen isoäitien ja lastenlasten välisen yhteydenpidon haasteisiin.

Yhteydenpitoa hankaloittavia asioita oli pitkä välimatka lapsenlapsen, jonka nähtiin vaikuttavan isoäidin ja lapsenlapsen siteen vahvistumiseen sekä läheisyyden kokemiseen. Suhteen muotoutumiseen vaikutti isoäidin välit aikuiseen lapseen, sillä puolet vastanneista koki perhesukupolvien väliset riidat ongelmaksi, usein myöskin anopin ja miniän sekä anopin ja vävyn ristiriidat vaikuttivat. Tontin mukaan myös kansainväliset tutkimukset tukevat hänen tutkimustuloksiaan. (Tontti 2011, 29–34.)

2.3. ISOVANHEMMUUS ELÄMÄNVAIHEENA

Isovanhemmuus on merkittävä elämänvaihe ihmisen aikuisuudessa ja vanhuudessa, siksi seuraavaksi tehdään lyhyt piipahdus aikuisuuden ja vanhuuden elämänavaiheita kuvaaviin teorioihin. Elämäнкаariajattelu perustuu lyhykäisyydessään siihen, että elämänkulkunsa, tässä tutkimuksessa nimenomaan aikuisuuden ja vanhuuden aikana, ihminen joutuu sopeutumaan erilaisiin roolimutoksiin, esimerkiksi siirtymään kasvattajan ja vanhemman roolista isovanhemman rooliin tai työntekijästä eläkeläiseksi. Monesti isovanhemmuus liitetään mielikuvissa vanhuuteen, mutta todellisuudessa monet tulevat isovanhemmiksi jo keski-ikässä. Aikuisuuteen ja vanhuuteen liittyvät kehitystehtävät ja se miten vaiheisiin sopeutuu, vaikuttavat luonnollisesti isovanhemmuuteen.

Keski-ikäksi määritellään yleensä ajanjakso, joka alkaa 35–40-vuotiaana ja päättyy 65 vuoden iässä, jonka jälkeen alkaa vanhuuden ikävaihe. Levinsonin käsityksen mukaan aikuisen ihmisen kehityksessä vaihtelevat 4–5 vuoden välein muodostuvat siirtymäkaudet ja noin 6–7 vuotta kestävät pysyvät kaudet. Näihin elämänkulun siirtymäkausiin liittyvät suuret elämänmuutokset, luopumiset ja uudet mahdollisuudet. Keski-ikään ajatellaan kuuluvan tavoitteiden ja elämäntapojen uudelleen arviointia, uusien psyykkisten ja sosiaalisten taitojen valmiuksien kehittymistä, tunne-elämän kriisejä, aikaperspektiivin muuttuminen ja kuoleman välttämättömyyden hyväksyminen. (Myyrä 1988, 194–198, 241.) Erikson liittyy aikuisuuteen ihmisen elämän tuotteliaimmat vuodet ja samalla kehittyy ihmisen kyky läheisiin ihmissuhteisiin, toisista huolehtimiseen ja rakkauteen. Erikson puhuu ihmisen seitsemännestä iästä eli generatiivisuuden, tuotteliaisuuden kaudesta. Kausi sijoittuu aikuisuuden keksivaiheille ja sille on ominaista halu saada aikaan jotain uutta ja merkityksellistä, liittyen työelämään tai sukupolvien ketjuun. Tähän aikaan liittyy seuraavasta sukupolvesta huolehtiminen ja kasvuedellytysten luominen

uudelle sukupolvelle, mutta myös vanhemman sukupolven hoitaminen. (Myyrä 1988, 194; Nurmiranta, Leppämäki & Horppu 2012, 96–97.)

Vanhuutta ikävaiheena on jäsennetty jakamalla se kolmanteen ja neljänteen ikään. Kolmanteen ikään kuuluu henkilökohtaisten tavoitteiden toteuttaminen ja itsensä kehittäminen ja se voi olla fyysisesti sosiaalista ja aktiivista aikaa. Neljänteen ikään siirtyminen tuo mukanaan luopumista ja menetystä, oman kuolemankin pohdintaa. Siihen sisältyy yhä enemmän fyysisen kunnan rapistumista, autonomian vähentymistä ja ollaan yhä enemmän toisista riippuvaisia. Erikson liittää vanhuuteen psyykkisen kehityksen hui-pentuman, ihminen hahmottelee elämänsä vaiheita mielekkääksi ja merkitykselliseksi jatkumoksi. Tärkeä kehitysvaihe on löytää oman minän eheys, samalla kun sopeutuu vanhuuden tuomiin haasteisiin ja muutoksiin. Tässä elämän tilinteoksikin kutsutussa vaiheessa on tärkeää hyväksyä elämässä tapahtuneet asiat ja itse tehdyt hyvät ja huonot ratkaisut. Vanhuuden eheään ja viisaaseen minään kuuluu yhteenkuuluvuuden tunne sekä ajatus itsestä osana sukupolvien ketjua. Jos ihminen ei hyväksy vanhuuttaan, voi siitä seurata muun muassa epätoivoa, kuolemanpelkoa ja psyykkistä oireilua. (Nurmiranta, Leppämäki & Horppu 2012, 120–122.)

Vanhuuden kehitystehtävät haastavat ihmisen persoonallisen kehityksen. Havighurstin nimeämiä kehitystehtäviä ovat eläkkeelle siirtyminen, isovanhemmuus, sopeutuminen kehon erilaisiin muutoksiin sekä heikkenemiseen. Myöskin yhteiskunnallisesti roolit ja tehtävät muuttuvat. Tornstram on kuvannut ihmisen pyrkivän vanhuudessa kohti kypsyyttä ja viisautta. Ihminen määrittelee uusiksi itseään, aikaa, elämää sekä kuolemaa. Esimerkiksi vanhuudessa toimintakyvyn muutos pakottaa joustavuuteen ja usein joutuu muuttamaan omia toimintatapojaan sekä ottamaan ulkopuolista apua vastaan tai hyödyntämään erilaisia apuvälineitä. Tätä kutsutaan sulauttavaksi hallinnaksi. Mukauttavassa hallinnassa arvioidaan uusiksi omia tavoitteita. Molemmissa tavoitteena kuitenkin tasapaino todellisen minän ja tavoitteiden mukaisen minän välillä. (Nurmiranta, Leppämäki & Horppu 2012, 122–123.)

Nämä aikuisen ihmisen elämään kuuluvat vaiheet vaikuttavat isovanhemmuuteen. Kehitystehtävissä ja erilaisten kausien tavoitteissa epäonnistuminen, heijastuu myös ympärillä oleviin ihmissuhteisiin. Merkityksellistä on se, miten hyväksyy itsensä ja muutokset.

2.4. SUKUPOLVIEN KETJU

Yleisesti ajatellen vanhemmat kunnioittavat isovanhemmuutta ja sukupolvien välistä vuorovaikutusta. Isovanhempien merkitys nähdään suurena lastenlasten liittämässä sukupolvien ketjuun. Sukupolvien välisessä vuoropuhelussa isovanhemmat siirtävät hiljaista tietoa, normeja ja tapoja lastenlapsilleen. (Kumpula 2010, 73–78.)

Isovanhemmuuteen kuuluu kiinteästi käsitteet sukupolvi, sukupolviketju sekä sukupolvien välinen vuorovaikutus. Lapsenlapset ovat uusin osa perheyhteisöjen sukupolvien ketjua. Näihin ketjuihin liittyy monenlaisia sosiaalisia suhteita ja siteitä sekä sukupolvien välisiä yhteyksiä. Perhe ja isovanhemmuus liitetään myös vahvasti hyvään vanhenemiseen. Suku ja perhe tuovat parhaimmillaan ihmisen elämään voimaa ja suurta tyydytystä. Perheeseen ja sukuun liittyy kuitenkin myös moraalisia velvoitteita, jotka voivat olla raskaita ja kuormittavia. Sukupolvien väliseen ketjuun mielletään monesti oletus biologisesta ketjusta, mutta ketju voi syntyä myös muunlaisen perheyhteyden kautta. Etenkin nykypäivänä, kun erotaan enemmän, muodostuu monenlaisia perheiden ketjuja. Perheen käsitys on laajentunut ja tänä päivänä uusperheet, sateenkaariperheet, monikulttuuriset perheet ja yhden vanhemman perheet näkyvät yhä enemmän yhteiskunnassamme. Tällä hetkellä lapsiperheistä 30 prosenttia on muita kuin alkuperäisiä kahden vanhemman perheitä. Isovanhemmuudestakin on tullut neuvoteltava suhde, jossa voidaan neuvotella erilaisten perheiden suhteet entisiin ja uusiin isovanhempiin. Seuraavat isovanhemmuuden piirteet liittyvät vahvasti näkemykseen sukupolvien ketjusta: biologinen uusiutuvuus ja jatkuvuus, suvun uusiutuminen ja elämän jatkuminen, sosiaalinen jatkuvuus eli menneisyyden rakentaminen ja tulkitseminen lapsenlapselle, elämänohjeiden ja elämän viisauden antaminen, oman suvun roolimallina toimiminen sekä puskurina toimiminen sukupolvien välisissä suhteissa. (Marin 2002, 108–113.)

Isovanhemmat ovat eri tutkimuksissa tuoneet esiin isovanhemmuuteen liittyviä ristiriitoja ja surua tuottavia asioita. Sukupolvien välillä voi olla erimielisyyksiä liittyen jo lapsen puolisonvalintaan, lastenlasten ajoitukseen tai lastenlasten määrään liittyen. Suurin haaste näyttää kuitenkin olevan sopivan henkisen tasapainon ja etäisyyden löytäminen aikuisen lapsen perheen ja isovanhempien välillä. Rajanvetoa opetellaan yhdessä sen suhteen mikä on auttamista ja mikä tunkeilua, mitä voi pyytää ja mistä voi kieltäytyä. Kasvatukseen liittyen köydenvetoa syntyy myös helposti, jos kasvatusasioista ja säännöistä ollaan kovin eri

mieltä. Äidin ja isänpuoleisten sukujen välillä voi myös esiintyä kilpailua isovanhempien asemasta ja tärkeydestä. Isovanhempi voi kokea olevansa syrjitty ja väheksytty ja tämä voi synnyttää isovanhempien välille avointakin kateutta ja kilpailua. (Rotkirch & Fågel 2010, 37–39.)

Isovanhempien suhde omiin aikuisiin lapsiinsa on tärkeä, mutta herkkä. Siinä on mahdollisuuksia monenlaisiin ristiriitoihin. Isovanhemmat saattavat puuttua aikuisten lastensa vanhemmuuteen ja omivat lapsenlapsensa, olettavat pystyvänsä kasvattamaan lapsenlapset aikuisia lapsiaan paremmin. Tästä seurausta voi olla välien täydellinen katkeaminen. Aikuisissa lapsissa herättää syyllisyyttä tilanne, jossa lapsenlapset joutuvat keskelle aikuisten hankaluuksia. Tärkeää on, että aikuiset lapset ja isovanhemmat pitäytyvät yksimielisinä ja johdonmukaisina kasvatuseriaatteissaan. Fiksu isovanhempi kunnioittaa aikuisten lasten sääntöjä, eikä luista sovitusta periaatteista. Aikuiset lapset kasvattavat ja isovanhemmat kuuntelevat. Keskinäinen luottamus ja avoimuus on hyvä lähtökohta toimivaan isovanhemmukseen. (Kumpula 2010, 75-76.) Välikirjo lapsenlapsen vaikuttaa isovanhempien hyvinvointiin ja terveyteen. Isovanhemmat surevat ja tulevaisuuden hahmottaminen voi olla vaikeaa. Isovanhemmat kokevat itsesyytöksiä ja masentuneisuutta. Lapsenlapset ovat mielessä koko ajan, mutta fyysisesti poissa. Joskus välikirjo voi johtua ”mahdottomista miniöistä tai vävyistä” ja silloin se voi viedä isovanhemman elämästä yhteyden myös hänen aikuiseseen lapseensa. (Rotkirch & Fågel 2010, 48–50.)

Suomalaisessa Väestöntutkimuslaitoksen ja Helsingin yliopiston toteuttamassa sukupolvi-en ketju –seurantatutkimushankkeessa tuotetaan kansainvälisestikin ainutlaatuista tietoa kolmen perhesukupolven välisestä avunannosta. Tutkimuksessa tutkitaan 1945–50 syntyneitä (isot ikäluokat), heidän vanhempiaan (vanhin polvi) sekä lapsiaan (nuorempi polvi). Kysyttäessä isovanhempien velvollisuuksista ja niihin liittyvistä asenteista, kävi ilmi että isovanhempien velvollisuudet aikuisia lapsia ja lapsenlapsiaan kohtaan nähtiin kaiken kaikkiaan melko vähäisinä. Sukupolvien välillä oli havaittavissa asenne-eroja, sillä vanhin polvi korostaa isovanhempien velvollisuuksia muita ikäluokkia enemmän. Noin neljäsosa isoista ikäluokista ja nuoremmasta polvesta näkee isovanhempien velvollisuudeksi lapsenlapsiensa hoitamisen ja heidän perheensä taloudellisen turvallisuuden edistämisen. Suurten ikäluokkien vastaajista yli 70 % ja nuorten polven edustajista yli puolet yhtyivät näkemykseen, että isovanhempien tulee ottaa vastuu lapsenlapsistaan, jos aikuiset lapset ovat kykenemättömiä huolehtimaan lapsestaan. Suuret ikäluokat auttavat yleisimmin aikuisia lapsi-

aan, naisista 80 % ja miehistä 70 % antaa lastenhoitoapua lapsilleen. Isovanhemmat hoitavat lapsenlapsiaan melko usein, säännöllistä lastenhoitoapua antaa kymmenen prosenttia vastaajista. Lapsenlapsia hoidetaan pääasiassa siksi, että halutaan viettää aikaa heidän kanssaan, mutta myös aikuisen lapsen iltamenojen, harrastusten, työkiireiden ja työmatkojen vuoksi. (Haavio-Mannila, Majamaa, Tanskanen, Hämäläinen, Karisto, Rotkirch & Roos 2009, 55–57, 89–90.)

2.5. ISOVANHEMMAT SUKULAISSIJAISVANHEMPINA

Tässä kappaleessa perehdytään sukulaissijaisvanhemmuuden määrittämiseen sekä käydään läpi miten sukulaissijaisvanhemmaksi ryhtyminen vaikuttaa isovanhemman elämään. Lisäksi kuvataan erilaisia tapoja tukea isovanhempaa hänen ottaessaan vastuu lapsenlapsestaan. Isovanhempien huoltajuuden kasvun taustalla on nähtävissä kolme tekijää. Perheisiin sijoitettujen lasten määrä on kasvanut siitä lähtien kun lastensuojelulaki (2012) määräsi kartoittamaan lapsen läheisverkoston ja nosti perhehoidon ensisijaiseksi sijoitusmuodoksi. Lisäksi läheisille on annettu samat oikeudet, palkkiot ja vapaat, kuin lastensuojelun perhehoitajille. Kolmanneksi isovanhemmat ovat nykyään paremmassa fyysisessä kunnossa ja pystyvät paremmin huolehtimaan lapsenlapsistaan. (Lastensuojelu 2018; Jansson 2017.) Arvellaankin, että läheisverkostosijoitukset tulevat lähivuosina lisääntymään, sillä ennakkovalmennettuja sijaisperheitä ei ole niin paljon kuin tarvetta olisi. Tämä pakottaa kunnat miettimään yhä enemmän läheisverkostojen mahdollisuuksia ja näkemään läheiset käyttämättömänä resurssina. (Nurminen 2012, 9.) Tästä johtuen on perusteltua käsitellä myös tätä isovanhemmuuteen kuuluvaa puolta.

Vuolukka (2015) on lisensoitun työssään koonnut sukulaissijaisvanhemmuuden määritelmää todetessaan, että käsitettä ei ole määritelty suomalaisessa kirjallisuudessa, tutkimuksessa, eikä myöskään virallisesti lainsäädännössä. Sukulaissijaisvanhemmuus on järjestely, jossa lapsi ei asu kummankaan vanhempansa kanssa, vaan lapsesta huolehtii kokoaikaisesti sukulainen tai muu henkilö, johon lapsella on ollut jo olemassa oleva yhteys. Sukulaissijaisvanhemmuuteen liittyy usein biologinen suhde lapsen vanhempaan ja tämä suhde voi olla monimutkainen. Sukulaissijaisvanhemmiksi tulemista ei suunnitella, vaan siihen joudutaan jonkun perhekriisin seurauksena. Suomalainen sukulaissijaisvanhempi poikkeaa profiililtaan kansainvälisten tutkimusten tuottamista sukulaissijaisvanhempien kuvailuista.

Muualla sukulaissijaisvanhemmat ovat terveydellisesti, taloudellisesti ja sosiaalisessa asemassa heikompia kuin valtaväestö. Suomalaista sukulaissijaisvanhempaa voidaan kuvata näillä määritteillä: avio- tai avoliitossa oleva, vähintään keskiasteen koulutus, terveydentila hyvä tai kohtalainen, ainakin 50-vuotias, noin joka toinen on isovanhempi sekä kaksi kertaa useammin lapsen äidin kuin isän sukulainen. Lapsen sijoitus, oli se sitten sukulaisperheeseen tai vieraaseen perheeseen, on iso muutos lapselle. Kansainvälisissä tutkimuksissa on kuitenkin todettu, että sukulaisille sijoitetut lapset ovat useilla elämän osa-alueilla tyytyväisempiä kuin ei-sukulaisperheeseen sijoitetut lapset. (Vuolukka 2015, 28–32, 40.)

Isovanhemmat, jotka kasvattavat lapsenlastaan ei ole uusi ilmiö. Tällaisten isovanhempien määrä on kuitenkin ollut nousussa ja syynä on mm. alaikäisten raskaudet, huume- ja alkoholi-ongelmat, psyykkiset tai fyysiset sairaudet, vankeusrangaistus, työttömyys, lapsen hyväksikäyttö tai laiminlyönti, hylkääminen ja vanhempien ero. Ilmiö on näkyvässä kaikissa sosioekonomisissa ja etnisissä ryhmissä (ks. Hayslip, Fruhauf & Dolbin-MacNab 2019, 154). Lastensuojelulaki (32§) velvoittaa kartoittamaan lapsen läheisverkoston lähtökohtaisesti aina ennen lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle. Läheisverkostolla tarkoitetaan lapselle läheisiä sukulaisia tai muita henkilöitä, jotka ovat kuuluneet kiinteästi lapsen elämään jo aikaisemminkin. He ovat osallistuneet lapsen arkeen ja huolenpitoon, olleet lapselle merkityksellisiä ja turvallisia aikuisia. (Araneva 2016, 288.) Vuoden 2018 aikana kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia ja nuoria oli Suomessa 18 544 ja heistä huostassa olleita oli vähän vajaa 11 000. Huostaan otettujen lasten määrä kasvoi 2,6 % edellisestä vuodesta ja huostaan otettujen lasten määrä on kasvanut tasaisesti jo 1990-luvulta alkaen. Huostassa olleista lapsista noin puolet (55 %) oli perhehoidossa ja näistä 13 prosenttia oli sijoitettu sukulais- tai lähiperheisiin. Vuonna 2018 Suomen kuntien, perheiden kanssa tehdyistä toimeksiantosopimuksista viidennes on tehty lapsen läheis- tai sukulaisperheen kanssa. (Nurminen 2012, 9.) Euroopasta ei ole tavoitettavissa kerättyä tietoa perheistä, jossa isovanhempi on vastuussa lapsenlapsestaan (Glaser, Montserrat, Waginger, Price, Stuchbury & Tinker 2010, 7). Muualta kansainvälistä tietoa on saatavilla jonkun verran ja nämä arviot osoittavat, että isovanhempien rooli lastenlasten kasvattajina on merkittävä. Arviolta noin 47 000 australialaisessa taloudessa on isovanhempi lapsenlapsensa vanhempana, Amerikassa 2,4 miljoonaa isovanhempaa on kasvattamassa 4,5 miljoonaa lastenlasta ja Kanadassa 8 prosenttia alle 14-vuotiaista lapsista on isovanhempiensa kasvatettavana. (Taylor, Marquis, Coall & Wilkinson 2017.)

Tällainen uusi isovanhempivetoinen perhejärjestely voi heti alussa olla stressaava ja siihen vaikuttaa se, että jo perheen syntymisen syy liittyy usein haastaviin asioihin ja tilanteisiin. Isovanhemmilla voi olla heikommat resurssit ja rajoitetut mahdollisuudet kasvattaa lastenlastaan. Jopa perushoidollisissa ja kurinpidollisissa asioissa voi isovanhemmilla olla haasteita. Lastenlasten moninaiset tarpeet haastavat isovanhempia taloudellisesti, henkisesti ja emotionaalisesti. Isovanhemmat kokevat stressiä, masennusta ja ristiriitaa oman kronologisen ikänsä ja uuden sosiaalisen roolinsa välillä. Isovanhemman uusi rooli vanhempana vaikuttaa hänen vapaa-aikaansa, ystävyysuhteisiinsa, terveyteensä, työhönsä, talouteensa ja eläkkeellä olemiseensa. Isovanhemmilla voi olla huolehdittavanaan omat vanhempansa, heillä voi olla hankaluuksia aikuisten lastensa kanssa ja samalla he yrittävät huolehtia lapsenlapsestaan. Isovanhemmilla voi olla ristiriitaisia tunteita ottaessaan haltuunsa uutta suhdetta lapsenlapsen. He voivat kokea syyllisyyttä siitä, että ovatko tehneet itse jotain väärin, kun heidän aikuinen lapsi ei pysty huolehtimaan lapsestaan. Samalla he pohtivat ovatko tarpeeksi päteviä kasvattamaan taas lasta. Lapsenlapsilla voi olla monia erilaisia ongelmia, esimerkiksi tunne- tai käytöspuolella, oppimisen tai koulunkäynnin pulmia. Lapsenlapsen sekavat tunteet, viha, syyllisyys, häpeä ja pelko uuteen tilanteeseen liittyen tuovat haasteita isovanhemmille. Lapsenlapsi on saattanut menettää vanhempansa ja nyt hän tavallaan menettää myös isovanhempansa. Pelko lapsenlapsen menettämisestä yhteiskunnalle voi kuitenkin estää isovanhempia myöntämästä haasteita ja hakemasta apua vaikeaan tilanteeseen. Nämä lastenlasten ja isovanhempien sosiaaliset, emotionaaliset, kognitiiviset ja psyykkiset tarpeet asettavat isoja haasteita myös sosiaali- ja terveydenhuollolle. (Grinwis, Smith & Dannison 2004.)

White (2007, 1–8.) on päätenyt samanlaisiin tuloksiin tutkiessaan lapsenlapsiensa huoltajina toimivia isovanhempia. Isovanhempien siirtymä ”love then leave” roolista kokoaikaiseen vanhemmuuteen on suuri. Isovanhempien muuttunut rooli hämmentää heitä, aiheuttaa paljon ongelmia ja haasteita ja vaikuttaa mm. siihen, että isovanhemat kokevat vähemmän iloa isovanhemmuudestaan.

Isovanhempien tilanne lastenlastensa huoltajana voi olla haastavaa, kuten monet tutkimukset toteavat. Isovanhempien selviytymiskeinot sekä heidän saama sosiaalinen tuki vaikuttavat siihen, miten he kokevat stressin ja tuntevat tyytyväisyyttä elämäänsä. Amerikkalainen tutkimus toteaa, että huolimatta elämäntilanteen tuomista korkeista stressitasoista puolet huoltaja-isovanhemmista oli kuitenkin tyytyväisiä elämäänsä. Tämä tulos selittyi iso-

vanhempien saamalla hyvällä sosiaalisella tuella ja heidän toimivilla selviytymiskeinoillaan. Sosiaalisen tuen on todettu olevan suojaava tekijä stressiä kokevalle henkilölle. Positiivisia muutoksia näkyy mm. parantuneessa henkisessä ja fyysisessä terveydessä, masennusoireissa, elämään tyytyväisyydessä sekä kyvyssä sopeutua lapsenlapsen kasvattajan rooliin. Oikeanlaisen sosiaalisen tuen löytymisessä ja sen saamisessa havaittiin kuitenkin pulmia, sillä stressaantuneet isovanhemmat saattavat olla sosiaalisesti eristäytyneitä. Isovanhemmat olivat tyytyväisempiä elämäänsä, jos he saivat enemmän emotionaalista tukea, eivät olleet eristäytyneet sosiaalisesti ja olivat tyytyväisiä saamaansa tukeen. Selviytymiskeinot vaikuttavat myös isovanhemman kokeman stressin määrään. Passiivisia ja vältteleviä selviytymistapoja (esim. itsesyytökset, vetäytyminen, kieltäminen) käyttävät isovanhemmat kokivat enemmän stressiä ja masennusta. Selviytymiskeinot, joihin liittyi tunteiden säätely, ongelmanratkaisusuunnitelmat, itsekontrolli, tunteista puhuminen ja toiveisuus, liitettiin kaikki vähempään stressiin ja parempaan fyysiseen ja henkiseen terveyteen. (Mendoza, Fruhauf & McPhee 2019, 1–18.)

Isovanhempien stressiin vaikuttaa siis sosiaalinen tuki, mutta myös heidän oma neuvokkuus. Kun nämä kaksi asiaa kohtaavat, isovanhemman stressi, hänen kokema kuormitus ja masennusoireet vähenevät. Jos stressi kasvaa ja terveys huononee, masennus, perheen kuormitus, stressi ja ongelmat lisääntyvät. Kokoaikaisesti lastenlastaan hoitavien isoäitien suhteen on tutkittu, että he pärjäävät huonommin yllämainittujen asioiden pahentuessa, paitsi henkisen terveyden ja neuvokkuuden kohdalla. Kun isoäitien olosuhteissa tapahtuu paranemista, myöskin heidän toimintakykynsä palautuu. Toimintakykyä voidaan parantaa erilaisin interventioin, kuten tukiryhmin, voimaantumisharjoituksin, koulutuksin tai parempaa terveyttä tukemalla. Näillä on nähty olevan positiivinen vaikutus isoäitien henkilökohtaisiin ominaisuuksiin ja selviytymiskeinoihin. (Hayslip, Fruhauf & Dolbin-MacNap 2019, 157–158.)

Taylor (2017) kumppaneineen on selvittänyt millaisia hankaluuksia australialaiset isovanhemmat (n=88) ovat kertoneet kokeneensa siinä vaiheessa, kun lapsenlapsi siirtyy heidän kasvatettavaksi. Isovanhemmat tuntevat olevansa eräänlaisessa välitilassa ennen kuin asiasta tulee virallinen. He kokevat, että eivät saa viranomaisilta apua tähän prosessiin riittävästi. Myös taloudellisissa asioissa oli hankaluuksia. Isovanhemmat kokivat, että he tekevät uhrauksia lapsenlapsensa vuoksi, mutta he kuitenkin jäävät ilman korvauksia. Isovanhemmat ovat nimenneet tekijöitä, joihin yhteiskunnassa pitäisi puuttua. Lapsiperheen asi-

oihin pitäisi tarttua aikaisemmassa vaiheessa ja perhettä tulisi tukea ennen kuin tilanne menee niin pahaksi, että lapsi joudutaan siirtämään pois. Tarvittaisiin enemmän tutkimustietoa, että ymmärretään tällaisten perhesuhteiden haasteita. (Taylor ym. 2017, 247–251.)

Tutkijat ovat koonneet aiemmista tutkimuksista kirjallisuuskatsauksen liittyen isovanhempiin, jotka toimivat lastenlastensa kasvattajina. Johtopäätöksissä korostettiin kriittisen avun tarvetta lapsenlapsiensa kasvattaja-isovanhemmille. Isovanhemmat tarvitsivat harjoitusta vanhemmuuden taitoihinsa, tukiryhmiä ja toimia, joilla helpottaa lääketieteellisen, laillisen ja taloudellisen avun saamista. Lapsenlapsestaan huolehtivien isovanhempien ryhmä on heterogeeninen, mikä asettaa palveluillekin haasteita. Tutkijat kuvaavat isovanhempien altistuvan moniin vakaviinkin fyysisiin ja henkisiin sairauksiin stressin vuoksi. Silti kasvat-tajan rooli koettiin antoisaksi ja 90 % isovanhemmista olisivat valmiit tekemään uudelleen saman päätöksen ja ryhtyisivät huolehtimaan lapsenlapsestaan. Positiivisella tavalla isovanhempien tilanteeseen ja terveyteen vaikutti sosiaalinen, materiaallinen ja emotionaalinen tukeminen. Yksinäisyys aiheutti ongelmia ja hankaloitti sosiaalisen tuen saatavuutta. (Hayslip & Kaminski 2005, 262–267.)

Choi (2016) ja tutkijatoverit päivittävät edellisten tutkijoiden työtä tekemällä samasta aihepiiristä kirjallisuuskatsauksen (134 artikkelia) vuodesta 2004 alkaen. Isovanhempien kulttuurinen ja etninen monimuotoisuus on suuri. Edelleen nähdään isovanhemmilla olevan isoja tarpeita. Tutkijat toteavat isovanhempien käyvän läpi stressaavan prosessin muuntautuessaan isovanhemmasta vanhemmaksi. Sosiaalinen eristäytyminen on edelleen yleistä. Muodollisen ja epämuodollisen tuen saaminen parantaa isovanhempien hyvinvointia ja vähentää stressiä. Sosiaalinen tuki parantaa henkistä terveyttä. Lapsenlapsen perhetilanne on saattanut olla hyvinkin vaikea ja isovanhemmat kohtaavat lapsenlapsen oirehtimisen. Jopa 72 prosentilla isovanhempiensa kasvattamista lapsista on todettu olevan vähintään ensimmäisen asteen trauma. Isovanhemmille on kehitetty erilaisia interventioita vertaistukeen, voimaantumiseen, vanhemmuuteen, fyysiseen aktiivisuuteen sekä jopa ravitsemukseen liittyen. Uudempia tutkijoiden kiinnostuksen kohteita ovat olleet isovanhempien ja lapsenlapsien väliset suhteet sekä miten roolin vaihto isovanhemmudesta vanhemmuuteen vaikuttaa stressiin ja hyvinvointiin. (Choi, Sprang & Eslinger 2016, 120–125.)

3 PÄIHTEIDEN KÄYTTÄJÄN LÄHEISTEN KOKEMUKSIA

Päihteiden käyttäjän läheisen elämä voi pahimmillaan olla erittäin stressaavaa ja kuluttavaa ja siihen liittyy monenlaisia huolia ja tunteita. Tässä kappaleessa arvioidaan päihteiden käyttäjien määrää Suomessa ja kuvaillaan aiempien tutkimusten avulla millaisia haittoja päihteidenkäyttäjien läheiset ovat kertoneet kokevansa. Lisäksi pohditaan läheisten asemaa päihdepalveluissa.

3.1. ARVIOITA PÄIHTEIDENKÄYTTÄJIEN JA LÄHEISTEN MÄÄRÄSTÄ

On vaikea arvioida tarkasti kuinka monella Suomessa on päihdeongelma. Suomessa on vuodesta 1968 lähtien toteutettu kahdeksan vuoden välein Juomatapatutkimus. Viimeisin tiedonkeruu on toteutettu 2016. Suuri enemmistö suomalaisista päihteiden käyttäjistä on alkoholin väärinkäyttäjiä. Vuonna 2016, kuten myös vuonna 1968, kymmenen prosenttia väestöstä joi noin puolet Suomessa kulutetusta alkoholista. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että suuri osa väestöstä juo vähän, pieni osa juo erittäin paljon ja loput siltä väliltä. Stakesin Juomatapa 2000 -tutkimuksessa noin joka kymmenes (15–69-vuotias) arvioi, että yhdellä tai useammalla hänen perheenjäsenistään on alkoholiongelma. Kun tämän suhteuttaa koko väestöön, tarkoittaa se noin 530 000 ihmistä. Tutkimuksissa kuitenkin pyritään vähättelemään arkaluontoisia asioita, joten todellinen päihteiden käyttäjien luku lienee vielä tätäkin suurempi. (Raitasalo 2004, 13; Härkönen, Savonen, Virtala & Mäkelä 2017, 4.)

Vuoden 2010 väestökyselyn mukaan 15–69-vuotiaista suomalaisista 17 % on käyttänyt ainakin kerran elämässään laitonta huumetta. Vuonna 2012 on arvioitu, että Suomessa on 18 000–20 000 opioidien ja amfetamiinien ongelmakäyttäjää eli 0,55–0,9 prosenttia 15–69-vuotiaasta väestöstä. Huumeiden ongelmakäyttäjien määrä on ollut nousussa, vaikka nuoria ongelmakäyttäjiä näyttää olevan vähemmän kuin 2000-luvun alussa. Huumeiden käytön ydin Suomessa on sekakäytössä, sillä huumehoidon asiakkaista noin 60 % on ainakin kolme ongelmapäihdettä. Alkoholi on kuitenkin Suomen pääasiallinen ongelmapäihde. (Varjonen 2015, 48.) Huumehoidon tiedonkeruussa vuonna 2017, johon osallistui pääasiassa sosiaali- ja terveydenhuollon päihdehoitoon erikoistuneita yksiköjä, selvisi että asiakkaista noin 80 prosentilla oli vähintään kaksi ongelmapäihdettä. Viiden ongelmallisim-

man päihteen joukossa oli opioidit (77 %), stimulantit (55 %), kannabis (52 %), rauhoittavat lääkkeet (45 %) ja alkoholi (34 %). Kaikista asiakkaista noin 60 % käyttö oli sekakäyttöä ja päihteitä käytettiin monin eri yhdistelmin. Noin 80 % asiakkaista oli käyttänyt joskus jotain huumetta pistämällä. (Nurmi & Rönkä 2018, 1–8.)

Marja Holmila (1994) on esittänyt suomalaisiin kotitaloustutkimuksiin perustuen arvion, että 24 prosenttiin suomalaisista vaikuttaa läheisen alkoholin käyttö. Samantapaisiin tuloksiin on päädytty myös muissa tutkimuksissa. Suomessa on satoja tuhansia ihmisiä, joilla on päihteisiin liittyviä ongelmia. Suurin osa ongelmista liittyy alkoholiin, mutta huumeiden ja lääkkeiden käyttö on kasvanut viime vuosikymmeninä nopeasti. Jos arvioidaan, että jokaisella ongelmakäyttäjällä olisi ainakin 1-2 läheistä, joiden elämää päihteet hankaloittavat, saadaan jonkinlainen käsitys tämän inhimillisen ja sosiaalisen ongelman laajuudesta Suomessa. (Koski-Jännes & Hänninen, 2004, 7–9.)

Vuonna 2008 on tehty Suomessa kyselytutkimus, jossa on selvitetty huumeiden käyttäjän omaisten, ystävien ja tuttavien kokemuksia. Kysely (n=838) toteutettiin Helsingissä internetkyselynä. Kyselyn perusteella todettiin, että 45 prosenttia helsinkiläisistä vastaajista oli jossakin elämänsä vaiheessa ollut huolestunut läheisensä huumeiden käytöstä. Tutkimuksessa todettiin, että ihmisillä on hyvinkin erilaisia kokemuksia ja ne vaikuttavat läheisten elämään eri tavoin, jotkut kokevat haittaa ja kärsimystä, joillekin vaikutukset eivät olleet suuria. Tähän vaikutti luonnollisesti se, miten läheinen huumeiden käyttäjä vastaajalle oli. Joka kymmenes läheinen kertoi huumeiden käyttäjän vaikutuksen omaan elämäänsä olleen huomattava. Osassa vastaajista läheinen oli kokenut väkivallan pelkoa ja joutunut turvautumaan poliisin tai ammattiauttajan apuun. Nämä näyttivät kuitenkin olevan enemmän yksittäisiä kokemuksia, kuin toistuvia tilanteita. Valtaosa oli kuitenkin sitä mieltä, että läheisen huumeiden käyttö ei ole vaikuttanut heidän elämäänsä. (Hakkarainen & Jääskeläinen 2013, 100–109.)

On erilaisia arvioita siitä kuinka paljon lapsia elää päihteitä käyttävän vanhemman kanssa. Rekisteritietojen ja väestötilastojen pohjalta on laskettu, että Suomessa olisi noin 65-70 000 lasta, joiden toisella tai molemmalla vanhemmalla on päihdeongelma. Tämä tarkoittaa noin 6 % kaikista alaikäisistä lapsista. Näiden rekisteriaineistojen perusteella voidaan kuitenkin tavoittaa vain vakavimmat tapaukset eli sellaiset päihdeongelmaiset vanhemmat, joilla on hoitokontakti. Todellisuudessa päihdekodeissa elää siis enemmän lapsia kuin tässä

on arvioitu. Isän päihdekäytön on todettu olevan yleisempää kuin äidin ja harvemmin on perheitä, joissa molemmilla vanhemmilla on päihdeongelma. Rekisterimerkintöjen perusteella todettiin, että päihdeongelmista noin 70-80 prosenttia liittyy alkoholin käyttöön, loppuissa on kyse huumeista tai sekakäytöstä. Tarkkoja arvioita vanhempien päihdeongelmasta kärsivien lapsien määrästä on siis vaikea saada. Rekisteriaineistojen perusteella saadut arvioit vastaavat kuitenkin myös vuosina 1994 ja 2004 tehtyjen Lasinen lapsuus –kyselyn tuloksia. Myös Pohjoismaisissa tutkimuksissa on saatu samansuuntaisia lukuja. (Raitasalo, Holmila & Jääskeläinen 2016, 83–85.)

3.2. LÄHEISTEN KUVAAMIA HAITTOJA

Alkoholin ja huumeiden käyttö vaikuttavat ihmisten terveyteen ja sairastavuuteen ja on sitä kautta iso rasite terveydenhuollolle. Tutkimukset ovat kuitenkin keskittyneet pääasiassa päihteiden käyttäjän itsensä kokemiin haitallisiin vaikutuksiin. Huonommin on tunnistettu sitä, että alkoholi- ja huumeongelmat vaikuttavat myös läheisiin ja päihdeongelman seuraukset läheisille ovat vaikeita ja toistuvia. Tutkijayhteisöissä ollaan pikku hiljaa herätty siihen todellisuuteen, että päihteidenkäytön vaikutuksia muihin osapuoliin on tutkittu melko vähän. (Copello, Orford, Velleman, Templeton & Krishnan, 2009, 329.)

Warpenius ja Tigerstedt (2013) esittelevät kolme alkoholitutkimuksen haittanäkökulmaa: yksilö-, väestö- ja yhteisötaso. Uutta tutkimussuuntaa viime aikaisissa tutkimuksissa kuvaa haitat muille -näkökulma. Siinä on liittymäkohtia yhteisötasoon, mutta haittojen vaikuttavuus liittyy erityisesti päihteiden käyttäjän lähipiiriin. (Warpenius & Tigerstedt 2013, 11–19.) Päihteiden haittavaikutukset kohdistuvat käyttäjän lisäksi myös hänen lähiympäristöön ja laajemmin yhteiskuntaan. Päihteiden haittavaikutukset voidaan jakaa kolmeen ryhmään. *Läheisille* koituvat haitat näkyvät päihdeongelmaisen yksityiselämään kuuluvissa sosiaalisissa suhteissa. *Muihin ihmisiin* kohdistuvilla haitoilla tarkoitetaan haittoja, jotka tulevat näkyviin esimerkiksi julkisilla paikoilla tai yleisissä tiloissa. *Yhteiskunnalliset* haitat liittyvät sosiaali- ja terveystalouden kustannuksiin ja palveluihin, valvontajärjestelmien kuormittavuuteen eli koko kansantalouteen vaikuttaviin kustannuksiin ja kustannusmenetyksiin. (Warpenius, Holmila & Tigerstedt 2013, 5–6.)

Itäpuisto ja Selin (2013, 139) ovat koonneet tutkijoiden näkemyksiä siitä, miten läheisten kokemia haittoja voidaan jakaa. Suoraviivaisin jako on fyysiset, sosiaaliset ja psyykkiset haitat. Päihteiden käyttäjän läheisten vaikeuksia voidaan tarkastella myös seuraavan jaotteen pohjalta: huoli käyttäjän terveydestä, läheisyyden väheneminen, harkitsematon käytös, rattijuoppous sekä juomisen kustannukset. Läheisten ongelmat liittyvät läheisesti kasautuvaan sosiaaliseen huono-osaisuuteen, sillä haitat ovat taloudellisia, sosiaalisia ja elämänhallinnallisia.

Päihdyttävien aineiden väärinkäyttö aiheuttaa läheisille ongelmia silloin, kun käyttäjä ei pysty huolehtimaan hänelle kuuluvista toiminnoista ja velvollisuuksista ja kun käyttö häiritsee perhesuhteita. Käyttäjällä voi olla psyykkisiä ja emotionaalisia ongelmia, ongelmia työssä, koulussa ja virkavallan kanssa, käyttäjä viettää paljon aikaa käyttämällä aineita tai toipumalla niiden vaikutuksesta. Käyttäjän huomio, aika ja raha ajautuvat pois hänen päiheteettömään elämään kuuluneista velvoitteista, kuten perheestä, työstä tai koulutuksesta ja addiktio alkaa kilpailla velvoitteiden kanssa (Orford, Copello, Velleman & Templeton 2010). Norjassa, Irlannissa ja Australiassa tehdyissä tutkimuksissa on arvioitu, että 10–30 % väestöstä kärsii läheisensä päihteidenkäytöstä. Päihteiden käyttäjä voi vaikuttaa monin tavoin läheisen elämään heikentäen hänen terveyttään ja elämäntilannettaan. Läheisillä on todettu mm. psyykkisiä ja somaattisia oireita, sosiaalista eristäytymistä, huonommat perheolosuhteet sekä alentunut eliniänodote. Läheisillä voi olla heikommät sosiodemograafiset lähtökohdat, esimerkiksi köyhyyttä ja he ovat voineet pudota koulu- ja työelämästä. Myöskin koulutustaso voi jäädä alhaisemmaksi. Kaiken kaikkiaan päihteidenkäyttäjien läheisten elämänlaatua voidaan kuvata heikommaksi. On todettu, että päihteidenkäyttäjien läheiset tulevat huonommin palveluiksi terveydenhuollossa. Tutkijat ehdottavatkin elämänlaadunarviointia työkaluksi, jolla voidaan löytää ne läheiset, jotka kamppailevat eniten päihteidenkäyttäjien aiheuttamien haittojen kanssa ja tarvitsevat tukea ja seurantaa. (Birke-land, Foster, Selbekk, Høie, Ruud & Weimand 2018, 1–2, 12.)

Yhteispohjoismaisessa tutkimuksessa selvitettiin laittomien huumeiden käytön haittoja eri Pohjoismaiden pääkaupungeissa asuvien läheisten näkökulmasta. Vastaajilta (n=3092) kysyttiin mm. heidän kokemuksistaan lähipiirissä olevista huumeidenkäyttäjistä ja heidän aiheuttamista haitoista. Helsingin kohdalla tulokset vaihtelivat verrattuna muihin Pohjoismaiden pääkaupunkeihin. Helsingissä huolta läheisestä huumeidenkäyttäjistä oli kokenut 45 %, viimeisen vuoden aikana 12 %. Muissa pääkaupungeissa 56–67 %, josta viimeisen

vuoden aikana 22–28 %. Helsingissä 30 % oli kokenut väkivallan pelkoa tuntemansa lähipiirin huumeidenkäyttäjän vuoksi, muissa Pohjoismaissa 20–23 %. Helsingissä myös tunnettiin vähemmän joskus huumeongelmaansa hoitoa saaneita. Näitä eroja tutkijat selittivät Suomen lyhyemmällä huumehistorialla, kovien huumeiden vähemmällä käytöllä, ilmiön vieraudella ja huume politiikan kontrollipainotteisuudella. Naiset kokivat haittoja miehiä enemmän sekä ne, joiden välittömässä lähipiirissä oli käyttäjä. (Varjonen 2015, 61–62.)

Tutkimuksissa todetaan, että vaikka päihteidenkäyttäjien läheisten kokemuksissa on yhteneväisyyksiä, on joitain eroja kuitenkin havaittavissa maittain ja kulttuureittain. Voidaan tehdä johtopäätös, että läheisten kokema harmi vaihtelee ja on riippuvainen ihmissuhteista sekä sosiaalisista ja kulttuurisista tekijöistä. On todettu, että läheiset kokevat suurempia selviytymisongelmia sekä suurempaa kuormittuneisuutta, jos esimerkiksi koettu taakka kasaantuu, läheisen asema perheessä on alisteinen ja riippuvainen tai jos on puutetta hyvästä sosiaalisesta tuesta. (Orford 2017.) Myöskin ikä, ihmissuhteen laatu ja kesto sekä sukupuoli voivat värittää läheisen kokemuksia ja selviytymiskeinoja, mutta ne ei poista sitä todellisuutta, että kokemukset näyttävät olevan kuitenkin hämmästyttävän samankaltaisia. (Orford, Velleman, Natera, Templeton & Copello, 2013, 25–27.) Kansainvälisiä tutkimuksia päihteiden käyttäjän läheisten kokemista haitoista löytyy esimerkiksi Australiasta (Lallett, Room, Wilkinson, Livingston & Mugavin 2011), Yhdysvalloista (Greenfield, Karriker-Jaffe, Kaplan, Kerr & Wilsnack 2015) ja Kreikasta (Fotopoulou & Parkes 2017). Uudessa-Seelannissa tutkittiin alkoholin ongelmakäyttäjien läheisten terveydentilaa ja hyvinvointia (Casswell, You & Huckle 2011). Australiassa on tutkittu myös sitä, vaihtelevatko läheisten kokemuksen sen mukaan onko ongelmakäyttäjän päihde alkoholi vai huumeaineet (Callinan & Room 2014).

Orford (2010) ja tutkijakollegat ovat koonneet kirjallisuuskatsauksen kahden vuosikymmenen ajalla tehdyistä kansainvälisistä läheisten kokemuksia käsittelevistä tutkimuksista. Kooste käsittää yhdeksän laadullista tutkimusta, jotka on toteutettu 1990–2000 -luvulla Englannissa, Meksikossa, Australiassa ja Italiassa. Haastateltavia tutkimuksissa on ollut yhteensä yli 800. Pääosa haastatelluista on ollut päihteidenkäyttäjien vaimoja ja äitejä, mutta joukossa on myös aviomiehiä, isiä, veljiä ja aikuisia lapsia. Päihteiden käyttäjän läheiset kuvaavat kokevansa monenlaisia merkittäviä ja stressaavia kokemuksia asuessaan päihteiden käyttäjän kanssa. Suhde, johon ollaan panostettu, johon on asetettu paljon toiveita, on epäonnistunut pahasti. Suhteesta voi tulla riitaisa, jopa aggressiivinen. Päihteiden

käyttäjä saattaa eristäytyä perheestään, kommunikaatio vähenee, mieliala vaihtelee ja hän ottaa enää vähän osaa perhe-elämään. Fyysinen väkivalta ei ollut yleistä, mutta aggressiivisuus, kuten ärtyisyys, verbaalinen solvaaminen, epäkohteliaisuus, kritisointi ja dominoiva käytös, olivat useasti läsnä läheisen elämässä. Välillä tilanne paheni ja läheiset kohtasivat uhkailua, tönimistä, tuuppimista, lyömistä tai huonekalujen hajottamista. Petollisuus ja valehtelu ja läheisen tai muiden ihmisten syyttely olivat myös osana läheisten arkea. (Orford, Velleman, Copello, Templeton & Ibang 2010, 1–5.)

Läheiset ovat kuvanneet riitoja rahaan tai omaisuuteen liittyen. Ongelmia kuvataan monenlaisia: lainataan tavaroita ilman lupaa, myydään saatuja tavaroita, myydään läheisille tärkeitä arvotavaroita, vuokranmaksuongelmia, ei osallistuta perheen talousmenoihin, kontrolloidaan taloutta, jätetään läheinen ilman rahaa, lainataan läheisiltä rahaa syytellen, moittien, uhkaillen, vainoten, kiristäen tai jopa väkivallalla. Tällainen kohtelu saa läheisen tuntemaan epätietoisuutta, pelkoa ja epävarmuutta. Epävarmuutta luo myös päihteiden käyttäjän kulkeminen ja meneminen, läheinen on poissaoleva ollessaan paikalla, hän saapuu kotiin epämääräisinä aikoina ja epämääräisessä kunnossa. Läheisillä oli puutteellista tietoa perheenjäsenensä tilanteesta, he eivät tieneet mitä on meneillään, mitä oli tapahtunut, kuka tai mikä on syytä tapahtumiin tai muuttuvatko asiat enää ollenkaan paremmiksi. (Orford ym. 2010, 5–7.)

Vähän keskusteltu näkökulma läheisten kokemissa haitoissa on heidän alttius joutua päihteitä käyttävän läheisensä erilaisten rikosten uhreiksi, esimerkiksi pelottelun, väkivallan, varkauden tai vahingonteon. Ruotsalainen tutkimus selvittää kuinka yleistä on, että vanhemmat joutuvat päihteitä käyttävien lastensa varkauden tai ryöstön kohteeksi. Puolet tutkimukseen osallistuneista yli tuhannesta vanhemmista oli joutunut ainakin kerran kokemaan tämän. Riski kasvoi iäkkäämpien vanhempien kohdalla ja myös se vaikutti, miten vakava päihdeongelma lapsella oli tai jos lapsella oli tarkkaavaisuus- ja ylivilkkaushäiriö. Vastaajista 10 % oli viimeisen vuoden aikana altistunut omaisuusrikokselle ja näissä tapauksissa riskiä nosti se, jos lapsi käyttää aktiivisesti päihteitä, lapsi oli nuorempi tai asui vielä kotona. Myös jo aikuisten lasten vanhemmilla oli suurempi riski joutua päihteitä käyttävän lapsensa rikoksen kohteeksi. (Johnson, Ritchert & Svensson 2018.)

Stressaavassa elämäntilanteessa oleminen kuluttaa läheisiä. Läheisen kokemuksista yksi keskeisimmistä on huoli, huoli käyttäjää, mutta myös niitä läheisiä kohtaan, joista on myös

tullut uhreja tässä elämäntilanteessa. Päihteiden käyttäjän ongelmassa huoletti käytön yleisyys, määrä ja muoto sekä se seura, jossa hän kulkee. Läheisen kohdalla murehdutti fyysinen ja psyykinen terveys, taloudelliset asiat, turvallisuus, tulevaisuus, huoli siitä, että he laiminlyövät itseään tai jos heidän koulutuksensa, työnsä tai urheilusuorituksensa epäönistivät. (Orford ym. 2010, 7.)

Kirjallisuuskatsauksen pohjalta selvitettiin mitä tunteita läheiset ovat kokeneet ja vastaajat usein vastasivat koko sarjan seuraavia tunteita: huolestunut, jännittynyt, avuton, epätoivoinen, alakuloinen, masentunut, syyllinen, aliarvostettu, vihainen, katkera, joskus pelokas ja usein läheiset tuntevat olonsa yksinäiseksi. Välillä läheiset tunsivat syyllisyyttä tuntiessaan tällaisia tunteita päihteiden käyttäjää kohtaan ja syyttivät itseään tapahtuneesta, pohtivat ovatko he tehneet jotain väärin. Heidän minäkuvansa ja itseluottamuksensa olivat kolhiintuneet kaikesta kokemastaan. Tätä edesauttoi päihteiden käyttäjän sanalliset hyökkäykset läheistä kohtaan tai naapureiden tai muiden ihmisten puheet päihteiden käyttäjästä. Läheiset kuvaavat paljon fyysisiä ja psyykkisiä oireita: unettomuutta, väsymystä, ruokahaluttomuutta, painon nousua ja laskua, keskittymiskyvyn heikkenemistä, paniikkikohtauksia, masennusta, itsetuhoisia ajatuksia, erilaisia kipuja, verenpainetta, rintakipuja, hiustenlähtöä, hengitysvaikeuksia, yleistä huonokuntoisuutta ja voimattomuutta. Joskus läheiset ajautuvat itsekin käyttämään tupakkaa, alkoholia, reseptilääkkeitä tai huumeita. Päihteiden käyttäjien äidit kokivat usein kovaa kuormitusta. Yleisesti ottaen läheiset olivat huolissaan myös muista päihteiden käyttäjän läheisistä, huolen määrä ja laajuus vaihteli haastatellussa perheissä. Huoli kuvattiin kuitenkin aina isommaksi siinä tapauksessa, että perheeseen kuului lapsia. Yhteistä kaikissa oli kuitenkin se, että ongelmajuomisen tai huumeiden käytämisen nähtiin vaikuttavan perheiden terveyteen ja hyvinvointiin haitallisesti monin tavoin. (Orford ym. 2010, 10–12, 32.)

Päihteiden käyttäjän läheiset kokevat perhe-elämän ja kodin olevan usein uhattuna. Riitaisuus vaikuttaa perheen ja kodin ilmapiiriin. Päihteidenkäytöstä johtuvat taloudelliset ongelmat voivat köyhdyttää jo valmiiksi köyhää perhettä entisestään. Kodin fyysinen koskemattomuus ja turvallisuus voi olla uhattuna, kotona voi olla näkyvillä alkoholia ja huumeita, kotona voi olla epätoivottuja kävijöitä, perhettä voidaan häiritä selittämättömillä puheilla ja tavanomaista on myös avunpyynnöt poliisilta. Nämä kaikki rajaavat perheen normaalia sosiaalista elämää, kotiin ei haluta kutsua vieraita, sillä ei voida tietää miten päihteiden käyttäjä käyttäytyy. Samasta syystä ei olla halukkaita kyläilemään muuallakaan,

edes julkisilla paikoilla. Päihtynyt läheinen aiheuttaa häpeää ja saattoi herättää naapureiden, perheiden, yhteisön, jopa tuntemattomien kritisointia. Päihteiden käyttäjää ei haluttu jättää yksin kotiin, sillä ei tiedetty mitä tapahtuisi poissaolon aikana tai mitä tavaroita kotona olisi hävinnyt. Suurin huoli oli kuitenkin se, kuinka tilanne vaikuttaa lapsiin. Lasten kohdalla pelättiin heidän altistumistaan väkivallalle tai joutuvan laiminlyödyksi, lisäksi huoletti kasvamisen häiriintyminen ja lasten traumatisoituminen. (Orford ym. 2010, 10.)

Jos oman aikuisen lapsen perheessä on päihdeongelmaa, on ymmärrettävää, että isovanhemmat voivat olla kovastikin huolissaan lapsenlapsistaan, sillä päihdeongelma aiheuttaa lapsille monenlaista haittaa. Lapsuus päihdeongelmaisen vanhemman kanssa on vakava riski lapsen terveydelle ja kehitykselle ja päihdeongelmaisten vanhempien lapset (alle 12-vuotiaat) ovat suuremmissa riskissä kokea erilaisia lapsuusajan vaikeuksia (esim. Raitasalo, Holmila & Jääskeläinen 2016). Teini-ikäisten (13–17-vuotiaiden) lasten kohdalla vanhemman päihdeongelman on todettu vaikuttavan eniten nuoren mielenterveyteen, päihteiden käyttöön ja kouluttautumiseen (esim. emt; Takala & Roine 2013; Takala & Ilva 2012; Itäpuisto 2005). Vaikka päihdeperheissä asuvat lapset kohtaavat monenlaisia ongelmia ja haasteita ja tutkimukset antavat synkänkin kuvan lasten tilanteesta, on mielestäni tärkeää tuoda esiin myös sitä, että näissä perheissä on myös positiivisia puolia ja voimavaroja. Perheen vanhempi, joka ei käytä päihteitä, on ratkaisevassa roolissa lasten kannalta. Päihdeongelmaisen vanhemman kanssa eletty lapsuus on voinut opettaa lapselle paljon positiivisia taitoja. Lapset voivat kokemastaan huolimatta pärjätä ja menestyä elämässään oikein hyvin, he kääntävät vaikeudet voitoksi. On tärkeää, että lapsuuden tapahtumia ei käytetä lasta vastaan, lapsen leimaamiseen ja uusien esteiden luomiseen. (esim. Holmila, Raitasalo, Autti-Rämö & Notkola 2013; Raitasalo, Holmila & Jääskeläinen 2016; Itäpuisto 2005.)

On todettu, että vanhempien päihteidenkäytöstä lapsille koituvat haitat eivät ole ratkaisevia lapsen loppuelämän pärjäämisen näkökulmasta. Lapsen eheää kasvua tukevia, suojaavia tekijöitä, pidetään merkittävänä. Puhutaan riskeistä ja haavoittuvuuksista, mutta myös haavoittumattomuudesta, sillä osa lapsista voi selvitä joidenkin suojaavien piirteidensä tai ominaisuuksiensa takia ilman haittoja. Ulkopuolisina suojaavina tekijöinä mainitaan mm. ajan ja huomion saaminen muulta aikuiselta, perhesuhteet ja perheen ulkopuolinen tuki. (Takala & Ilva, 2012, 180; Itäpuisto, 2005, 32–34.) Näin ollen voisi ajatella, että isovanhempien merkitys lasta suojaavana tekijänä voi olla merkittävä lastenlasten hyvinvoinnin näkökulmasta.

3.3. LÄHEISET PÄIHDEPALVELUISSA

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) 24§ toteaa, että sosiaalihuollon päihdetyöllä vähennetään ja poistetaan päihteisiin liittyviä hyvinvointia ja turvallisuutta vaarantavia tekijöitä ja tuetaan päihteettömyyttä. Päihdetyöhön kuuluu ohjausta ja neuvontaa sekä sosiaalihuollon erityispalvelut päihteiden ongelmakäyttäjälle, hänen omaisilleen ja muille läheisille. Päihdehuoltolaissa (41/1986, 1§) taasen kirjataan tavoitteeksi, että ehkäistään ja vähennetään päihteiden ongelmakäyttöä sekä siihen liittyviä sosiaalisia ja terveydellisiä haittoja sekä edistetään päihteiden ongelmakäyttäjän ja hänen läheistensä toimintakykyä ja turvallisuutta. Molemmilla laeilla siis mainitaan myös päihteidenkäyttäjien läheiset.

Läheiset kärsivät niin fyysisistä, psyykkisistä kuin sosiaalisista ongelmista. Onkin tärkeää kehittää toimintatapoja ja palveluja, jotka vastaavat heidän tarpeisiinsa. Käytännössä on kuitenkin havaittu puutteita terveydenhuollon palveluissa, joilla läheisiä voitaisiin auttaa. Puutteita on myös teoriapuolella eli läheisten kokemista haitoista ei ole vielä tarpeeksi ymmärrystä ja tämä johtaa siihen, että ei ole voitu kehittää tarpeeksi käytännön auttamismenetelmiä. (Copello ym. 2009, 330.)

Päihteidenkäyttäjien läheisten asemaa, omaisten hyvinvointia ja palvelupolkuja päihdepalveluissa on tutkittu vähän. Omaisilla on kuitenkin tärkeä rooli läheisen auttajana sekä kuntoutumisen tukijana. Päihdepalvelut ovat yhä enemmän painottuneita avohoitoon ja kuntoutusjaksot ovat kestoltaan riittämättömiä. Tämä siirtää hoitovastuuta läheisille. Läheisten osallisuus palveluissa ei toteudu kunnolla. Heidän roolia ei tunnisteta, yhteistyö ja vuorovaikutus ammattilaisten kanssa on vähäistä ja läheiset eivät saa tarpeeksi tietoa tilanteesta. Näin ollen he eivät myöskään voi osallistua riittävästi läheisensä hoitoon ja palveluihin ja niiden suunnitteluun. Päihdepalvelujärjestelmä on valitettavan yksilökeskeinen ja päihteiden käyttäjän läheisten auttaminen jää usein kolmannen sektorin toimijoille. Päihde- ja mielenterveysjärjestöjä koskeneessa tutkimuksessa todettiin, että läheisiä pidettiin toiminnan keskeisenä kohderyhmänä 45 prosentissa päihdeyhdistyksistä, mutta omaistyötä tehtiin vain 22 prosentissa aineiston päihdeyhdistyksistä. Läheisille päihdeyhdistykset olivat merkityksellisiä, heidän hyvinvointiaan tukevia paikkoja. Yhdistykset tarjoavat paikan, jossa voi tunnistaa omaa avuntarvettaan, saada palveluohjausta, talousneuvontaa sekä edunvalvontaa, ylipäättään apua sirpaleisessa palvelujärjestelmässä luovimiseen. Yhdistykset näkivät, että tulevaisuudessa kolmannen sektorin tarjoamien palvelujen tarve tulee yhä tärke-

ämpään rooliin läheisten auttajana. Haasteena on läheisten tavoittaminen mahdollisimman aikaisessa vaiheessa, ennen kuin vaikeudet monimutkaistuvat ja läheisten voimavarat kuluvat loppuun. Läheiset ovat usein vielä työelämässä, mikä hankaloittaa mahdollisuuksia osallistua järjestöjen palveluihin sekä avun saamista julkiselta sektorilta. Avun hakemista hankaloittaa myös läheisten kokemat häpeän tunteet, ajan- ja jaksamisen puute sekä ongelmallisen asian välttely. (Jurvansuu & Rissanen 2016, 2–10.)

Karhula (2015) on tutkinut yleisemmin läheisen roolia palveluverkostossa ja toteaa läheisen roolin olevan merkittävä päihteiden käyttäjän toimintakyvyn heiketessä. Haastateltavien (n=15) näkemys oli, että heidän osallisuutensa ei toteudu, läheisen roolia ei tunnisteta, yhteistyö ja vuorovaikutus on ammattilaisen kanssa vähäistä, tieto ei kulje ja läheiset eivät saa tarvitsemaansa tietoa päihteidenkäyttäjistä, palveluista tai tukimuodoista. Osallistuminen hoitopalaveriisiin oli myös vähäistä. Tukiessaan ja auttaessaan läheiset kuormittuvat, mutta tarvittava ammattiapu jää pieneksi. Karhula on tutkimuksessaan hahmotellut toimintamalleja, joilla voitaisiin edistää läheisen ja ammattilaisten välistä yhteistyötä: tiedonkulun parantaminen, yksilölliset palvelutarpeet, palvelujen profilointi, joilla saadaan tuki näkyväksi, oikeanlaiseksi ja oikea-aikaiseksi. (Karhula 2015, 6–11.)

Suomessa tarjolla olevat avo- ja laitoshoidon paikat liittyvät vahvasti päihteiden käyttäjän ongelmaan ja sen ratkaisemiseen. Erityisiä palveluja läheisille ei vaikuta olevan tarjolla. Läheiset saatetaan mainita palveluissa, mutta tarkemmin ei kuvata miten heitä autettaisiin. Heidän tarpeidensa huomioiminen ei näy hoitopaikkojen kuvauksissa. Esimerkiksi A-klinikkasäätiön asiakaskäyntitilastoissa kolmen vuoden ajalla vain noin 3–6 % on kirjattu sellaiseksi, että läheinen on ollut käynnillä mukana. Päihdeongelmainen ja läheinen eivät saa yhdenvertaista palvelua. Käytännössä läheisen rooliksi voi langeta käyttäjän ja hänen hoitonsa tukeminen. Palvelujen näkökulmasta läheiselle lankeaa vastakkaiset tehtävät, sillä hän yhtäältä tarvitsisi itse apua, mutta toisaalta hänet nähdään tärkeänä tukena päihdeongelmasta toipumisessa. Päihdeongelman hoitopolku on pitkä ja sairaudesta toipumiseen voi mennä monta vuotta, läheiset siis voivat kokea stressiä ja terveyshaittoja useita vuosia. Näistä toipuminen, perheeseen syntyneiden jännitteiden korjaantuminen ja paluu normaaliin elämään voi kestää kauan. Nykyinen päihdehuolto tuskin pystyy vastaamaan läheisten tuen tarpeeseen. Ratkaisuksi voisi muodostua palveluverkostojen yhteistyö ja että painotetaan myös muiden palvelualojen vastuuta läheisten tukemisessa. (Itäpuisto & Selin 2013, 138–142.)

Viime vuosina lisääntynyt päihteiden käyttö aiheuttaa sosiaali- ja terveydenhuollolle suuria haasteita. Päihdepalvelujen asioinneista noin 40 % kanavoituu päihdehuollon erityispalveluihin, loput yleiselle puolelle. Vuoden 2011 päihdetapauskennassa kertyi laskentavuorokauden ajalle noin 11 700 päihde-ehdoista asiointia, joista lähes 700 tehtiin yleisiin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin. Päihdeasiakkaiden kanssa toimiminen onkin siis arkipäiväistä kaikkialla palvelujärjestelmässä. Päihdepuolen asiakkaiden hoitaminen edellyttää erityisiä tiedollisia, taidollisia ja sosiaalisia taitoja. Henkilökunnan kouluttautuminen, heidän palvelujärjestelmän tuntemuksen parantaminen ja työkäytäntöjen kehittäminen on aiheellista ja tarpeellista. (Kuussaari, Partanen & Stenius 2013, 146–157.)

Tutkimuksissa on löydetty monia syitä siihen, miksi läheiset ovat haluttomia avaamaan perheenjäsenen päihdeongelmaa muille, paitsi saman katon alla asuville. Asiaa pidetään yksityisenä, pelätään muiden kritisoivan ja epäillään, että tukea ei ole saatavilla. Yhteiskunnassa on käsityksiä siitä, millainen on hyvä puoliso tai vanhempi, ongelmia ei haluta tuoda julki, koska päihteiden käyttäjää ei haluta alistaa häpeälle. Häpeä estää läheisiä hakemasta apua. Häpeää voivat kokea päihteiden käyttäjän sukulaiset, jotka ovat voineet suostutella, jopa syyttää ja uhata läheistä, ettei hän puhuisi tai hakisi julkisesti apua. Päihteiden käyttäjä itse saattaa kieltää asiasta kertomisen. Läheiseltä saattaa puuttua ympäriltä tukea tarjoavat ihmiset tai sukulaiset tarkoituksella valitsevat ongelman ulkopuolelle jättäytymisen. Läheiseltä voi puuttua ympäriltään sellaiset häntä tukevat ihmiset, jotka jakaisivat hänen kanssaan ajatuksen päihdeongelmaisesta tukemisesta. Läheisen käyttämiä selviytymiskeinoja voidaan kritisoida. Sellaisten ihmisten, jotka eivät ole kovin läheisiä käyttäjän kanssa, neuvot voivat olla myötätunnotomia ja hyödyttömiä ja kriittisiä. Joskus läheistä saatetaan jopa syyttää julmaksi, jos hän vetäytyy kauemmaksi päihteiden käyttäjästä tai yrittää ottaa omaa elämänsä hallintaansa. (Orford ym. 2010, 21–24.)

On monia syitä miksi päihteidenkäyttäjien läheisten kokemuksiin haittoihin ja niistä polveutuviin terveydellisiin ongelmiin ole puututtu yhteiskunnallisesti hanakammin. On ryhmittymiä, joille on edullisempaa, että ongelmista ei ole puhuttu, esimerkiksi alkoholiteollisuus, valtiovalta tai yksittäiset kuluttajat. Alkoholinkäyttö on yksityinen asia, mikä tapahtuu suljettujen ovien takana, siihen ei ulkopuoliset halua puuttua. Monissa kulttuureissa alkoholinkäyttö sulautuu kulttuuriin ja sen tapoihin, sillä on vahvat historialliset juuret. Haitat saavat julkisuutta vain esimerkiksi rattijuoppouden myötä tai jos päihteiden ongelmakäyttö on näkyvillä julkisissa tiloissa tai paikoissa. Liian usein perheenjäsenet tai muut päihdeon-

gelmaisen lähellä olevat jäävät hiljaisiksi, eivätkä tuo kokemaansa esiin. Nyt terveydelliset ongelmat ovat tulleet näkyvimmiksi ja vaikuttavimmiksi, joten yhteiskunta herää siihen todellisuuteen, että läheisiä tulee auttaa ja haittoja vähentää. (Laslett, Callinan & Pennay 2013.) Myöskin Rossow ja Ranstedt (2016) toteavat alkoholin haittoja määrittelevässä tutkimuksessaan, että kiireesti tarvitaan lisää tietoa läheisille koituvien haittojen laajuudesta ja vakavuudesta. Tiedon avulla voidaan informoida päättäjiä ja antaa heille perusteita päihdepoliittisiin päätöksentekoihin.

Valentine (2018) tutkijakollegoineen ovat astuneet uudelle tutkimusalueelle selvittäessään, mitä läheiset kokevat, kun päihteiden käyttäjä on menehtynyt alkoholin tai huumeiden käytön vuoksi. Läheiset kuvaavat asiaan liittyvien viranomaisten heihin kohdentavaa käytöstä negatiivisesti. Läheiset ovat kokeneet viranomaisten kohtelevan heitä sopimattomasti, puutteellisesti, epäystävällisesti ja syrjivästi. He joutuvat navigoimaan eri viranomaistahojen sirpaloituneissa palveluissa, jotka ovat heille tuntemattomia ja aikaa vieviä. Läheiset ovat huonosti ymmärrettyjä, laiminlyötyjä ja stigmatisoituja palvelun käyttäjiä. (Valentine, McKell & Ford 2018, 295–301.)

Kipeimmin päihdeongelma koskettaa käyttäjän lähimpiä ihmisiä: puolisoa, vanhempia, lapsia, sisarusia ja ystäviä. Kaikkiin päihdeongelmiin liittyy paljon salailua ja kun ongelmista ei puhuta, on rakentavia ratkaisuja vaikea löytää. Positiivista on se, että päihdeongelmaisten läheisiin, heidän asemaansa ja tilanteeseensa, on kuitenkin viime vuosina alettu kiinnittää yhä enemmän huomiota ja keinoja heidän auttamiseen luodaan. (Koski-Jännes & Hänninen, 2004, 7–9.) Australialaistutkijat ovat tutkineet uutena auttamismuotona online-neuvonnan käyttömahdollisuutta päihteiden käyttäjän läheisten auttamisessa. Online-neuvonta ylittää rakenteellisia ja sosiaalisia rajoja sekä vähentää stigmaa. Se tarjoaa uuden ja tärkeän väylän avun saamisen ensimmäisen askeleen ottamiseen ja chatpalvelu tarjoaa helpon yhteydenottotavan. Palvelun todettiin toimivan terapeuttisesti ja vähentävän läheisten stressiä, se myös auttoi läheistä suunnittelemaan sopivaa toimintatapaa tilanteeseensa sekä saamaan yhteyden paikallisiin auttaviin palveluihin. (Dilkes-Frayne & Savic, Carter, Kokanovic & Lubman 2019.)

4 PÄIHTEIDEN KÄYTTÄJÄN LÄHEISEN ELÄMÄNTILANNETTA SELITTÄVÄ MALLI

Tässä kappaleessa kuvataan stress-strain-coping-support (SSCS) -mallia, joka voidaan vapaasti suomentaa kuormittaa-kuluttaa-selviytyä-tukea -malliksi. Päihteiden käyttäjän addiktio aiheuttaa läheisille monenlaista kipua ja kärsimystä. Maailmanlaajuisesti päihteidenkäyttäjien läheisten määrä voi olla jopa noin 100 miljoonaa. Vaikka päihderiippuvuus on jo yleisesti ottaen yleinen ilmiö, silti se on laiminlyöty läheisten terveyteen vaikuttava tekijä. SSCS -malli tuo esiin läheisten kokemuksia. Se tarjoaa viitekehysten ja käsitteitä läheisten kokemusten kuvaamiseen ja selittämiseen. (Orford ym. 2013, 70.) Tulen hyödyntämään tämän mallin viitekehystä oman aineistoni analyysissä.

4.1. SSCS –MALLI

SSCS -mallin avulla koitetaan auttaa läheisiä pärjäämään ongelman ja sen tuomien negatiivisten asioiden kanssa paremmin. Yksinkertaisuudessaan mallin ajatus on siis se, että päihteiden käyttäjän lähellä eläminen on stressaavaa. Ei ole läheisen syy, että päihteiden käyttäjällä on ongelma, mutta läheisen täytyy elää sen asian kanssa, sen asian äärellä. Stressi alkaa kuluttaa ja rasittaa läheistä ja hän alkaa oirehtia erilaisin tavoin. Rasituksen määrään voi vaikuttaa omilla selviytymiskeinoilla tai tarjolla olevan sosiaalisen tuen kautta. Läheinen käyttää erilaisia selviytymiskeinoja, jotka joko laskevat tai nostavat hänen kuormittuneisuuttaan. Yhtä lailla läheisillä on ympärillään erilaisia ja erilaatuisia sosiaalisia tukiverkostoja. Nämä sosiaaliset verkostot oikeilla toimillaan auttavat läheistä vähentämään stressiä ja kuormitusta. Läheisellä on siis kaksi tapaa vähentää räsitusta: vähentää stressiä tai kokeilla muuttaa tai hyödyntää yhtä tai useampaa käytössä olevaa selviytymistapaa tai sosiaalista tukea. (Velleman 2009.) Seuraava kuvio havainnollistaa SSCS -mallin keskeisen ajatuksen ja käsitteet.

STRESS-STRAIN-COPING-SUPPORT -malli

Päihteiden käyttäjän riippuvuus aiheuttaa läheisille monenlaista **stressiä** (stress).

Stressi johtaa läheisten **kuormittumiseen** (strain).
Kuormitus näkyy mm. fyysisinä ja psyykkisinä oireina.
Läheisen kokeman kuormituksen määrään vaikuttaa kaksi tekijää.

Selviytymiskeinot (coping)

Sosiaalinen tuki (support)

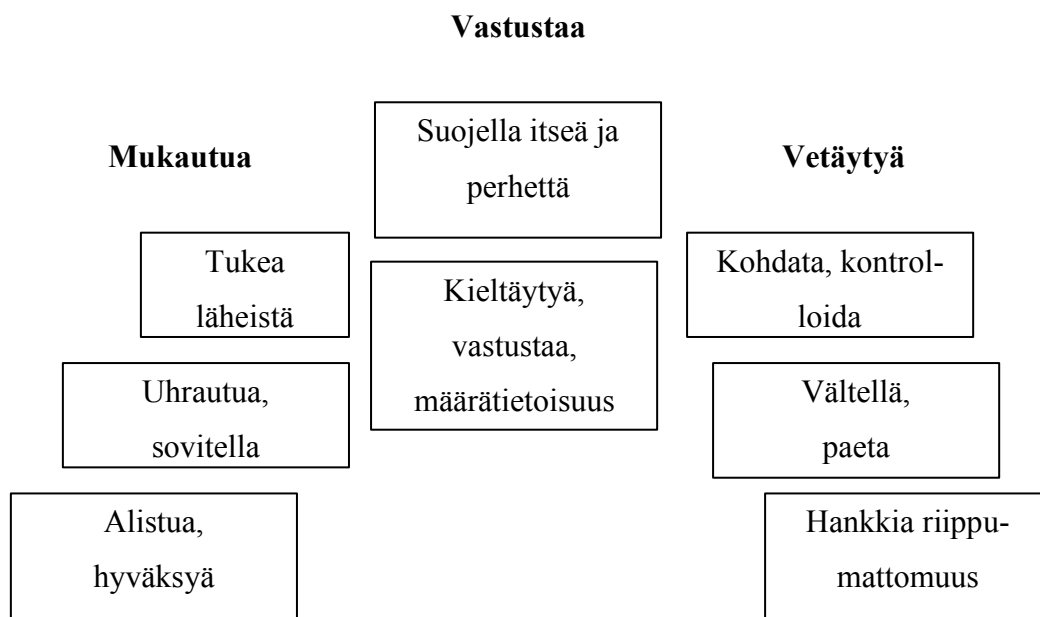
KUVIO 2. Tutkimuskirjallisuutta mukaellen yhteenveto SSCS -mallin keskeisestä ajatuksesta ja käsitteistä.

Päihteiden käyttäjän läheisiä ollaan aikaisemmin kuvattu paljon negatiivisen määrittelyn ja tyypittelyn kautta. Esimerkiksi päihteiden käyttäjän vaimoa on voitu kuvata läheisriippuvaiseksi, nuoren päihteiden käyttäjän vanhempia on voitu syyllistää riittämättömiksi vanhemmuudessaan tai päihteitä käyttävän vaimon puoliso on nähty vaimonsa jättäjänä. SSCS -mallissa keskeinen ajatus on kuitenkin nähdä vaikeuksia kohtaava läheinen aktiivisena toimijana, jolla on kyky selviytyä, kohdata vastoinkäyminen ja ratkaista tehokkaasti ongelmia. Läheinen nähdään toimijana omassa elämässään. Mallia onkin sovellettu laajasti erilaisiin olosuhteisiin ja tapahtumiin, esimerkiksi syövästä selviytymiseen tai dementiaa sairastavan omaisen pärjäämiseen. (Orford ym. 2013, 3; Orford, ym. 2010.) Myöskin ongelmapelaajien läheisten kokemuksia ja selviytymistä on selvitetty SSCS -mallin avulla (ks. Orford, Cousins, Smith & Bowden-Jones 2017).

Aiemmin (luku 3) olen kuvannut niitä haittoja, jotka aiheuttavat päihteiden käyttäjien läheisille stressiä ja kuluttavat heidän jaksamistaan. SSCS -mallissa päihteiden käyttäjän aiheuttamat haitat ovat niitä syitä, jotka aiheuttavat läheiselle stressiä. Stressaavista tekijöistä kuormittuminen aiheuttaa seurauksia, jotka kuluttavat läheisen voimavaroja ja kohdistuvat hänen psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen. Seuraavaksi paneudun malliin oleellisesti liittyviin selviytymiskeinoihin ja sosiaaliseen tukeen.

4.2. SELVIYTYMISKEINOT

Päihteiden käyttäjän läheiset ovat syystäkin huolissaan itsestään, käyttäjästä ja muista perheenjäsenistään ja siitä mitä tulee tapahtumaan. Tällaisiin tilanteisiin ei läheinen ole osannut valmistautua etukäteen ja perheenjäsenet joutuvat etsimään parhaat keinot selviytyä tällaisessa elämäntilanteessa. Läheiset voivat yrittää käyttää monenlaisia tapoja selvitäkseen päihteiden käyttäjän aiheuttamista tilanteista. He ovat tahtomattaan joutuneet vaikeaan tilanteeseen, yrittävät ymmärtää mitä tapahtuu ja hakevat parasta tapaa vastata tilanteeseen. SSCS -mallissa esitetään kolme selviytymistapaa, joita päihteidenkäyttäjien läheiset ovat kuvanneet: mukautuminen, vetäytyminen ja vastustaminen. Nämä pääkohdat voidaan jaotella pienempiin selviytymiskeinoihin ja tapoihin reagoida. Alla olevassa kuvassa havainnollistetut selviytymiskeinot voivat olla päällekkäisiä ja päihteiden käyttäjän läheinen yhdistää näistä eri tavoista itselleen ja perheenjäsenelleen parhaiten soveltuvan tavan. Jotkut käyttävät vain yhtä tapaa, toiset vaihtavat selviytymistavasta toiseen. (Orford ym. 2010, 12–14.; Copello, Templeton, Orford & Velleman 2010, 91–94.)

KUVIO 3. SSCS-mallissa esitetyt kolme selviytymistapaa ja kahdeksan erityistä suhtautumistapaa, joilla läheinen voi reagoida perheenjäsenensä alkoholin tai huumeiden käyttöön. (Orford ym. 2010, 34.) Itse suomennettu.

4.2.1. Mukautuminen

Läheinen yrittää ratkaista päihteiden käyttäjän kanssa syntyviä ongelmia kompromissien kautta. Hän pyrkii olemaan kannustava ja torjumatta läheistä. Hän koittaa sietää tilannetta, mikä voi olla merkki tilanteen hyväksymisestä tai uhrautumisesta. Läheinen voi kokea olevansa ansassa ja että häntä kiristetään. Häntä voi pelottaa, että ilman hänen toimintaansa tai auttamistaan, jotain vielä pahempaa voisi tapahtua. Ulkopuoliset voivat ihmetellä miten läheiset kestävät ja sietävät heitä stressaavaa tilannetta. Läheisiä voidaan pitää läheisriippuvaisina tai ajatellaan heidän jopa vastustavan muutosta parempaan. Tutkijat ovat osoittaneet, että on monia syitä miksi läheiset kestävät hankalaa tilannetta ja että tällainen selviytymiskeino on täysin ymmärrettävä ja luonnollinen olosuhteisiin nähden. Läheiset eivät hyväksy päihteidenkäyttöä, mutta käyttäjän tukeminen menee omien tarpeiden edelle. Läheiset kokevat tilanteessa epävarmuutta ja epämukavuutta, eivätkä tiedä mitä pitäisi tehdä ja miten olisi parasta toimia. Läheiset ottavatkin tällaisessa tilanteessa apua ja neuvoa vastaan mielellään. (Orford ym. 2010, 14–16.)

4.2.2. Vetäytyminen

Vetäytyminen on yksi tapa välttää uhrautumista ja vastustaa päihteidenkäyttöä. Läheinen tavoittelee riippumattomuutta, omaa itsenäisyyttä, hän haluaa parantaa elämänlaatuaan ja jatkaa omaa elämäänsä eteenpäin. Läheinen on aktiivinen toimija, hän vastaa stressaavaan ja kuluttavaan tilanteeseen teoilla ja saa näin enemmän riippumattomuutta käyttäjästä ja hänen ongelmastaan. Läheinen voi ottaa fyysistä ja emotionaalista välimatkaa eri tavoin ja eri ajoiksi. Hän voi esimerkiksi piiloutua tai lukittautua huoneeseensa, muuttaa kokonaan pois yhteisestä kodista tai vastavuoroisesti päihteiden käyttäjä muuttaa muualle. (Orford ym. 2010, 16–17.)

4.2.3. Vastustaminen

Läheiset, jotka nousevat vastustamaan tilannetta ja perheenjäsenensä päihteiden käyttöä, yrittävät saada takaisin kontrollia omasta perheestään ja kotielämästään, jonka ovat menettäneet. Läheiset haluavat turvata perhettään. He yrittävät kontrolloida päihteiden käyttäjää ja muuttaa sääntöjä, mutta päihteidenkäytön vastustaminen vaatii perheenjäseniltä paljon

aikaa ja ponnisteluja. Perheenjäsenet käyttävät omia selviytymiskeinojaan, he ovat toiveikkaita saamansa avun suhteen ja toivovat sen saavan aikaan rakenteellisia muutoksia. Toisaalta perhe on voinut jo ajautua niin mahdottomaan ja epäsopivaan tilanteeseen, että on pakko jo jotenkin toimia. Toisaalta läheiset myös ymmärtävät sen, että aineiden käyttöä ei saa lopetettua, ellei käyttäjä itse ole siihen valmis. (Orford ym. 2010, 17–18.)

SSCS -mallissa oletetaan, että läheisen käyttämä selviytymistapa voi tehostaa tai vaimentaa stressiä ja kuormittavuutta. Mallin toimivuutta on testattu selvittämällä miten läheisten stressaantuneisuus ja kuormittuneisuus muuttuu erilaisia selviytymiskeinoja käyttämällä. Tutkimuksessa arvioitiin läheisten elämäntilanteessa kokemaa toivottomuutta. Tutkimukseen osallistuneilla läheisillä (n=176) oli alkoholia käyttävä omainen. Tulokset osoittivat, että kuormittuneisuuden ja toivottomuuden välillä oli yhteys, johon voitiin vaikuttaa eri selviytymiskeinoilla. Merkittävin tulos oli, että mukautuvan selviytymiskeinon käyttäminen kuormittuneessa tilanteessa lisää läheisen vakavaa toivottomuuden tunnetta. Jos läheinen oli vähemmän kuormittunut ja hän käytti vastustamista selviytymiskeinonaan, toivottomuuden tunteessa ei tapahtunut muutosta. Kuormittuneisuuden lisääntyminen kuitenkin nosti läheisen toivottomuuden astetta. Selviytymiskeinoista vetäytyminen liitettiin positiivisella tavalla läheisen jaksamiseen. Vetäytyvän selviytymiskeinon käyttäminen ei vaikuttanut negatiivisesti läheisen toiveikkuuteen tai kuormittavuuteen. (Horváth & Urbán 2019.)

Singaporelaisessa tutkimuksessa todetaan päihteidenkäyttäjien läheisten kokevan korkeaa stressiä ja psyykkistä sairastuneisuutta. Tutkimuksessa (n=100) tutkittiin stressin ja selviytymiskeinojen yhteyttä sairastavuuteen. Stressin todettiin olevan vahvin enne siihen, että läheinen kuormittuu kokonaisvaltaisesti. Stressin subjektiivinen arviointi ja selviytymiskeinot ovat oleellisia tekijöitä, jotka vaikuttavat läheisen sairastavuuteen. Mukautuvalla selviytymiskeinolla todettiin olevan suurin vaikutus läheisen henkiseen pahoinvointiin, kuormittuneisuuteen ja masennukseen. Tätä selviytymiskeinoa käyttävä oli taipuvainen mukautumaan, hyväksymään ja tekemään uhrauksia, päinvastoin kuin vetäytyvää tai vastustavaa selviytymiskeinoa käyttävä läheinen. Tutkijoiden mukaan nämä havainnot läheisten korkeammasta sairastavuudesta olisi hoitavien tahojen hyvä huomioida. (Lee, Manning, Teoh, Winslow, Lee, Subramaniam, Guo & Wong 2011, 441–447.)

Orford (2001) kumppaneineen ovat tehneet tutkimusta, jossa verrattiin Meksikon (n=100) ja Englannin (n=100) päihteidenkäyttäjien läheisten selviytymiskeinoja. Englannissa käy-

tettiin enemmän vetäytyvää selviytymistapaa. Molemmissa kulttuureissa mukautuvan selviytymiskeinon todettiin olevan haitallinen läheisen terveydelle. Alkoholistien vaimojen Meksikossa ja huumeidenkäyttäjien vaimojen Englannissa huomattiin käyttävän enemmän vastustamista, mutta myös mukautumista. (Orford, Natera, Velleman, Copello, Bowie, Bradbury, Davies, Mora, Nava, Rigby & Tiburcio 2001.)

4.3. SOSIAALINEN TUKI

Sosiaalinen tuki on tärkeä, ellei jopa keskeisin osa SSCS -mallissa. Hyvä sosiaalinen tuki on päihdeiden käyttäjän läheisille arvokasta, mutta valitettavasti aina sitä ei ole tarjolla, ei edes ammattilaisilta. Emotionaalinen tuki, sen eri muodoissa, on läheisten eniten mainitsema tukimuoto. Yleisimmin se tarkoittaa yksinkertaisuudessaan sitä, että on joku jolle voi avoimesti puhua ongelmista, joku joka kuuntelee. Tärkeänä keskusteluissa pidetään hyväksynnän ja tukemisen ilmapiiriä. Läheiset arvostavat myös vertaisten eli saman kokeneiden kanssa keskustelua. Joku on samalla aaltopituudelle heidän kanssaan ja läheinen kokee, että ei ole ainut, joka elää kyseisessä tilanteessa. Tärkeinä tuenmuotoina mainitaan käytännöllinen materiaallinen apu sekä tiedollinen tuki. Tiedollinen tuki auttaa pohtimaan miten läheinen esimerkiksi kriisitilanteessa voi toimia, mistä voi saada apua. Läheiset arvostavat paljon sitä, että joku tukee heidän itse valitsemiaan selviytymiskeinoja, että heidän lähellään on ihminen, joka kannattelee, tukee kritisoimatta tai vastustamatta niitä selviytymistapoja, joita perhe käyttää. Läheiset kokevat vahvasti heitä tukevana sen, että joku on positiivinen myös päihdeiden käyttäjää kohtaan ja arvostaa häntä ihmisenä. Että joku sanoo positiivisia asioita käyttäjästä ja tuo ilmi sitä, että käyttäjä ansaitsee apua ja tukea ja että asiat voivat muuttua paremmaksi. (Orford ym. 2010, 20–25; Orford ym. 2017.)

SSCS -mallin viitekehystä on kehitetty käytännöllinen, tutkimustietoon pohjautuva työmenetelmä, viiden askeleen malli. Malli pohjautuu ajatukseen, että läheisen ihmisen päihdeongelma tai riippuvuus aiheuttaa läheiselle paljon stressiä, joka voi johtaa psyykkisiin ja fyysisiin oireisiin. Oireita voidaan vähentää mallin ehdottamien selviytymiskeinojen ja sosiaalisen tuen avulla. Viiden askeleen aikana tutustutaan perheeseen ja huoliin, tarjotaan asiallista tietoa riippuvuuksista, keskustellaan selviytymiskeinoista, selvitetään sosiaalisia verkostoja, kehittämiskohteita sekä perheenjäsenten tuen tarpeita. (ks. Copello ym. 2010, 86–99; Somerville 2014.) Intiaan sijoittuvassa tutkimuksessa tehtiin mielenkiintoi-

nen havainto koskien viiden askeleen mallia. Sellaisenaan malli ei ollut Intiassa niin vaikuttava päihteidenkäyttäjien läheisten selviytymisessä kuin muissa maissa tehdyissä tutkimuksissa. Tutkijat ehdottavatkin, että mallia voisi muokata vastaamaan enemmän kunkin maan kulttuurisia konteksteja. (Nadkarni, Bhatia, Velleman, Orford, Velleman, Church, Sawal & Pednekar 2019.) Myös Brasiliassa on saatu samankaltaisia tuloksia, joissa havaittiin, että omaan maahan kehitetty sovellettu versio SSCS -mallista tuottaa parempia tuloksia. (ks. Sola, Sakiyama, Padin, Canfield, Bortolon, Laranjeira & Mitsuhiro 2019.)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1. TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tässä kappaleessa kuvaan tutkimukseni toteutusta ja sen metodologisia vaiheita. Tutkimusaiheeni liittyy vahvasti sosiaalityön tieteenalaan ja kiinnostaa minua henkilökohtaisesti, sillä sain lastensuojelussa työskennellessäni konkreettista kosketuspintaa aiheeseen. Koen tutkimukseni kautta oppivani paljon uutta ja saan tuoretta näkökulmaa päihteiden käyttäjän läheisten asemaan ja pystyn varmasti myöhemmin soveltamaan oppimaani käytäntöön. Aiheesta on saatavilla vähänlaisesti suomalaista tutkimusta, joten näen, että se lisää tutkimukseni tarpeellisuutta sen tuodessa esiin isovanhempien kokemuksia ja näkemyksiä.

Tutkimukseni tarkoitus on kartoittaa päihteiden käyttäjien läheisten kokemia haittoja ja ristiriitoja. Tärkeänä näkökulmana tutkimuksessani on isovanhemmuus. Kuvailen, miten aikuisen lapsen päihdeongelma vaikuttaa isovanhempien elämään ja heidän isovanhemmuuteensa. Millaisia haittoja isovanhemmat kuvaavat kokeneensa eläessään päihteiden käyttäjän läheisyydessä? Miten he kuvaavat isovanhemmuutta ja onko heillä jotain toiveita siihen liittyen? Päihteiden käyttäjän läheisen elämään näyttää liittyvän monenlaisia huolia ja pelkoja ja pitkään jatkunut haastava tilanne kuormittaa isovanhempia eri tavoin. Tavoitteenani on myös kartoittaa millaista apua isovanhemmat ovat matkan varrella saaneet, onko apu ollut helposti tavoitettavissa ja millaista tukea he olisivat toivoneet saavansa itselleen. Lisäksi selvitän millaisia erilaisia selviytymiskeinoja isovanhemmat kuvaavat käyttäneensä ja mitkä asiat ovat erityisesti helpottaneet heidän selviytymistään välillä haastavassakin elämäntilanteessa.

Tutkimustani ohjaavat tutkimuskysymykset olen määrittänyt seuraavasti:

Miten isovanhemmat kokevat aikuisen lapsensa päihteidenkäytön vaikuttavan omaan elämäänsä ja isovanhemmuuteensa?

- Millaisia haittavaikutuksia ja ristiriitoja isovanhemmat kuvaavat kokeneensa eläessään päihteiden käyttäjän rinnalla?

- Millaisia selviytymiskeinoja isovanhemmat kertovat käyttäneensä pärjätäkseen haastavassa elämäntilanteessa?
- Mitä tukea isovanhemmat ovat saaneet ja millaista apua he olisivat toivoneet saavansa?

5.2. LAADULLINEN TUTKIMUSOTE

Kvalitatiiviseen eli laadulliseen tutkimukseen kuuluu monenlaisia traditioita, lähestymistapoja sekä menetelmiä, liittyen niin aineistonkeruuseen kuin sen analysointiin. Yhteisenä nimittäjänä on pyrkimys tutkia ihmisten elämysmaailmaa, meidän todellista ja monimuotoista elämää. Laadullinen tutkimus on prosessi, joka muotoutuu vähitellen tutkimusmatkan aikana. Tutkimuskohteena olevan ilmiön arvoitus ratkeaa pikkuhiljaa ja salapoliisina toimiva tutkija alkaa ymmärtää tutkittavien toimia heidän ympäristössään. Laadullinen tutkimus koostuu aikaisemmista aiheeseen liittyvistä tutkimuksista ja teorioista, tutkittavien oman äänen esiin tuovista empiirisistä aineistoista sekä tutkijan omista havainnoista ja ajattelusta. Tutkimuksessani tieteellinen keskustelu rakentuu isovanhemmuutta sekä päihteiden käyttäjien läheisten kuvaamia haittoja koskevien tutkimusten ympäristöön. Tutkimuksessa korostuu kuitenkin aineistolähtöisyys. Laadullisessa tutkimuksessa kohdejoukko valitaan tarkoituksenmukaisesti ja näkemykset tutkittavana olevasta ilmiöstä, kohdejoukolta saadut sosiaalisen todellisuuden näytteet käsitellään ainutlaatuisina tapauksina ja niitä tulkitaan sen mukaisesti. Tutkimuksella voidaan tavoittaa monipuolista tietoa eri ilmiöistä sekä lisätä niiden luonteisiin liittyvää ymmärrystä sekä niihin liittyviä syy-seuraussuhteita. Tutkijalta edellytetään hänen oman tietoisuuden kehittymistä ja valmiuksia linjata ja rajata tutkimustaan oikeaan suuntaan. Tutkija ei ole perspektitön, vaan toimii vuorovaikutuksessa aineistonsa ja kaiken lukemansa kanssa. Koskaan ei tutkija kuitenkaan voi kehua saavutaneensa täydellistä ja syvällistä totuutta tutkimastaan ilmiöstä. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2000, 160–165; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009, 5–7; Kiviniemi 2018.)

Tutkimukseni filosofinen pohja löytyy fenomenologiasta, jossa tutkimuksen kohteena ovat ihmisten kokemukset. Fenomenologisessa näkökulmassa keskeistä ovat kokemukset, merkitykset ja yhteisöllisyyden käsitteet. Keskeistä on näkemys, että ihmiset rakentuvat suhteessa maailmaan, joka heitä ympäröi, mutta samanaikaisesti ihmiset itse rakentavat tätä maailmaa. Ihminen nähdään kulttuurisena toimijana ja merkityksiä syntyy myös meidän

elämään kuuluvien yhteisöjen kautta. Jokaisella ihmisellä on oma näkökulma ympärillään olevaan maailmaan, siinä oleviin ihmisiin ja tapahtumiin. Perspektiivi rakentuu suhteessa aiempiin kokemuksiin, arvoihin ja käsityksiin. Näissä omissa elämämme raameissa koemme asioita, tulkitsemme niitä ja rakennamme edelleen käsityksiä ympärillä olevasta maailmastamme. Kokemuksemme rakentuvat merkitysten pohjalta ja ihminen on elämässään koko ajan erilaisten kokemusten, ilmaisujen ja niiden ymmärtämisen keskiössä. Fenomenologiseen tutkimukseen liittyy oleellisesti hermeneuttinen ulottuvuus, sillä kyse on ilmiöiden ja asioiden ymmärtämisestä ja tulkinnasta. Haastattelija kysyy haastateltavalta kysymyksen. Haastateltava koittaa sanallisesti selittää kokemuksiaan ja tutkija yrittää puheesta, eleistä ja ilmeistä löytää mahdollisimman oikean tulkinnan, tematisoida ja käsitteellistää tutkittavansa kokemuksia ja ymmärrystä. (Laine 2018.)

Toisen ihmisen autenttisen kokemuksen ja ilmaisun merkitysten saavuttaminen on haastavaa. Tutkija asetetaan koetukselle, sillä hänen omat esiymmärrykset vaikuttavat tulkintojen ymmärtämiseen. Arkielämässä esiymmärrys on luontaista toimimista oman ymmärryksemme varassa, se on vaistomaista merkitysten tajuamista. Tutkimuksessa esiymmärrys liittyy tutkijan tapoihin ymmärtää tutkimuskohdettaan. Tutkijalta vaaditaan kriittisyyttä, itsekritiikkiä ja hänen tulee olla tietoinen omista tutkimuksellisista lähtökohdistaan, mutta myös omista ennakkoluuloistaan. Itselläni ei ole henkilökohtaista esiymmärrystä siitä, milaista on olla päihteiden käyttäjän läheinen. Saan kuitenkin omista henkilökohtaisista kokemuksistani johtuen kiinni siitä huolen ja pelon tunteesta, kun itselle läheisen ihmisen henki on vaarassa. Tekemäni taustatutkimus on myös antanut minulle tietoa läheisten kokemista asioista ja tunteista. Tutkijana haasteenani on hiljentää hetkeksi oma esiymmärrykseni ja poimia aineistosta esiin haastateltavan omat, erityislaatuiset kokemukset. Tämän jälkeen voi löydetyt tulkinnat ja tulokset keskusteluttaa aiempien tehtyjen tutkimusten kanssa. Kyse on tutkijan hermeneuttisella kehällä etenemisestä eli dialogista tutkimusaineistonsa kanssa. (Laine 2018.)

5.3. TEEMAHAASTATTELU

Haastattelu on yleinen tiedonkeruumenetelmä. Haastattelu edellyttää huolellista valmistautumista ja se on ymmärrettävä tavoitteellisena, systemaattisena tiedonkeruuna. Päädyin siihen, että haastattelu toimii parhaiten tutkimusongelmani ratkaisemisessa. Näin tavoitan

parhaiten isovanhempien elävän ja omakohtaisen kokemuksen asiasta. Isovanhempien kokemukset ovat herkkä ja tunteellinen aihe ja näkisin, että heidän kokemuksiaan ei tavoiteta riittävästi esimerkiksi kirjoituspyynnön tai kyselylomakkeen avulla. Tässä tutkimuksessa käytin aineistonkeruumenetelmänä teemahaastattelua, sillä halusin luoda valmiita aihealueita, mutta en kuitenkaan lyödä kaikkea etukäteen lukkoon, kuten strukturoidussa haastattelussa. Tutkimani aihe on vähän kartoitettu ja tunnettu, joten teemahaastattelun käyttö oli perusteltua. Teemahaastattelulla tavoitellaan mahdollisimman päteviä ja luotettavia tietoja tutkittavasta asiasta. Menetelmänä teemahaastattelu antoi mahdollisuuden selventää ja syventää tiettyjä aihealueita. Avoin haastattelu puolestaan olisi voinut olla tämän aiheen puitteissa hieman vaarallinen, sillä aihe herättää varmasti paljon ajatuksia ja tunteita, niin keskustelu olisi voinut rönsyillä kovastikin. Teemahaastattelussa annetaan myös haastateltavan puheelle ja kokemukselle tilaa ja se mahdollistaa vapaammankin keskustelun ja näin voidaan mahdollisesti saada ennalta arvaamatontakin tietoa. Valmis haastattelurunko kuitenkin varmistaa sen, että tutkija saa haluamiinsa teemoihin vastauksia kaikilta haastateltavilta. (Hirsjärvi ym. 2000, 200–206; Saaranen-Kauppinen ym. 2009, 52–56.)

Tutustuin laajasti aiheeseen liittyvään tutkimukseen ja kirjallisuuteen. Tätä hyödynsin teemahaastattelurunkoa tehdessäni, mutta myös analyysivaiheessa. Teemahaastattelurungon (liite 2) pääteemoiksi muotoutui: aikuisen lapsen päihteidenkäytön vaikutukset, isovanhemmuus, selviytymiskeinot sekä auttaminen ja tukeminen. Näiden teemojen alle ripottelin apukysymyksiä, joiden tarkoitus oli myös varmistaa, että aiheesta syntyy monipuolista keskustelua. Apukysymykset myös antoivat ensikertalaiselle haastattelijalle varmuutta uuden tilanteen edessä. Teemoista ja niihin liittyvistä kokemuksista keskusteltiin haastattelutilanteissa vapaasti. Välillä haastattelu läheni avointa haastattelua ja keskustelu rönsyili ja eteni aihepiirin sisällä vapaammin, mutta halusin kuitenkin antaa tilaa haastateltavien tuntemuksille. Käytännössä rakentamani teemat apukysymyksineen osoittautuivat laajoiksi ja haastateltavien ihailtava avoimuus ja halu kertoa tilanteestaan ja kokemastaan asetti itselleni haasteen pysyä selvillä mistä asioista on jo keskusteltu ja mistä tulisi vielä keskustella.

5.4. TUTKIMUSAINEISTON KUVAUS

Haastateltavia tavoittelin Sovatek-säätiön, Irti Huumeista ry:n sekä Mielenterveysomaisten keskusliiton FinFamin Pirkanmaan ja Etelä-Pohjanmaan alueyhdistysten kautta, joista kaikista tutkimusluvut on saatu asianmukaisella tavalla. Yhteistyötahot jakoivat toimipisteissään asiakkailleen esitettä, jonka olin tutkimuksestani tehnyt (liite 1). Pirkanmaan FinFami jakoi esitettäni myös sähköisessä muodossa. Aineiston keruun aloitin loppuvuodesta 2018, mutta se kesti useamman kuukauden, sillä haastateltavien löytäminen osoittautui erityisen vaikeaksi. Haastateltavat ottivat minuun yhteyttä joko puhelimitse tai sähköpostilla tammi-kuun–kesäkuun 2019 aikana. Haastattelujen kestot vaihtelivat 1h 50 minuutin ja 3h ja 50 minuutin välillä. Olin osannut varautua siihen, että haastattelut voivat venyä pitkiksi, sillä aiheeni on herkkä ja tunteita herättävä. Tutkimukseni aineisto koostuu viidestä haastattelusta ja yksi haastattelu toteutettiin parihaastatteluna. Haastattelin viittä isoäitiä ja yhtä isoisää. Isovanhemmat olivat iältään noin 50–80-vuotiaita.

Tutkimukseen osallistuneet henkilöt elivät eri elämänvaiheissa, osa oli jo eläkkeellä ja osa vielä kokoaikaisesti työelämässä. Osa oli naimisissa ja osa eli itsekseen. Joillakin oli kaikki lapset muuttaneet jo pois kotoa, osalla asui vielä nuorimmaisista lapsia kotona. Omia lapsia isovanhemmilla oli 2–3 ja kaiken kaikkiaan isovanhemmilla oli 1–5 lastenlasta. Päihteitä käyttävän aikuisen lapsensa kautta isovanhemmilla oli lapsenlapsia yhdestä kolmeen. Nämä lapsenlapset olivat iältään 1–24-vuotiaita. Isovanhempien aikuisten lasten päihdeongelmat vaihtelivat, mutta kaikilla oli kuitenkin huumeidenkäyttöhistoriaa. Päihteidenkäyttö oli monella alkanut jo nuoruudessa erilaisin päihdekokeiluun. Päihdehistorian pituus vaihteli vuoden pilvenpoltosta useamman vuoden rankkaan suonensisäisten aineiden käyttöön. Isovanhempien aikuisen lapset olivat tutkimuksen tekohetkellä erilaisissa elämänvaiheissa. Isovanhemmat kertoivat korvaushoidosta, käytön lopettamisesta jo vuosia sitten, edelleen jatkuvasta rankasta huumeiden käytöstä sekä alkuvaiheessa olevasta päihdeettömyydestä. Myöskin isovanhempien lastenlasten tilanteet vaihtelivat, isovanhemat mainitsivat lapsenlapsiensä asuvan seuraavasti: tällä hetkellä isovanhemmilla, oman vanhempansa kanssa, huostaan otettuna sijaisperheessä tai jo ihan omillaan.

Haastattelut tallennettiin ja seuraava vaihe oli litterointi eli äänitteen purkaminen kirjalliseen muotoon. Tässä vaiheessa aineisto anonymisoitiin ja siitä poistettiin kaikki suorat sekä vahvat epäsuorat tunnisteet eli nimet, paikkakunnat ja muut tunnistettavat piirteet.

Epäsuoria tunnisteita, esimerkiksi ikää, sukupuolta ja työmarkkina-asemaa, käytetään ai-noastaan tutkimuksen aineiston yleiseen kuvailuun. Isovanhemmista käytetään tutkimuk- sessa nimiä isovanhempi 1–6. Tässä vaiheessa tiesin, että aineistoani tulen analysoimaan sisällönanalyysin keinoin, joten litteroinnin tarkkuudeksi riitti peruslitterointi. Kirjoitin puheen sanatarkasti puhekieltä noudattaen, jättäen osittain pois täytesanat, toistot, kesken- jääneet tavut, tauot, painotukset tai äännähdykset. Myös selkeästi kontekstiin kuulumatto- man puheen jätin litteroimatta. Tässä vaiheessa muutin myös isoisä ja isoäiti sanat isovan- hempi –nimikkeeksi sekä äiti ja isä sanat vanhempi –nimikkeeksi. Tutkielmassani käytän isovanhempien omasta lapsesta pääsääntöisesti nimitystä aikuinen lapsi. Peruslitterointi mahdollistaa puheen asiasisällön analysoinnin ja pitäydyin tässä tasossa läpi koko aineis- toni. (Aineistonhallinnan käsikirja) Litteroitua tekstiä syntyi 109 sivua, Times new roman fontilla ja 1,5 rivivälillä.

Hirsjärvi ym. (2000, 181) viittaavat aineiston riittävyteen, saturaatioon. Tutkija kerää aineistoa niin kauan, kun haastattelut tuottavat tutkimusongelmaan uutta tietoa. Huomasin haastatteluja tehdessäni, että isovanhempien kokemuksissa oli selkeää yhteneväisyyttä, mutta heidän elämäntarinoissaan oli paljonkin vaihtelevuutta, johtuen päihteiden käyttäjän ongelman vakavuudesta ja kestosta. Useamman haastateltavan löytäminen olisi todennä- köisesti voinut vielä tuoda uusia kokemuksia ja näkemyksiä aineistooni.

5.5. AINEISTON ANALYYSI

Päästyäni viimein ohi pitkäksi venyneen haastattelu- ja litterointivaiheen, koin Eskolan, Lätin ja Vastamäen (2018) mainitsemaa haastattelujen jälkeistä masennusta. Mielen valtasi tunne, että tässäkö se nyt olikin – miten minä saan näistä koottua kasaan jotain järkevää? Tekstejä läpi lukiessani luottamus aineistooni kuitenkin palautui ja uskoin vahvasti siihen, että saan tuotua esiin isovanhempien ääntä ja heidän kokemuksiaan.

Analysoin aineistoani sisällönanalyysin keinoin. Sisällön analyysin tavoitteena on tutkitta- van ilmiön kuvaaminen tiivistetysti ja yleisessä muodossa. Tavoitteena on sanallinen ja selkeä kuvaus, jossa ei kadoteta aineiston informaatiota. Hajanainen aineisto muuttuu mie- lekkääksi ja selkeäksi, josta voidaan tehdä johtopäätöksiä tutkittavaan ilmiöön liittyen. Litteroitua tekstiä voidaan luokitella, teemoittaa ja tyypitellä. Minä teemoittelen ja tyypit-

telen aineistoani. Teemoittelun avulla painotetaan sitä mitä kustakin teemasta on sanottu. Tyypittelyn avulla ryhmitellään aineisto tietyiksi ryhmiksi. Ennen analysoinnin aloittamista perehdytään omaan aineistoon huolellisesti ja määritellään analyysiyksilöt. Se voi olla jotain yksittäisestä sanasta ajatuskokonaisuuteen. Aineiston analyysia voidaan kuvata kolmivaiheiseksi. Pelkistäminen on ensimmäinen vaihe, klusterointi eli ryhmittely on toinen vaihe ja lopuksi abstrahoidaan eli luodaan teoreettisia käsityksiä. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 78–95.)

Aineiston sisällönanalyysin aloitin lukemalla aineistoa muutamaan kertaan läpi, palauttaakseni keskusteluja mieleeni ja saadakseni niistä kokonaiskuvan. Lukiessani tulostettuja aineistoliuskoja pelkistin niitä samalla. Vedin yli sellaisia tekstikohtia, jotka eivät liittyneet tutkimukseeni. Haastatteleman isovanhemmat olivat avoimia ja puheliaita, joten puhe rönnyili välillä reippaasti aihe-alueen ulkopuolellekin. Tutkimuskysymyksiä ja teemahaastattelurunkoa hyväksikäyttäen aloin alleviivata tekstistä eri värein erilaisia asiakokonaisuuksia, esimerkiksi isovanhempien kokemat haitat, selviytymiskeinot, heidän nimeämät tunteet, heidän saama apu ja niin edelleen. Samalla lisäsin tekstin marginaaliin yhden sanan, koodin itselleni kuvaamaan asiakokonaisuutta. Analyysiyksikkönä minulla oli siis pääasiassa isovanhemman kertomaa ajatuskokonaisuus ja sitä kuvaava sana, esimerkiksi apu, turvallisuus, talous, tunne. Seuraavassa taulukossa olen esimerkinomaisesti hahmotellut luokitteilyliäni. Siirsin pelkistetyt, tietyn värin ilmaukset erilliseen word-tiedostoon allekkain, kadottamatta kuitenkaan sitä kuka isovanhempi on minkäkin asian sanonut. Tästä lähdin kokoamaan teemoittain koottuja isovanhempien kokemuksia ja kirjoittamaan niitä tulososioon esiin. Näin pienessä aineistossa korkeamman tason käsitteellistäminen ja teoreettisten käsitteiden luominen on haastavaa. Koenkin, että tulososiossani painottuu enemmän nimenomaan ilmiön eri puolien kuvaaminen. Tuloksissa olen käyttänyt paljon isovanhempien suoria lainauksia, että en kadottaisi isovanhempien todellisia tunteita ja kokemuksia. Lainauksien käyttö parantaa myös tutkimuksen luotettavuutta.

TAULUKKO 1. Esimerkki sisällönanalyysin luokitteluperiaatteesta.

HAITTA

<i>fyysinen</i>	<i>psykkinen</i>	<i>sosiaalinen</i>	<i>taloudellinen</i>	<i>turvallisuus</i>
unettomuus, painonnousu, verenpaine ...	ahdistus, itkuherkkä, asia koko ajan takaraivossa, teen loppua, keskittymis- kyky mennyt ...	yhteydenpito sukulaisiin vähentynyt, ystävyyssuh- de katkennut, valikoi ystä- vät joille pu- huu ...	maksettu laskut, ostettu huoneka- lut ja vaatteet, ei rahaa omaan talolainaan, tehtävä lisäksi keikkatyötä ...	rikotut tavarat, hajotettu koti, uhkaavat pu- helut, päällekkäisyys, tappouhkaus ...

Isovanhempien selviytymiskeinojen analysoinnissa olen käyttänyt apuna myös SSCS -mallin jaottelua, jossa selviytymiskeinoiksi esitetään mukautumista, vetäytymistä ja vastustamista. Mallista on kerrottu tarkemmin kappaleessa 4. Lisäksi peilaan malliin kuuluvan sosiaalisen tuen tärkeyttä oman aineistoni tuloksiin.

5.6. EETTISET KYSYMYKSET JA LUOTETTAVUUS

Hirsjärvi ym. (2000, 27) toteavat, että jo tutkimusongelman valinta on eettinen ratkaisu. Omaan aiheen valintaani on vaikuttanut työhistoriani ja kokemukseni lastensuojelun sosiaaliohjeiden työstä, jossa kohtasin päihdeongelmaisten läheisiä. Havaitsin, että läheisiä ei aina otettu huomioon ja heitä ei nähty positiivisena voimavarana asiakasperheelle. Tutkielmassani haluan tuoda esiin isovanhempien ääntä, heidän kokemuksia päihteiden käyttäjän läheisenä olemisesta ja tilanteen vaikutuksista isovanhemmukseen. Isovanhemmat ovat merkittävä, mutta vähän tutkittu ryhmä päihteidenkäyttäjien läheisinä, joten ymmärryksen lisääminen on tärkeää myöskin heidän auttamisen ja tukemisen näkökulmasta.

Tutkimuksessani olen pyrkinyt noudattamaan hyvää tieteellistä käytäntöä. Tutkimusaiheeni on herkkä ja tunteita herättävä, joten olen miettinyt eettisiä ratkaisuja tarkasti ja suhtaudun niihin vakavasti. Tällaista aihetta tutkiessa on kiinnitettävä huomiota, ettei tutkimus vahingoita ketään. Aiheen valinnan jälkeen olen pohtinut myös sitä, onko tarvetta hakea lausunto Jyväskylän yliopiston eettiseltä toimikunnalta. Päädyin kuitenkin siihen, neuvoteltuani asiasta myös graduohjaajani kanssa, että tarvetta tähän ei ole. Haastateltavani ovat aikuisia ihmisiä, jotka ovat eläneet lapsensa päihdeongelman kanssa ehkäpä jo vuosia, jo-

ten en koe, että olisin haastattelullani aiheuttanut isovanhemmille lisääntyvää, normaalin arkielämän ylittävää pitkäaikaista henkistä haittaa. En myöskään nähnyt, että aiheen käsittely heidän kanssaan lisäisi tai aiheuttaisi heille erityistä turvallisuusuhkaa. Tilanne oli haastateltaville täysin vapaaehtoinen ja he itse määrittelivät sen, miten paljon haluavat elämästään ja kokemuksistaan minulle kertoa. Olen kertonut isovanhemmille missä valmis tutkielmani tulee näkymään ja olen luvannut ilmoittaa heille, kun se on Jyväskylän yliopiston tietokannassa luettavissa. Mitä suurempi riski on aiheuttaa tutkittavalle haittaa, sitä enemmän on annettava informaatiota tutkimuksesta, jotta haastateltava tietää mihin on lupautumassa ja mitä tutkimuksesta voi seurata. Tutkijan on pidettävä mielessä haastateltava ja hänen etunsa (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2009, 22). Vaikka aiheeni on haittakeskeinen, olen kuitenkin halunnut tuoda tutkimuksessani esiin myös isovanhemmuuden positiivisia puolia sekä isovanhempien kuvaamia selviytymiskeinoja.

Haastateltavien löytäminen tutkimukseeni oli haastavaa, mutta lopulta löysin kuusi haastateltavaksi suostuvaa henkilöä. Pidin huolen siitä, että jo rekrytointivaiheessa toteutui avoimuus ja isovanhemmat tiesivät mitä olen tutkimassa ja miten. Tämä kävi selkeästi esiin tutkimustani kuvaavasta esitteestä (liite 1). Aiheenvälinnan jälkeen minulle oli selvää, että haluan suorittaa tutkimukseni aineistonkeruun haastattelemalla. Halusin tietää isovanhempien kokemuksistaan, joten paras tapa on kysyä sitä suoraan heiltä. Isovanhemmilta kerättiin kirjallinen suostumus haastatteluun ja sen tallentamiseen. Haastattelutilanteessa kohtelin isovanhempia kunnioittavasti ja rehellisesti kerroin tutkimukseeni liittyvistä seikoista. Haastattelussa pyrin luomaan avoimen, luottamuksellisen ja turvallisen ilmapiirin ja koin onnistuneeni siinä ihan hyvin. Isovanhempia suojaavia eettisiä toimintatapojani olivat isovanhempien anonyymiyden takaaminen, mihin sisältyy myös aineiston turvallinen säilyttäminen. Aineistoa käsittelemällä ja säilytin hyvän tietoturvakäytännön mukaisesti. Työssäni pidin tarkasti kiinni siitä, että ulkopuoliset eivät voi tunnistaa vastaajia tai määrittellä heidän vastauksiaan. Aineistoni oli pieni, joten tästä syystä aineistoa kuvailtiin ympäripyöreästi ja isovanhemmista käytettiin vain numerointia 1–6. Tutustuessani ja kirjoittaessani tutkielmani aiemmista tutkimuksista, viittasin niihin huolellisesti ja tarkasti, tieteellisiä käytäntöjä kunnioittaen. Olen kuvannut haastattelujen litterointia sekä aineiston analyysia. Tulososiossa olen pyrkinyt välttämään havaintojeni muokkausta, harhaanjohtavaa tulkintaa ja raportointia, käyttämällä paljon suoria isovanhempien lainauksia. Pyrkimys on ollut esittää kaikki olennaiset tulokset, muuttamatta tai jättämättä mitään esittämättä. Kautta koko tutkimuksen olen pyrkinyt olemaan huolellinen ja tarkka. Rehellisyys ja avoimuus on mie-

lestäni ollut pohjana niin tutkimukseni suunnittelussa, toteutuksessa kuin raportoinnissakin. (esim. Hirsjärvi ym. 2000, 27–30; Tutkimuseettiset ohjeet; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2009, 20–28.)

Edelle mainitsemat asiat liittyvät hyvään tieteelliseen käytäntöön, mutta kaiken takana on tutkijan oma vastuu päätöksistään ja teoistaan. Tutkija tekee tutkimusmatkansa varrella paljon ratkaisuja, pyrkien olemaan mahdollisimman objektiivinen. Tutustuin laajasti aiheeseeni liittyvään suomalaisen ja kansainväliseen tutkimuskirjallisuuteen ja nämä luonnollisestikin ovat ohjanneet ajatteluni jollakin tasolla. Olen pyrkinyt tiedostamaan omaa ajatteluni ja asenteitani tutkimuksen edetessä. Olen kuvannut tarkasti tutkimukseni tavoitteita ja tutkimusprosessia ja tulkinnut tuloksiani suhteessa teoreettiseen viitekehykseeni. Tämä liittyy oleellisesti tutkimukseni validiteettiin eli pätevytyteen. Tuloksissa olen pyrkinyt parhaani mukaan kuvaamaan ja tuomaan esiin isovanhempien kokemuksia. Olen pyrkinyt luomaan ymmärrettävää kuvaa siitä miten päihteitä käyttävä aikuinen lapsi vaikuttaa isovanhempien elämään. Tutkimukseni luotettavuuteen vaikuttaa luonnollisesti haastateltujen isovanhempien pieni määrä. Toisaalta olen teemahaastattelurungon avulla pyrkinyt varmistamaan, että saan kaikilta isovanhemmilta vastauksia toivomiini teemoihin liittyen. Pieni otos vaikuttaa tietenkin yleistettävyyteen, mutta se ei tässä tutkimuksessa ollutkaan tavoitteena. Pyrkimys oli saada tuotua esiin isovanhempien kokemuksia ja sitä kautta kasvattaa ymmärrystä siitä, miten päihteiden käyttäjä vaikuttaa läheisen elämään. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2009, 20–28.)

Lopuksi haluan vielä tuoda esiin yhden aineistonkeruutapaani eli haastatteluun liittyvän vaaranpaikan – se olen minä itse. Tämä on minulle toinen pro gradu –tutkielma, joten minulla oli jo olemassa hyvä käsitys tutkimuksen tekemisen kulusta, vaikka ensimmäinen tutkielmani olikin määrällistä tutkimusta. Nämä tekemäni viisi haastattelua olivat elämäni ensimmäisiä tekemiäni tutkimushaastatteluja. Tämä on varmasti vaikuttanut jotenkin tutkimukseeni ja siihen miten isovanhemmat haastattelut kokivat. Joku kokenut haastattelija olisi voinut saada isovanhemmilta esiin vielä enemmän ja tärkeämpiä asioita, mutta mielestäni haastattelut eivät kuitenkaan jääneet vain pinnallisiksi jutusteluiksi. Koin oppivani ja kehittyväni jokaisen haastattelun myötä. Haasteeksi koin etenkin sen, että isovanhemmilla oli paljon kerrottavaa ja asioiden rajaaminen ja haastattelurungon asioissa pysyminen keskustelun lomassa osoittautui ajoittain vaikeaksi. Olen työni kautta oppinut toimimaan erilaisten ja eri elämäntilanteissa olevien ihmisten kanssa, joten en usko, että olisin käytök-

selläni ja puheillani vaikuttanut negatiivisesti isovanhempien kokemukseen tai niihin asioihin, mitä he halusivat kanssani jakaa. On kuitenkin rehellisyyden nimissä myönnettävä, että joitain asioita tekisin tutkimukseni kulussa nyt eri tavalla, jos alusta saisin aloittaa. Tekisin esimerkiksi teemahaastattelurungosta tiiviimmän ja pohtisin tarkemmin mitä näkökulmia on tarpeellista ottaa puheeksi.

6 TULOKSET

Tulososio jakaantuu neljään osioon. Aluksi käydään läpi miten aikuisen lapsen päihteiden käyttö vaikuttaa isovanhempien elämään ja kerron isovanhempien käyttämiä selviytymiskeinoja. Kuvaan myös miten haastava tilanne on vaikuttanut isovanhemmuuteen. Lopuksi käsittelen isovanhempien kokemuksia heidän saamaan apuun liittyen sekä sivuan isovanhempien mielipiteitä liittyen suomalaiseen päihdehoitoon ja lastensuojeluun.

6.1. ISOVANHEMPIEN KUVAAMAT HAITAT

Niin, onhan se niin, että se mikä ei tapa niin vahvistaa, niin sit me ajatellaan, että aina kaikki vaikeudet vahvistaa, mutta kyllä ne voi tappaakin. Jos ei ihan henkeä vie, niin voi tappaa pystyyn. (1)

SSCS –mallissa tarkoituksena on ensin selvittää mitkä ovat niitä tekijöitä ja asioita, jotka aiheuttavat läheiselle stressiä. Seuraavaksi käynkin läpi niitä haittoja, joita isovanhemmat ovat maininneet. Päihteiden käyttäjän läheisten kokema stressi johtaa läheisten kuormittumiseen. Tämä kuormittuminen näkyy esimerkiksi fyysisinä ja psyykkisinä oireita.

6.1.1. Fyysiset ja psyykkiset oireet

Isovanhemmat kuvaavat kokeneensa fyysisiä oireita ja tunteita, esimerkiksi levottomuutta ja psykosomaattisia oireita. Unettomuus ja öisin hereille säpsähteleminen oli yleinen oire.

Uneen vaikuttanut siinäkin mielessä, kun saattoi mennä kauan aikaa niin, että jouduin öisinkin heräämään puhelinsoittoihin, että hae mut täältä. Se oli niin kuin semmoista ihan jatkuvaa. (4)

Fyysiset oireet ovat vieneet isovanhemman sairauslomalle ja isovanhempi pohtii mitä kaikkia oireita hän on pitkäaikaisen stressin vuoksi kokenut.

Silloin mun verenpaine nousi niin pahasti, että oon ollut työterveydessä ja jouduin sairauslomalle. Niin, onhan se varmaan vaikuttanut, jotain selkävaivoja, sappikivet on leikattu ja

sitten tietysti ylipainoa on tullut, myöskin semmonen, että on vapaa-aikana lohduttanut itseään sillä ruualla ja herkuilla. (4)

Lapsenlasta koskevan tilanteen, kovan huolen seuraukset tuntuvat ihan fyysisenä kipuna. *No, mä en saa paljon puhuttua, jos mä esimerkiksi rupeen keskustelemaan, mä en tiedä, rupee niinku sydäntä särkee, kipua tulee. (6)* Hän kuvaa romahtaneensa lapsenlapsensa tilanteesta puhuessaan ja saaneensa pahan paniikkikohtauksen. Seuraavassa lainauksessa isovanhempi kuvaa totaalista uupumustaan, sitä kun hän on henkisesti ja fyysisesti ihan loppu. Päihteiden käyttäjän hoitoon pääseminen antaa mahdollisuuden hengähtää hetkeksi.

Kuule tiedtäsä, mä olisin mennyt ite hoitoon, mä olin niin poikki. Mä olin niin uupunut, kun mä soitin sitten toisen kerran, kun (aikuinen lapsi) oli kotiutettu, että onks tälle paikkaa, jos ei oo sille paikkaa, niin onko mulle paikkaa. Mä olin niin loppu, mä olisin silloin halunnut päästä nukkumaan, unohtaa ihan kaikki. Oisin voinut nukkua vaikka kaksi viikkoa. Sitten mä olisin halunnut herätä ja katsoa missä nyt mennään. Mä olin fyysisestikin ihan loppu, mutta henkisesti ennen kaikkea, se oli sellanen henkinen lamaus. (3)

Päihteitä käyttävän läheisen elämä näyttää tässäkin aineistossa sisältävän henkiseen terveyteen vaikuttavia tekijöitä. Aina ei voi kuitenkaan suoraan määritellä mikä johtuu mistäkin. *Ahdistus, kaikki käsi kädessä. Huoli on koko ajan niin suuri, niin oireilen tällä ahdistuksella. (1)* Lapsenlasta koskeva huoli vaikuttaa syvästi isovanhempiin. Eräs isovanhempi (2) kuvasi, että hänen aikuinen lapsi ei ole kolmeen vuoteen nähnyt lastaan ja isovanhempi koki tämän todella musertavana. Läheiset kuvaavat jatkuvaa stressitilaa, tilanteen kuormittavuutta, jota ei aina edes itse meinaa huomata.

Niin, semmonen jännitystila, semmonen on jatkunut varmaan... että niin stressaantunut, semmonen jännitys, että huomaa aina silloin, kun havahtui huomaamaan, että hei rentoudu. Havahtui, että taas mä olin tämmönen. Hyvänen aika mähän oon koko ajan ollut semmonsessa hälytystilassa, on semmonen jännittynyt olo. (4)

Läheiset kokivat välillä voimavarojensa loppuvan, pahimmillaan vuosikausia jatkunut kuormittava tilanne tuntui joskus sietämättömältä. Isovanhempi (1) kuvasi aikuisen lapsensa tilanteen olleen iso kuormitustekijä ja hän kertoi kuormittavan tilanteen jatkuneen jo kaksikymmentä vuotta. Isovanhemmat vaikuttavat kuitenkin kestävästi hämmästyttävän paljon omien lastensa vuoksi.

Mä rupesin tekemään loppua... Ei tästä tuu mitään. Aika jännä, että ihmisen pinna venyy niin pitkälle ennen kuin se hoksaa, että ei tästä tuu mitään. (3)

Läheiset eivät pääse tilanteesta eroon, vaan asia on heidän elämässään läsnä oikeastaan ihan koko ajan. Eräs isovanhempi (5) kertoi aikuisen lapsen tilanteen vaikuttavan häneen henkisesti enemmän kuin fyysisesti. Hän kuvaa fyysisten oireiden olevan pienempiä, henkisten suurempia. Hän mainitsee olevansa itkuherkkä. Henkinen kuormittuminen on vaikuttanut myös isovanhempien työhön ja siinä jaksamiseen.

Teen haastavaa ja aivokapasiteettia vaativaa työtä ja semmosta reissutyötä siis. Niin kyllä mulla välillä aika sellainen skitsofreeninen olo on. Musta tuntuu että mä en muista mitään niinku töihin liittyvä, että pitää alottaa alusta, että mikä juttu tää oli ja sitten pitäs pystyä aika nopeesti siihen ja olla skarppina. (1)

Elämän arvaamattomuus vaikuttaa keskittymiskykyyn, mutta myös suoraan taloudelliseen tilanteeseen ja isovanhempi (1) koki, että hänen työyhteisössään pohditaan sitä että jaksako hän työskennellä tehokkaasti. Voiko häneltä vaatia asioita, koska hänen omassa elämässään on niin paljon muuta kuormitusta. Hän myös toteaa, että tämä vaikuttaa suoraan laskutettavien töiden kautta hänen palkkaansa. Pitkittynyt elämän kuormittuneisuus saattaa vaikuttaa myös pitemmällä aikavälillä urakehitykseen. Isovanhempi pohtii olisiko hän voinut edetä urallaan pidemmälle, jos olisi ollut enemmän energiaa panostaa työhön ja sukeltaa syvemmälle sen syövereihin.

6.1.2. Vaikutukset sosiaaliseen elämään

Isovanhemmat kuvaavat sitä, millä tavoin oman aikuisen lapsen päihteiden käyttö vaikuttaa heidän sosiaaliseen elämäänsä. Päihteitä käyttävä aikuinen lapsi kuormittaa läheistä ongelmillaan ja vaikuttaa usein siihen, miten paljon läheinen jaksaa viettää aikaa ystäviensä kanssa. Isovanhempien mukaan sukulaisiinkin saattaa yhteys ja yhteydenpito vähentyä. Isovanhempi (5) kuvaa, että he eivät enää käy sukulaisten luona niin usein kuin aikaisemmin vaan ovat enemmän omissa oloissaan. Toisaalta kyse saattaa olla myös muiden läheisten suojelemisesta. Isovanhemman elämäntilanne ja valinnat ovat johtanut myös ystävyysuhteen päättymiseen.

Yksi ystävä, siinä on tietysti monta juttua, ystävä ollut tosi huolestunut, ollaan oltu läheisiä, samanikäinen lapsi, yhteinen ystäväpiiri, se ystävyys on jotenkin katkennut, en oikein vieläkään kaikkea ymmärrä miksi, vähän mysteeri. Siihen varmaan tää tilanne on vaikuttanut, mun ystävä jotenkin suhtautunut mun tosi arvostelevasti, mun elämänratkaisujen suhteen. (1)

Eräs isovanhempi kuvaa uusia ihmisiä kohdatessaan tullessaan valikoivaksi, varovaiseksi-kin eikä kerro tilanteestaan kenelle tahansa. Raskaan elämäntilanteen päälle ei enää halua, eikä jaksa ottaa vastaan muiden mielipiteitä ja neuvoja. Ehkä kyse on myös siitä, että koe-taan, etteivät muut voi ymmärtää läheisen läpikäymiä asioita. Saman kokeneiden kanssa keskustelu on helpompaa. Ystävän luotettavuus on myös tärkeä asia.

Se että kelle mä kerron ja minkä verran ja mitä, niin semmosta on joutunut näiden vuosien aikana miettimään, ja edelleenkin. Joillekin, mutta mä mietin ja vähän kuuntelen, katon ja vaistoan, että ei kaikille viitsi ja miksi mun pitäisikin. Nimenomaan tulee sellainen olo, että pitää alkaa selittelemään ja sitten toiset ei ymmärräkään ja silloin kun se ongelma oli, mä tulin niin allergiseksi sille neuvojen antamiselle. (4)

Myös ihmisten arvomaailma ja asenteet vaikuttavat siihen haluaako hänen kanssaan tehdä enemmän tuttavuutta. Läheisille ylipäätään vaikuttaa olevan tärkeää se, että päihteiden käyttäjään suhtaudutaan myönteisesti. Läheiset pitävät tärkeänä hyväksynnän ja tukemisen ilmapiiriä ja voi olla niin, että ihmiset, jotka eivät ole läheisiä, voivat antaa myötätunnotomia ja hyödyttömiä neuvoja (ks. Orford 2010).

Päihteitä käyttävä aikuinen lapsi voi saada aikaan kitkaa vanhempiensa parisuhteeseen. Toinen voi kokea, että joutuu valitsemaan puolen ja toimimaan puolison ja lapsen välien selvittelijänä.

Puolisolla ja lapsella välit ovat vielä enemmän, sellaiset räjähdysalttiit, niin se on sit erityisen raskasta kun mä aina yritän pitää palettia kasassa. Se on välillä ihan mahdotonta. Jännitteitä (parisuhteessa) on tosi paljon. (1)

Seuraavassa isovanhemman kuvaamassa uhkaavassa tilanteessa isovanhempi on joutunut olemaan oman aikuisen lapsensa ja puolisonsa välissä. Riitaisuus vaikuttaa koko perheeseen ja kodin ilmapiiriin.

Silloin kun hän (päihteitä käyttävä lapsi) asui vielä kotona ja jos mun puoliso oli humalassa, niin se ei senkään vertaan tietenkään pystynyt ymmärtämään tai käsittelemään millään lailla. Sitten (lapsi) oli hankala ja sekoili ja sotki ja mikä oli ihan kauheeta, mutta se tyyli miten ne aina, miten siinä aina tapahtui, jos mua ei olis ollu, niin ne olis varmaan jo molem-mat kuollu. Mä olin aina niinku siinä välissä. Mä jouduin niinku mennä pelastaan. Niin, sellaisia pelottavia tilanteita. Kyllä ne oli hirveen pelottavia ja ahdistavia tilanteita, aivan hirveitä. (4)

Vaikutti siltä, että tutkimukseeni osallistuneet isovanhemmat halusivat suojella joitain läheisiään ja pitivät pahimmat asiat ja tilanteet omana tietonaan.

Ei ole suuri suku, mun vanhemmat tiesi, en tiedä miten tarkkaan ymmärsivät, en halunnut siitä niin tarkkaan puhua, mutta mun veljet tietää ja heidän perheensä tietää kaiken. (1)

On isompia siskoja, he tietää, mutta en mä heitäkään ihan kaikilla kauheuksilla halua raitistaa. (4)

Perheen muut lapset kantavat myös huoltaan päihteitä käyttävästä sisaruksestaan ja omista vanhemmistaan. He voivat yrittää helpottaa omien vanhempiensa murhetta.

Toinen lapsemme on yrittänyt tuoda meille omat lapset tänne ja pyytää meitä sinne. Se on jännä kun lapset on sitten, se niinku unohtuu ja on lasten kanssa, mutta sitten enemmän vielä syvemmältä tuntuu sen jälkeen, se paha olo. (5)

Toisaalta taas yhden isovanhemman päihteitä käyttävä aikuinen lapsi oli katkerana perheelleen siitä, että muu suku sai tavata hänen lastaan, mutta hän itse ei päihteidenkäytön takia saanut ja tämä vaikutti suuresti heidän väleihinsä. Haastava elämä päihteiden käyttäjän lähellä vaikuttaa monin tavoin perhesuhteisiin, isovanhempi (2) toteaa, että hänellä on mennyt välit muihinkin lapsiinsa. Hän toteaa, että he ovat läheisiä, mutta eivät välttämättä tule toimeen.

Kotona asuva päihteiden käyttäjä vaikuttaa luonnollisesti myös muihin sisaruksiin. Läheisten huolen määrän on kerrottu olevan suurempi silloin, kun päihteiden käyttäjän läheisyydessä elää lapsia. Orford ym. (2010) toteavat, että läheisten huoli voi vaihdella, mutta huoli kuvataan aina isommaksi siinä tapauksessa, että perheeseen kuuluu lapsia.

Se oli ihan hirveetä aikaa kun yritettiin pärjätä sen kanssa kun se asui kotona. Toinen lapsi kävi lukioa ja pitäs käydä koulua, ja oli aina ihan epävarmaa missä kunnossa (päihteitä käyttävä lapsi) tulee kotiin ja mitä tapahtuu. Hekin (lastensuojelu) oli sitä mieltä, että (päihteitä käyttävälle lapselle) on löydyttävä joku paikka, sillä muussa tapauksessa meidän alaikäisten pitää lähteä täältä. (4)

Kahden isovanhemman suvussa ollaan ajauduttu siihen tilanteeseen, että lapsenlapset on otettu huostaan. Suvun yhteydenpito lapsenlapsen on harventunut ja aiheuttaa sen, että isovanhempien lasten lapset, pienet serkkuset, eivät voi tavata toisiaan milloin vaan. Iso-

vanhempi (5) kuvaa että pieni lapsi ei ymmärrä miksi hän ei voi tavata serkkuaan ja ihmettelee kun toista ei enää näy.

Päihteiden käyttäjän välit omiin vanhempiinsa voi olla hyvinkin monimutkaiset. Tämäkin tutkimus näyttää, miten yhteinen vaikea historia voi vaikuttaa aikuisen lapsen ja vanhemman väleihin. Välit voi olla ihan kokonaan poikki tai sitten tullaan ajoittain jotenkin toimeen. Toisaalta tilanne on voinut jo muuttua paremmaksi ja välit ovat alkaneet korjaantumaan. Tilanteita, jotka väleihin vaikuttaa on monenlaisia ja vaikutukset voivat olla pitkäaikaisia. Oman aikuisen lapsen käytös voi satuttaa isovanhempaa paljon.

Se meni jo semmoseksi, että se (aikuinen lapsi) soittaa mulle ja kiroilee ja sinä vitun kusipää, painu helvettiin minun elämästä. Ymmärrätkö miten se tulee tänne (näyttää sydäntään). Minä olin se, kuka antoi elämän, minä olin se kuka opetti syömään, lukemaan ja kirjoittamaan ja sitten lopussa mä olenkin se kusipää. Se kusipääjuttu, se mut painoi, se painoi minua tosi paljon. Jää elämän loppuun asti mieleen. (6)

Luottamuksen korjaantuminen koettiin haasteelliseksi, sillä perheen jäsenten välillä on tapahtunut paljon ikävääkin. Yksi isovanhemmista kuvasi (4), että hänelle on valehdeltu, hänet on pelästytetty olemalla lähellä kuolemaa, häntä on haukuttu ja kohdeltu huonosti. Isovanhempi totesi, että ei tiedä voiko luottamus palautua enää ikinä. Toisaalta omaa lasta kohtaan on myös ymmärrys ja murhe siitä, mitä oma lapsi menettää.

Kaikessa tässä se oikea tuska on hänellä, minä en ole se päihteiden käyttäjä, minun lasta ei ole otettu huostaan, hänellä on se suurin tuska. (2)

Isovanhempi tuo esiin se, että myös päihteiden käyttäjä voi kokea syyllisyyttä siitä, miten hän on vanhempaansa pahimmassa elämänvaiheessa kohdellut. Tilanteen purkaminen, anteeksiantaminen ja välien korjaantuminen vaatii työskentelyä omien ajatusten kanssa.

Täytyy sanoa, että on tällä kuntoutujallakin, on silläkin hirveesti itsesyytöksiä. Kun mun takia sun täytyy tulla, ja kun mä olen tällanen, onko sulla paha olla kun mä oon tehnyt sitä ja tätä, kyllä niillä on tosi vaikeeta. (3)

Isovanhemmat toivat esiin huoltaan lapsenlapsistaan ja heidän tulevaisuudesta.

Se saa mut ajattelemaan, että voi että, tuossa on kaikki mahdollisuudet kaikkeen, kaikkeen ihanaan ja kaikkeen kauheeseen ja ei voi tietää miten kaikki menee. Niin en mä sitten voi muutakuin olla läsnä, ei voi muuta tehdä. (1)

Isovanhempaa (5) pelotti, jos lapsenlapsi tulevaisuudessa ajautuu samoille poluille kuin vanhempansa ja alkaisi käyttämään huumeita. Yksi isovanhemmista (1) kertoi näkevänsä kauhukuvia siitä, että hän ei pystykään pelastamaan lapsenlastaan. Isovanhempia mietitytti lapsenlapsen kokemat vaikeat ja pelottavat asiat. Isovanhempi (6) pohti, miten pystyisi ottamaan lapsenlapsen kertomat asiat vastaan ja keskustelemaan niistä.

6.1.3. Taloudelliset vaikutukset

Aiemmissa tutkimuksissa todettiin, että isovanhempien merkitys aikuisten lastensa ja lastenlastensa taloudellisena tukijana on kasvanut. (Wilska 2010.) Päihteiden käyttäjän läheisenä tilanne korostuu entisestään ja monet isovanhemmat ovat tukeneet aikuista lastaan taloudellisesti paljon, eri tavoin ja monissa erilaisissa tilanteissa.

Maksettiin tuhansilla euroilla sen laskuja. Aivan järjetöntä, ajatellen näin jälkikäteen. Kuin kaatais vettä hanhen selkään. Ja on maksettu sen parikin pankkilainaa. Ja annettu rahaa, lainattu rahaa, jota ei saa koskaan takaisin. (1)

Rahan antaminen on vaikuttanut isovanhempien omaan elämään monin eri tavoin, mutta silti oman lapsen auttamatta jättäminen on tuntunut mahdottomalta ajatukselta. Huoli aikuisesta lapsesta on niin kova ja häntä on vaikea olla auttamatta.

Mä nyt kuulun niihin vanhempiin, jotka ei oo pystynyt sanomaan ei ja oon varmaan mahdollistanut tätä käyttöä varmaan vuosia sillä, että on itse sitten ollut aivan kusessa suoraan sanottuna. Pakko saada se 40€, mut hakataan, tapetaan jos mä en saa ja minä oon ollut se joka olen antanut, jostain yrittänyt saada. Olen lainannut mummoltakin ja on pieni palkka, niin ei paljon naurata. Mutta olen kyllä, ja olen maksanut sakkoja ja niin pois päin. Loppua kohti kyllä tein siihen rajaa, jotenkin sitä kovettu tai näki sen, että tästä ei ole mitään hyötyä eikä apua kellekään, mutta täysin sillai, että mä hylkäisin, niin en oo siihen en oo pystynyt. (4)

Monet isovanhemmat (5) ovat auttaneet aikuista lastaan niin paljon, että heidän oma taloutensa on ollut vaakalaudalla. Isovanhempi kertoo, että hän joutui kokopäivätyön lisäksi tekemään keikkatyötä loma- ja vapaapäivät, että he itse pärjäsivät taloudellisesti. Avun antaminen on ollut todella kokonaisvaltaista, eikä se ole rajoittunut vain rahan antamiseen. Sama isovanhempi kertoo, että tästäkin huolimatta heiltä on hävinnyt kotoa rahaa ja arvotavaroita.

6.1.4. Vapaa-ajan menettäminen

Päihteitä käyttävä lapsi vaikuttaa omien vanhempiansa elämään kokonaisvaltaisesti. Tavallaan vanhemmille ei jää omaa vapaa-aikaa lainkaan, vaan sen täyttää jatkuva huoli ja valmiudessa oleminen. Eräs isovanhempi kuvaa heidän elämänsä olevan hädellä ja kauhealla speksaakkeli. Hän pohtii omaa ja puolisonsa tilannetta, *ei me voida laittaa meidän omaa elämää sivuun tään asian takia. Mutta täytyy sanoa, että kyllä mä aika lailla oman elämäni oon sivuun tässä laittanut.* (1)

Vapaa-ajallakaan ei pysty rentoutumaan, kun huoli omasta lapsesta oli jatkuvasti läsnä.

Vapaa-aikaan ehkä vaikutti silloin sillee, että aina piti olla sillee vähän niinku skarppina tai ei pitänyt, mutta mä olin. Skarppina ja valmiina, että mitäköhän nyt tapahtuu, tapahtuuko mitään. Ei oo niinkun omaa elämää ollenkaan tai on ainakin tosi minimissä. (4)

Suurimman muutoksen vapaa-ajassaan olivat kokeneet isovanhemmat, jotka ottivat tilapäisesti lapsenlapsensa asumaan luokseen. Toinen isovanhempi (5) kertoo, että lapsenlapsi on ollut kahteen otteeseen heille sijoitettuna.

Sitten ne (sosiaalityöntekijät) kysyi, että vai haluttaisko me olla se sijaishoti. Jolloin mä sanoin, että mä en pysty tähän. Että se on liikaa, että mä oon jo nyt aika poikki, niinku oon poikki ja tää kaikki joo. Mut sitten se oli niin sietämätön se ajatus että taas (lapsenlapsi) otettas tästä niinku ihan vieraaseen paikkaan... ja sit me sanottiin lastensuojelulle, että jos me sit saadaan kaikki se apu, mitä me tarvitaan, kuten lastenhoito, niin me sit ruvetaan tähän. Lapsi on nyt sitten asunut meillä siitä asti. Lapsi jäi sitten siihen meille, kaksikuinen pieni lapsi. Me olimme siinä sitten pikkuvauvaperheenä. (1)

Yhden isovanhemman arkeen kuuluu viikoittainen vapaa-ajan viettäminen oman päihteiden käyttäjä lapsensa kanssa. Tämä aikuinen lapsi on mielenterveyskuntoutuja, jonka päihde-elämä on jäänyt jo pitkälle menneisyyteen. Isovanhempi (3) kuvaa käyvänsä kerran viikossa kaupassa aikuisen lapsensa kanssa. Isovanhempi varaa vierailuun koko päivän.

Kun pahin vaihe päihteiden käyttäjän kanssa on ohitettu, elämä alkaa tasaantua ja huoli lapsesta vähentyä, voi normaalimpaan arkeen palaaminen olla haasteellista.

Tää on tavallaan ollut toisenlainen mulle sellainen mietintäpaikka. Nyt mä alan pikkuhiljaa onnistua iloita tästä. Mä puhuin siellä vertaistukiryhmässäkin siitä, että sanotaan, että eka vuosi kun he oli siellä (aikuinen lapsi muuttanut kauemmaksi), että mulla ei ollu enää

se elämä sellaisat arvaamatonta, niin mä en osannut, olin vähän ihmeissäni itsekin, että miksei musta tunnu tään kivemmalta. Mutta nyt ehkä vähitellen oppinut erilailla näkemään sen, ei voi sanoa että iloitsemaan, mutta mä voin huokaista, hengittää rauhallisemmin ja vapaammin. Ja sillee on ajatuksia päässä muuhunkin kuin vain siihen. Ja vähän muittenkin ihmisten elämään ja tietenkin omaankin. (4)

6.1.5. Uhat ja turvallisuudentunne

Tutkijat (ks. Orford 2010; Johnson ym. 2018.) ovat kuvanneet päihteiden käyttäjän läheisen perhe-elämän ja kodin olevan monesti vaarantuneena. Fyysinen koskemattomuus ja oma turvallisuuden tunne ovat uhattuna. Tässä tutkimuksessa päihteitä käyttävän lapsen vaikutus isovanhempien kokemaan turvallisuuden tunteeseen vaihteli paljon, mutta pelko ja uhka oli selkeästi ja vahvasti näkyvillä isovanhempien elämässä. Isovanhemmat kertovat rikkoutuneista esineistä ja hajotetuista kodeista.

Koko se psykoosin ajan, niin mä oon elänyt pelossa, koska se raivos kotona, kun se oli kotona silloin kun mä olin, niin silloin tavarat lensi ja mä en en tiedä minä se minut mahtoi nähdä. Silloin kun se tosissaan raivos, niin oli rikki seinät (3)

Myös pitkäkestoinen pelko päihteitä käyttävän lapsen kuolemasta oli arjessa läsnä.

Joka ilta pelkää ovikellon soittoa. Hän oli itsetuhoinen, niin kaikki pelättiin sitä. Hän on milloin missäkin, että mitä tapahtuu. On ollut aggressiivinen meitä kohtaan. En ole uskaltanut häntä asuntooni päästää. Oli yhden yön mun luona, niin hän hajotti mun kannettavan ja heitti kameran seinään. En uskalla olla hänen kanssa samassa huushollissa yötä, ihan realismin takia. (2)

Ruotsalaistutkimus (Johnson ym. 2018) on todennut, että puolet tutkimukseen osallistuneista yli tuhannesta vanhemmasta oli joutunut ainakin kerran päihteitä käyttävän lapsensa varkauden tai ryöstön kohteeksi. On perusteltua puolustaa omaa omaisuuttaan ja turvata sitä päihdeongelmaiselta aikuiselta lapselta. Isovanhempi kertoo, *mä vaihdoin heti kodin lukot, kun mä ajattelin, että täältä sitten lähtee (tavaraa). (3)*

Läheisten kokema huoli kohdistuu luonnollisesti päihteidenkäyttäjään, mutta myös niihin muihin läheisiin, joista on tullut uhreja tässä vaikeassa tilanteessa. Osa isovanhemmista kertoo oikeastaan pelänneensä vain aikuisen lapsensa turvallisuuden puolesta.

En mä kyllä sanoisi että oon kokenut itseäni uhatuksi, onhan se välillä tosi aggressiivinen, mutta ei se kuitenkaan sillä lailla, pari kertaa oon mennyt sen luo, kun se on laittanut sekopäisiä viestejä, se on ollut piripsykoosissa ja sillä on ollut veitsi, se on ollut ihan sekaisin, mä soittanut poliisit jotka on vieneet (aikuisen lapsen) sairaalaan. (1)

Isovanhemmat ovat joutuneet vaaratilanteisiin ja heitä on uhattu. Isovanhemmat kertovat mm. saaneensa uhkaavia puheluita ja ovat joutuneet vaaratilanteeseen aikuisen lapsensa kotona, jossa lapsen mies oli käynyt isovanhemman päälle. Isovanhempi kertoo myös, että hänen henkeään on uhattu.

Hän on ihan sanonut, että hän tuhopolttaa ja näin. Se mies on uhannut minua tapolla ja (aikuisen) lapsi tuhopoltolla. Illalla koiran kanssa pimeessä lenkille en mene enää. (6)

Eräs isovanhempi kertoo käyneensä oikeutta lapsenlapsensa isää vastaan, syytteenä laitoin uhkaus, sillä isä oli rynnännyt isovanhemman kotiin. Pahimmillaan uhka omasta turvallisuudesta oli suuri ja todellinen. Fyysisen koskemattomuuden uhka vaikuttaa kokonaisvaltaisesti perheen elämään ja rajoittaa muun muassa perheen sosiaalista elämää.

Alussa me pelättiin hirveesti. Kun tosiaan se väkivaltatausta on niin paha ja kavereiden, no muut on sanonut, että ne kostaa. Meillä oli pari vuotta ainakin niin, on ollut niin, että me vuorotellen ollaan nukuttu. Mä valvon ihan kello kahteen, kolmeen saakka, enemmänkin ja sitten toinen on herännyt. Ja silleen niinku monta vuotta. Ovet on lukossa, sisältä, ulkoa. Se pelko on edelleenkin. On siellä hätäkeskuksessa tiedossa, että jos täältä tulee soitto, niin sitten tänne tullaan aika nopeasti, 15 minuuttia. (5)

Pelon määrä voi muuttua ajan myötä ja tai isovanhempi ehkä tavallaan vähän jopa tottuu tilanteeseen. Pitkittyessään tilanne on kuitenkin isovanhemmalle kuormittava, sillä pieni pelko nakertaa mielessä jatkuvasti ja vaikuttaa isovanhemman arkeen.

Mä voin sanoa kyllä oikeesti, että alussa se pelko oli isompi, varovaisuus on koko ajan, se on jäänyt, että ovet lukkoon ja sitten kaupungillakin ihan kattoo, että ettei törmää. (5)

6.1.6. Isovanhempien kokemat tunteet

Halusin selvittää millaisia erilaisia negatiivisia tunteita isovanhemmat kuvaavat kokeneensa tällaisessa haastavassa ja pelottavassakin elämäntilanteessa. Aiemmissa tutkimuksissa (esim. Orford 2010) on myös kartoitettu millaisia tunteita läheiset ovat kokeneet. Läheiset voivat jopa kokea syyllisyyttä kokemistaan voimakkaista negatiivisista tunteista omaa lastaan kohtaan. Tutkimukseni isovanhemmat näyttivät kokeneen samankaltaisia ja erittäin

voimakkaita tunteita, tunteet myös vaihtelivat laidasta laitaan. Isovanhempi kuvaa vahvasti omien tunteidensa vaihtelua vihasta rakkauteen ja sitä, miten hän on käsitellyt näitä tunteita liikunnan avulla.

No kuule, viha ja hirveä viha, siis omaa lastani kohtaan, just sen takia, kun se uhkaa tappaa minua koko aika. Siinä ei voi tuntea kuule mitään rakkautta, se on mun lapseni mutta... Mä olen sen vanhempi, en tiedä mikä mä hänelle silloin mahdan olla. Mutta mä vihasin sitä, vihasin sitä ihan hirvesti, mutta kun mä sain hänet hoitoon, niin sit rauhoittuu. Ihan hirveitä tunteita, ihan kauheita ja just sen takia täytyy käyttää jalkoja. Että sä väsyit, sä juokset, sä oot metsässä, niin silloin sä tunnet, et mä en ookaan täällä yksin. Sitä herpaantuu kun on väsynyt ja sitten tulee itku ja sitten kun oot itkeä pillittänyt, niin sitten ajattelee että mitä mä tässä enää pillitän, se oli siinä. Mutta kyllä ne tulee niin monta kertaa, mutta sen jälkeen, kun mä oon saanut hänet hoitoon, on loppunut tällainen vihan tunne ja on tullut tällanen suuri rakkaus. (3)

Isovanhempien kuvaamien tunteiden kirjo oli laaja. *No, pelkoa, vihaa, häpeää, syyllisyyttä, kateutta, mitäs muita ois... sit epätoivoa, semmosta pohjatonta uupumusta. Toivottomuutta. Niin yksi tunnehan on ollut pettymys. Toistuva pettymys. (1)* Yksi isovanhemmista (3) nosti esiin suuren surun. Aikuisen lapsen kova elämänpolku aiheutti myös surua. Lisäksi isovanhemmat kuvasivat kokeneensa ahdistusta, stressiä ja huolta. Oman lapsen tilanne aiheutti myös hetkellisesti häpeää.

Sairastumisen jälkeen mä en puhunut kyllä, häpeä, se oli mulle suuri häpeä. Mutta se oli mulle pääasia, että hän on hoidossa ja hän saa hoitoa ja pärjää sillä tavalla, että ei kulje tuolla missä vaan, pärjää, osaa hoitaa itsensä ja pitää itsestään huolta. (3)

Yksi isovanhemmista (5) kuvasi toivottomuuden tunteen olevan pahin, sillä isovanhemmillä oli niin kova huoli lastenlasten turvallisuuden puolesta ja apua tilanteeseen ei saatu. Isovanhemmat tunsivat, että lapsenlapset olivat koko ajan vaarassa. Tutkimukset osoittavat, että kuormittuneisuuden ja toivottomuudentunteen välillä on yhteys. Lisääntyvä kuormittuneisuus lisää toivottomuuden kokemusta. Tilanteeseen voidaan vaikuttaa erilaisilla selviytymiskeinoilla. (ks. Horváth & Urbán 2019.)

Isovanhemmat ovat kokeneet pelkoa myös muiden perheenjäsenten puolesta. Läheisen ihmisen päihdeongelman on todettu vaikuttavan monin tavoin lapsiin ja se on riski lapsen terveydelle ja kehitykselle. Isovanhempi (4) kuitenkin kokee, että oli onnistunut turvaamaan perheen muut nuoremmat lapset niin, että sisarusten turvallisuuteen ei päihteitä käyttävä lapsi ole vaikuttanut. Toisaalta näiden nuorempien lasten elämässä on näitä tutkijoi-

den (ks. Itäpuisto 2005) mainitsemia suojaavia tekijöitä, jotka ovat merkittäviä lapsen eheän kasvun tukemisessa.

Pelko liittyi myös siihen, jos lapsenlapsi sijoitetaan sijaisperheeseen. *Kyllä mua pelottaa se tosi paljon. Ja niin kuin surettaa ja että mä tiedän, että mä tuun kaipaamaan sitä lasta ihan hirveesti.* (1) Pelko, joka liittyi moniin asioihin, vaikutti olevan vahvasti läsnä isovanhempien elämässä. Isovanhempi (4) kuvasi, että pelko istuu olkapäällä aina. Huoli omasta aikuisesta lapsesta näkyi isovanhempien vastauksissa. Huoli vaihtelee aina vähän päihteiden käyttäjän elämäntilanteiden mukaisesti. Huolesta ja pelosta huolimatta isovanhemmilla näytti säilyvän toiveikkuus.

No, se huoli. Ei epätoivoa, mulla on aina se toivo, oon vanhempi. Pelko, huoli. Ei vihaa, ei omaa lastani kohtaan. (2)

Halusin tutkimuksessani selvittää myös miten näiden kaikkien negatiivisten kokemusten ja tunteiden läpikäyminen vaikuttaa isovanhempien toivoon ja toiveikkuuteen. Isovanhemmat kuvasivat toivottomuuden yhdeksi kokemukseen negatiiviseksi tunteeksi, mutta tutkimukseni isovanhemmat jaksavat silti toivoa, että asiat kääntyvät parhain päin. Vaikeidenkin hetkien äärellä, silloin kun toivottomuus tuntee iskevän, se oman luonteen positiivisuus auttoi jaksamaan eteenpäin.

Mä oon kuitenkin semmonen jotenkin peruspositiivinen ihminen. On ollu sellasia, että tästä ei tuu mitään, että tää ei tästä muutu ikinä. Miten mä jaksan jos tämä ei ikinä muutu, mutta lopullista toivottomuutta, sellasta ihan pyyhkeen heittämistä kehään, niin sellasta ei kuitenkaan, koska mä ajattelen sit,ä että kun on elämää niin on toivoa. (4)

Mielestäni isovanhempien kokemuksissa näkyy kaikesta huolimatta suuri vanhemman rakkaus omaa aikuista lastaan kohtaan. Isovanhemmat ovat valmiita antamaan paljon pahoja ja kokemiaan asioita anteeksi ja kantavat mukanaan syyllisyyttä siitä, etteivät ole osanneet ajoissa puuttua ja auttaa. He jaksavat toivoa, että aikuinen lapsi hakeutuisi hoitoon ja saisi asiansa kuntoon, koska hyvää elämää voisi olla vielä paljon edessä. Syyllisyys nähtiin osin oikeutettuna tunteena, vaikka toisaalta osattiin olla itselleen myös armollisia.

Syyllisyyttä kyllä, ja varsinkin alussa. Joo ja ehkä edelleenkin jossain määrin ja mun mielestä jossain määrin saakin tuntea, kunhan se ei estä sua toimimasta ja tekemästä asioita. Mun mielestä syyllisyyskin pitää tunnustaa. Toisaalta nyt kun on tavannut muita ihmisiä,

joilla samanlainen tilanne, että ne on ihan samanlaisia ihmisiä kuin minä ja me kaikki muutkin ja kun ei täällä ilman virheitä kauheen moni pysty elämäänsä läpi kulkemaan. (4)

Negatiivisia tunteita liitettiin myös muuhun lähipiiriin. Eräs isovanhempi (2) kertoi olevansa katkera, kun hänen toiset lapset eivät jaksaneet taistella päihteiden käyttäjän lapsen puolesta.

Toiveikkuuteen liittyy mielestäni myös ihmisen uskallus unelmoida ja suunnitella tulevaa elämäänsä eteenpäin. Isovanhemmilla kyllä oli jonkinlaisia haaveita ja toiveita, vaikka yksi isovanhemmista totesi, että *en suunnittele enää mitään, se on ihan naurettavaa*. Unelmia liittyi kuitenkin tuleviin elämänvaiheisiin, kolmanteen ikään, terveyteen ja matkusteluun liittyen. Toisaalta koettiin vaikeaksi suunnitella tulevaa, ehkäpä pitkään koettu epävarma ja huolien täyttämä elämä on pakottanut isovanhemmat elämään hetkessä.

Mun mielestä pitää elää hetkessä, mutta jollain tapaa ei voi olla oikein myöskään se, jos ei yhtään mieti tulevaa, musta sekin on jotenkin hölmöä. Et kyllä mä niin kuin sillai mietin tulevaa ja toivon parasta, mutta samalla siihen mun tulevaisuuden miettimiseen liittyy, mä oon varmaan sellainen ikuinen huolehtija ja huolestuja vaikka olenkin positiivinen, mutta kuitenkin. (4)

6.1.7. Menetyksen kokemukset

Kysyessäni isovanhemmilta mitä he kokevat menettäneensä oman lapsen päihteidenkäytön vuoksi, en oikein ennalta osannut ajatella mitä he vastaisivat. Isovanhempien vastaukset koskettivat minua syvästi. Yksi isovanhemmista kiteyttää sen, miten paljon tärkeää ja rakasta oman lapsen päihdeongelman seurauksena voikaan menettää.

Mä oon menettänyt sen suuren tulevaisuuden mikä me nähtiin lapsellamme olevan. Sitten on menettänyt lasten välisen yhteyden, koska ennen kuin toinen lapsista muutti maailmalle, he olivat kauhean läheisiä toisilleen. Ja me ollaan menetetty se, että ne lapsenlapset ovat niin kaukana. Ei ehkä täysin tietoisesti, mutta on ollut iso tekijä tämä tilanne perheessä, että hän ei ole tullut takaisin kun on lähtenyt, vaan rakentanut elämänsä sinne. Musta olis tosi kivaa, että olis mun kanssa pitämässä tässä tätä rakennelmaa pystyssä. Kyllä mä tässä välillä itseni kauheen yksinäiseksi tunnen. Aika useinkin, viime aikoina varsinkin. (1)

Oman lapsensa tietynlaisesta menettämisestä kertoo toinenkin isovanhempi.

Terveen elämän lapselle, mutta sekin on niin suhteellista, mikä on hyvä ja terve elämä. Mulla on välillä semmonen tunne, että mä en niinku tunne sitä, että minkälainen se mun lapsi on. Se on niin kuin vieras mulle, hirveetä sanoa. On jotenkin jäänyt vieraaksi ihmisenä. Mikä mua aina välillä surettaa, mutta ehkä siinäkin aika voi muuttaa sitä. Ehkä meistä vielä joskus tulee vähän läheisempiä. Aika näyttää. (4)

Osa menetyksen kokemuksista liittyy suoraan isovanhemman omaan elämään, siihen mitä olisi voinut tehdä ja millaista oma elämä olisi voinut olla, jos oma elämäntilanne olisikin ollut erilainen.

Rauhallista olotilaa, huolettomuutta. Sinänsä en mä tiedä oonko menettänyt jotain. Varmaan olisin tykännyt vaikka käydä jossakin, mutta ei ollut varaa laittaa, että kävis vaikka konsertissa tai viikonlopun reissussa jossakin. (4)

Isovanhempi (6) koki menettäneensä elämästään paljon korvaamatonta aikaa joutuessaan pitkän aikaa murehtimaan ja taistelemaan lapsenlapsensa puolesta. Ajan olisi voinut käyttää lapsenlapsen kanssa olemiseen.

Menetyksen kokemuksia liittyy myös vahvasti isovanhemmukseen, isovanhemman ja lapsenlapsen väliseen yhteyteen sekä siihen mitä, lapsenlapselle olisi voitu tarjota ilman näitä päihteiden käyttäjästä johtuvia vaikeuksia. Koetaan, että ollaan menetetty yhteistä aikaa lastenlasten kanssa. Isovanhempien voimavarat, heidän kokemansa huoli ja murhe heijastuu myös muihin lapsenlapsiin ja siihen miten heidän kanssaan jaksetaan olla.

Meillä on paljon antamatta jäänyt varmaan toisille lapsenlapsille, kun se murhe on niin paljon. Olis niin kuin halunnut antaa enemmän, mutta ei niin kuin henkisesti pysty. (5)

Vaikka päihteiden käyttäjä aiheuttaa läheiselle paljon haittoja, menetyksiä ja negatiivisia kokemuksia, halusin tietää kokevatko isovanhemmat tämän kokemuksen tuoneen mukanaan jotain hyvääkin heidän elämäänsä. Isovanhemmat ajattelivat, että heidän kohtaamansa haasteet ja hankaluudet, ovat varmaan jalostaneet heitä jotenkin ihmisenä. He kuvaavat, että kaikkivoipaisuus on karissut, he ovat oppineet elämää, näkemään, sopeutumaan, kasvamaan ja ymmärtämään, että kaikki ei mene niin kuin itse suunnittelee. He kertovat oppineen suvaitsevaisuutta, armoa, armollisuutta, eikä enää jaksa stressata ja hermostua pienistä asioista. Myöskin ymmärrys muita ihmiskohtaloita kohtaan oli lisääntynyt, ketään ei tuomita tai katsota laitapuolen ihmisiä kiertoon.

6.2. ISOVANHEMPIEN KUVAAMAT SELVIYTYMISKEINOT

SSCS –mallissa keskeisenä ajatuksena on, että vaikeuksia kokeva läheinen nähdään aktiivisena toimijana. Läheisellä on kyky selvitä, kohdata vastoinkäymiset ja ratkaista ongelmia. Läheinen on aktiivinen toimija omassa elämässään. Edellisessä kappaleessa kuvattiin isovanhempien kokemia haittoja ja voidaan todeta näiden haittojen olevan moninaisia ja kokonaisvaltaisia. Isovanhemmat kantavat paljon huolta, niin itsestään, käyttäjästä kuin muista läheisistään. Tällaiseen elämäntilanteeseen ei ole voinut valmistautua ja läheiset etsivät itselleen parhaita keinoja selviytyä kokemastaan stressistä ja haitoista. SSCS –mallissa on kuvattu kolme erilaista selviytymiskeinoa: mukautuminen, vetäytyminen ja vastustaminen. (Orford, ym. 2010.)

Keskustelin isovanhempien kanssa heidän käyttämistään selviytymiskeinoista, niistä tavoista ja asioista, jotka ovat helpottaneet heidän elämäänsä, kun tilanne aikuisen päihteitä käyttävän lapsen kanssa on ollut vaativaa ja stressaavaa. Isovanhemmilla oli paljon erilaisia keinoja, joita he hyödynsivät. Ei liene yllättävää, että isovanhemmat nimeävät omat lapsensa ja lapsenlapsensa erittäin merkitykselliseksi ja suureksi voimavaraksi. Lapsenlapsi koetaan pelastavana enkelinä. Lapsenlapsi antaa valoa vaikeisiin hetkiin ja toivoa tulevaisuuteen.

Lapsesta iloitsen todella paljon. Se on vähän niin kuin mullekin näistä vuosista, ei sais varmaan sanoa, eikä lapsi sais olla mikään tommonen palkinto, mutta kun se nyt vaan on. Hän (lapsenlapsi) on sellainen pelastava enkeli. Semmonen palkinto, lohdutus. (4)

Lapsenlapsi tui isovanhempien elämään onnellisuutta ja vaikuttaa suoraan isovanhempien jaksamiseen, *lapsihan on aivan ihana ja suloinen. Ja jos se ei olis niin, niin eihän tätä jaksais mitenkään. Se on sellaista tietysti kauheen palkitsevaa sen kanssa oleminen. (1)*

Ystävien ja sukulaisten merkitys jaksamisessa, mutta myös yksin oleminen ajoittain on tärkeää. Halutaan kenties rauhoittaa hektistä ja arvaamatonta elämää ja kaiken huolehtimisen takia ottaa omaa aikaa. Isovanhempi (1) kuvaa sitä miten nauttii siitä, kun voi joskus lähteä yksin jonnekin, elokuviin, teatteriin tai harrastamaan liikuntaa sekä olla ystäviin yhteydessä. Nykyaikaisempi tapa pitää yllä sosiaalisia suhteita näkyy myös vastauksissa, sillä isovanhempi (2) kertoi facebookin olleen hänen pelastus, sillä hän on löytänyt sitä kautta vanhoja kavereitaan ja pitää sitä kautta yhteyttä heihin. Niin sanotun kohtalotoverin

löytäminen eli ystävän, jolla on samanlainen elämäntilanne, koettiin kallisarvoisena asiana. Vertaistuen saaminen olikin jokaiselle haastattelemalleni isovanhemmalle osoittautunut tärkeäksi selviytymiskeinoksi. Vertaisryhmän jäsenten avoimuus yllätti isovanhemman (2) ja sen, miten vapautuneesti asioista keskusteltiin, koettiin auttavan omaan olotilaan samantien.

Työ koettiin pelastavana tekijänä ja työn avulla sai vietyä asiat hetkeksi pois huolista ja ongelmista.

Mulle työ antaa voimia, ajatukset selkiytyy. (5)

Mulla on se työaika, jolloin mä en voi ajatella, silloin kun oli aivan kauheeta, en voinut ajatella, oli muuta, piti keskittyä muuhun. (4)

Monenlaiset harrastukset, liittyen esimerkiksi hyvinvointiin, liikuntaan ja kulttuuriin, auttoivat isovanhempia arjessa. Isovanhempi (3) kuvaa lukemisen olleen hänelle suuri voimavara. Isovanhemmat kuvasivat myös henkilökohtaisia ominaisuuksiaan, jotka ovat auttaneet haastavissa tilanteissa. Eräs isovanhempi kertoi reagoinnistaan tiukassa paikassa seuraavasti:

Mä tavallaan, ei mikään ruumiista irtautuminen, mutta mä oon tavallaan sen tilanteen ulkopuolella. Se on niin kauhee se tilanne, että ihan kuin mä kattoisin sitä jonain muuna kuin minuna. Mietin mitä mä teen, mitä tässä nyt pitäisi tehdä, mutta mä oon ihan kuin tavallaan jotenkin ulkopuolinen. Niin sellaisen selviytymiskeinon mä oon sillai joissakin tilanteissa huomasi, että siinä kävi niin. Mä olin yllirauhallinen, se on joku selviytymiskeino, itsensä, psyykeensä suojelemista. (4)

Isovanhempi kuvaa oman luonteensa vaikutusta tilanteeseen ja selviämiseen.

Se kun näiden asioiden kanssa, vaikka ne on ollut kamppailuja, mulle toisaalta sopii kamppailu, olen sellainen leijonamieli, en pystyisi vaan olemaan ja antaa asioiden olla. Se että on aktiivinen, on voimavara. (2)

Toisaalta koetut asiat ovat olleet niin vaikeita ja satuttavia, että oma mieli suojaa unohtamalla, *se oli ihan kauhua, se oli ihan helvettiä se elämä ja osan mä siitä oon unohtanut. (3)* Aikuisen lapsen päihteiden käytön kieltäminen on eräs keino suojella omaa psyykettään.

*Kyllähän mulla, mulla meni vuosia, en tiedä oliko se enemmän tunnistamista vai tunnus-
tamista, että sillä (aikuisella lapsella) on se huumeongelma se kaikista isoin ongelma. Hy-
vin varhaisessa vaiheessa (puoliso) sanoi, että kato nyt, se on ihan pilvessä tai jotain ja mä
olin että mitä sä tuolla tarkoitat. Se näki sen aikaisemmin, mutta mä en suostunut ajattele-
maan niin. (1)*

Päihdeongelmaisesta aikuisesta lapsesta puhuminen koettiin pääosin helpottavana, eikä
perheen tilannetta tahdottu salailla, *mä en oo koskaan salannut tätä, mä oon aina puhunut,
työkaveritkin kaikki tietää asiat, vaikka ei pysty sitä kaikkea ymmärtämään. (1)* Puhu-
misinnokkuuteen vaikuttaa ihmisen oma persoona ja omat kokemukset siitä auttaako pu-
huminen itseä vai ei. Isovanhempi (2) sanoi, että *mä olen semmonen, että puhun vaikka
kaupan myyjälle, se on myös voimavara.*

Isovanhemmat kyllä pohtivat sitä, että vaikka puhumisen huomattiin parantavan omaa
oloa, joskus puheintoa pitää rajoittaa. Isovanhemmat kertoivat miettivänsä sitä, kuinka
paljon asiasta voi ihmisille puhua, paljonko ystäviä ja läheisiä voi kuormittaa samalla asial-
la.

Eihän kukaan loputtomiin jaksaa kuunnella tällasia asioita. (2)

*Se on myös semmonen asia, että siihen tulee se semmonen häpeä mukaan, että mä vaan
aina kerron tätä samaa juttua ja nyt on tätä ja tätä. (1)*

Isovanhempi (3) kertoi miten oli ollut kuuntelemassa kokemusasiantuntijaa ja miten hän
sai valtavasti ymmärrystä ja selkeyttä siihen, mitä hänen aikuinen lapsi on kokenut. Tiedon
saaminen auttaa myös ymmärtämään oman aikuisen lapsen tilannetta ja käytöstä parem-
min. Toisaalta myös omat kokemukset haluttiin hyödyntää ja ryhtyä itse kokemusasiantun-
tijaksi. Tärkeänä näkökulmana oli myös tiedon jakaminen eteenpäin, vaikka se voi joskus
ollakin vaikeaa.

*Ei oo helppo puhua, ei. Olen sitä mieltä, että asiasta pitää kuitenkin puhua, että se on
niinku tavallaan opetus muille. (5)*

Tiedonhankinta vaikutti olevan isovanhemmille tärkeä keino selkiyttää ja ymmärtää tilan-
netta ja päihteiden käyttäjää.

Tiedon hankkiminen, sekin auttanut mua selviytymään, silloinkin mä heti halusin ottaa kaikista lääkkeistä ja huumeista selvää. Oon halunnut ottaa selvää, että mä tiedän minkälaisen asioiden kanssa mä olen tekemisissä. Mulla on jotain tietoa mistä nämä johtuu, miten ne kulkee. (4)

Isovanhempi (2) kuvasi, että silloin kun on ollut haasteellista, hän on hankkinut tietoa päihdeongelmaan ja hoitokuvioihin liittyen. Kuitenkaan kaikille tiedon hakeminen ei ole ollut tarpeellista.

Mulle on tiedoksi riittänyt ne ihan arjen asiat ja ihan siitä sairaudesta kun mitä nyt itse tiesin. Mulle riittää tiedätkö se tämänhetkinen tilanne ja se miten on tähän asti selviytynyt. Mä en kauheesti tutki mitä siitä tapauksesta on muualla maailmalla tai mitä nyt nettikin antaa, niin en kerää sitä tietoa sieltä, että aha sillä tapaus, tää vois olla sitä ja tätä, mä en käytyä sitä aikaa siihen. Mulle riittää se mitä mä koen viikoittain ja tässä ja nyt. (3)

Eräänlainen selviytymiskeino vaikutti olevan toiveikkuus. Aiemmat kokemukset ja usko siihen, että elämä kantaa, säilyivät isovanhempien elämässä, vaikka he ajoittaisia syvän epätoivon tunteita kokivatkin.

Sellainen valtava luottamus elämään, että elämä jatkuu, mutta kyllä siellä kuopassa on käyty, kyllä sinne putoo, mutta on paljon paljon konsteja millä sieltä tullaan ylös, helppoa se ei ole. Mä ajattelin, että saa tulla ihan mitä vaan, niin kyllä tästä on ennenkin selvitty. (3)

Seuraavaan kuvioon olen koonnut isovanhempien mainitsemissa asioita ja tahoja, joiden he ovat kokeneet auttaneen ja tukeneen heitä vaikeimmissa hetkissä.

KUVIO 4. Isovanhempien (n=6) nimeämiä selviytymiskeinoja.

Aiemmin esitellyn SSCS -mallin ajatuksen mukaan läheiset kokevat stressiä, joka johtaa kuormittumiseen ja kuormitus näkyy erilaisina oireina. Läheiset voivat vaikuttaa kokemansa kuormituksen ja rasituksen määrään käyttämillään selviytymiskeinoilla tai tarjolla olevan sosiaalisen tuen avulla. Näiden menetelmien käyttö nostaa tai laskee läheisen kuormitusta. Jokaisen isovanhemman tilanne tässäkin aineistossa on erityislaatuinen, sisältäen omat erityiset haasteet ja vaikeudet. Myöskin toimivat selviytymiskeinot ja läheistä hyödyttävä sosiaalinen tuki vaihtelevat. Samalla tavalla ei pystytä auttamaan jokaista läheistä, vaan tilanne vaatii ainutlaatuisia ratkaisuja. Läheisten ympärillä on monenlaisia sosiaalisia verkostoja, jotka toiminnallaan voivat auttaa läheistä vähentämään stressiä ja kuormitusta.

SSCS -malli mainitsee kolme selviytymistapaa: mukautuminen, vetäytyminen ja vastustaminen. Seuraavaksi tarkastelen, miten aineistoni isovanhemmat ovat käyttäneet näitä selviytymistapoja. Isovanhemmat käyttivät eri selviytymistapoja limittäin ja käsillä olevan tilanteen vakavuuden tai vakauden mukaisesti.

Tutkimukseni isovanhemmat ovat kuvanneet selviytymiskeinona mukautumista, jossa läheinen mm. uhrautuu, sovittelee, alistuu ja hyväksyy tilanteen. Läheinen haluaa tehdä kompromisseja, sovitella tilannetta, hän pelkää, että jotain pahempaa tapahtuu, jollei hän auta. Hyväksyminen toisaalta auttaa pärjäämään tilanteen kanssa ja ymmärtämään sitä.

Varmaan joo, niin mukautunut, tottunut, kyllä siis tavallaan, mä en voi sitä muuksi muuttaa jo silloinkin niinä vaikeina asioina, kyllä jotenkin sen sen hyväksyminen, mä oon mielestäni aika nopeesti hyväksynyt jo ne hänen aikaisemmat asiat. Se on sellainen ja sen takia haluaa tietoa, että voi sen asian kanssa pärjätä ja voi yrittää auttaa tai edes jotenkin ymmärtää sitä. Kyl mä mun mielestä oon sen hyväksynyt, mutta on sellainen lapsi ja näin nyt vaan kävi. (4)

Isovanhempi voi kokea olevansa tavallaan ansassa. Hän ei ole tällaista elämäntilannetta toivonut, hän on ajautunut siihen oman aikuisen lapsensa takia ja isovanhempi voi vain koittaa selvitä asian kanssa.

Kun oli ihan väsynyt mieltä, että vieläkö mun pitää tällanekin kestää. Kyllä teki mieli vetäytyä, se on ihan selviö, mutta sitten, kun ei ollut muuta tietä, siihen piti mukautua. (3)

Joillekin välien lopullinen tai edes hetkellinen katkaiseminen aikuiseen päihteitä käyttävään lapseen ei ole vaihtoehto. Ehkä siellä taustalla kytee vanhemman toivo ja usko, että

asiat vielä kääntyisi paremmaksi, *ei oo koskaan miettinyt, että pistäis välit poikki ja olemme sanoneetkin sitä sossupalaverissa, me ei haluta mitään välejä poikki, minkä takia.* (6) Isovanhemmat kertovat kuulleensa muiden pitävän heitä erityisen vahvoina ihmisinä ja muut ovat ihmetelleet, miten tuollaisessa kuormittavassa elämäntilanteessa jaksaa.

Säälineetkin varmaan mua, ihmetelleet että miten sä oot noin vahva ja mä oon monesti sanonutkin että ei semmosta mieti, yleensäkin ihmisellä jolla on joku hirvee asia tulee vastaan, ei siinä oo vaihtoehtoja, sä oot siinä tilanteessa. En oo yhtään sen vahvempi kuin kukaan muukaan, mutta ei siitä voi paetakaan. (4)

Vetäytymisessä läheinen kohtaa tilanteen ja haluaa kontrolloida sitä, hän tavoittelee riippumattomuutta, itsenäisyyttä ja haluaa parantaa omaa elämänlaatuaan ja jatkaa oman elämänsä elämistä. Läheinen haluaa olla aktiivinen tekijä ja vastata tilanteeseen teoilla. Tilanteen ratkaiseminen ei kuitenkaan ole helppoa. Isovanhempi kuvaa asian haastavuutta ja kertoi joskus alussa ajatelleensa,

että mä ratkaisen tämän tilanteen. Mutta se on ihan kauheen kuormittavaa, koska sitä ei pysty ratkaisemaan. Kyllähän se on sellasta pään seinään hakkaamista, jos kuvittelee, että minä tämän tästä väkisin pystyn ratkaisemaan. (1)

Läheinen voi ottaa päihteiden käyttäjään etäisyyttä, kuten isovanhempi (1) tässä kuvaa päihteiden käyttäjän sisaruksen tehneen, *hän on mennyt kauas täältä seuraamasta tätä meidän perheen tilannetta, kattoo vähän kauempaa.* Yksi isovanhemmista kertoi lähteneensä pitkälle matkalle, koska oli niin henkisesti huonossa kunnossa ja kuormittunut. Voimavarojen loppuminen voi johtaa etäisyyden ottamiseen, että jaksaisi itse.

Välillä joutunut pakostakin, tuntuu, että tulee liian lähelle tai nyt mä en vastaa vaikka puhelimeen viikkoon, on ollut ihan pakkokin varmaan. (4)

Isovanhempi kertoi keskustelleensa etäisyyden ottamisesta myös päihteitä käyttävän aikuisen lapsensa kanssa.

Ajattelin semmosta, että mä yritin irtautua sen ajattelemisesta, että ei mun kuulu. Semmonen kohta, että mä sanoin sille, että nyt mä otan eron susta. Mä en katkaise välejä, mutta mä pysyn susta etäällä. Mä en hetkahda vaikka sä soittasit mitä, että on kauhee tilanne tai tarvii sitä ja tätä. Mä en auta sua. Joku semmonen omassa mielessä tavallaan rauha, mä voin, et se ei auta, mun pitää pelastaa itteni tästä. Se sanoi itekin, että tosi hyvä kun sä sanoit noin, se on ihan oikein. Siinä oli semmonen pari kuukautta, kun oli aika hyvä tasa-

paino, ennen kuin raskausilmoitus tuli ja se keikautti kaiken ympäri, ei voinut enää olla etäällä. (1)

Eräs isovanhempi halusi keskittää energiansa lapsenlapsen auttamiseen.

Ajattelen, että se on hänen (aikuisen lapsen) elämäänsä, sehän vähän omaa kuormaakin helpottaa, kaikki ei ole minusta riippuvaista, en pysty siihen vaikuttaa lainkaan. Hän ei ole enää se keskipiste, koen lapsenlapsen tilanteen tärkeämpänä kuin lapseni. (2)

Eron tekeminen oman itsen ja lapsensa välille, voi parantaa elämänlaatua. Isovanhempi (5) koki myös joutuneensa myöntymään, että he eivät voi enää tehdä enempää, *hänen kohdallaan hyväksynyt sen tilanteen, se on hänen tehtävissä, me ei tosiaan voida mitään.*

Päihteiden käyttäjän läheiset joutuvat miettimään omaa rooliaan auttajana, mutta isovanhempi kuvaa myös asian toista puolta ja kertoo pohtineensa pahentaako omalla käytöksellään päihteitä käyttävän aikuisen lapsensa tilannetta entisestään.

Olen miettinyt että pitääkö mun vetäytyä, että olenko pahaksi hänelle. Jos minä vielä pahennan tilannetta. (2)

Läheinen joka nousee vastustamaan tilannettaan yrittää saada aikaan rakenteellisia muutoksia ja kontrollia ja turvallisuutta takaisin omaan ja perheensä elämään. Vastustava läheinen kieltäytyy ja määrätietoisesti vastustaa päihteidenkäyttäjää. Isovanhempi (4) kuvasi, sitä miten he olivat yrittäneet tehdä sopimuksen päihteiden käyttäjä lapsen kanssa, mutta vastustaminen vaatii läheiseltä paljon voimavaroja, *hän tuli takaisin kotiin ja annettiin ukaasit, että täällä ei voi käyttää, siitä ei tullut mitään.* Päihteiden käyttäjän kontrollointi on hankalaa, se vaatii paljon aikaa ja ponnisteluja. Isovanhempi kuvaili,

sitä on yritetty, on puhuttu, huudettu, houkuteltu, lahjottu, luvattu ja tehtykin se että vietään ihan perille asti (päihdehoitoon) ja tuun mukaan sinne ja tänne, kyllä mä oon menny vaikka mihin ja ollu vaikka missä mukana. Yrittänyt ottaa viranomaisiin yhteyttä. (4)

Läheiset ymmärtävät jossakin vaiheessa, että päihteiden käyttö ei lopu, ellei käyttäjä sitä itse halua. Ketään ei voi väkisin parantaa. Juuri näihin hetkiin sisältyy varmasti niitä isovanhempien kuvaamia hetkellisiä toivottomuuden tunteita. Isovanhempi toteaa, että

kyllähän se on sellasta pään seinään hakkaamista, jos kuvittelee, että minä tämän tästä väkisin pystyn ratkaisemaan. (1)

SSCS-malliin liittyy oleellisesti sosiaalinen tuki ja aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu, että se on läheisten usein mainitsema tärkeä tukimuoto. Sosiaalinen tuki on arvokasta, mutta sitä ei ole aina helposti saatavilla, kuten kappaleessa 3.3. kuvattiin. Tässäkin tutkimuksessa isovanhemmat luettelivat selviytymiskeinoina paljon sosiaaliseen ja emotionaaliseen tukeen liittyviä asioita, esimerkiksi ystävät, työkaverit, sukulaiset, vertaisryhmät tai muuten vaan matkan varrella eteen tulleet ihmiset. Seuraavaan sitaattiin kiteytyy emotionaalisen tuen merkitys. On joku, joka kannattelee, ei kritisoi ja jolle voi puhua.

Se oli ainoa siellä sellainen aurinko, että mä sain kertoa jollekin, joka tiesi ja oli tietysti, ennen kaikkea se oli kiinnostunut. (3)

Läheinen tarvitsee jonkun, joka ymmärtää, tukee ja hyväksyy ja esimerkiksi vertaistukiryhmästä voi sellaisen tunteen saada. Vertaisryhmän tärkeys näkyy nimenomaan juuri siinä, että kokemus on sama, asioita ei tarvitse selitellä, eikä tarvitse suodattaa pahimpia kokemuksia muita läheisiä suojellakseen. Toisaalta isovanhempi (1) kuvaa, että joskus tuntui vaikealta kuulla, jos jollakin tilanne oli kääntynyt parempaan ja itsellä vaikeudet vaan jatkuivat.

Tärkeä sosiaalisen tuen muoto on tiedollinen tuki. Päihteiden käyttäjän hoitokuviot voivat olla monimutkaisia ja niiden selvittämiseen ulkopuolinen apu voi olla tarpeen. Edellä tuli jo esiin, että isovanhemmille tiedon hankkiminen on tärkeä selviytymiskeino. Isovanhempi (1) kaipasi erityisesti mahdollisuutta keskustella aikuisen lapsensa eri hoitovaihtoehtoista ammattilaisen kanssa. Toisaalta tukea tarvitaan heti alussa, jos läheinen yrittää etsiä aikuiselle lapselleen jonkinlaista apua tai hoitopaikkaa. Isovanhempi (5) kertoo, miten lastensuojeluun liittyvät asiat olivat heille vieraita, mutta he saivat sosiaalityöntekijältä neuvoja.

6.3. AIKUISEN LAPSEN PÄIHDEONGELMAN VAIKUTUKSET ISOVANHEMMUUTEEN

Tässä kappaleessa kuvailen miten isovanhemmat kuvaavat isovanhemmuuttaan, mikä siinä on hyvää, mitkä asiat aiheuttavat huolta ja ongelmia.

6.3.1. Tärkeä isovanhemmuus

Usein taidetaan ajatella, että isovanhemmuus on pääasiassa positiivinen asia. Myös taustakartoitukseni toi esiin sen, että enimmäkseen isovanhemmuus on ongelmatonta ja nautinnollista. Tässäkin tutkimuksessa isovanhemmat kuvaavat isovanhemmuutta ja itseään myönteiseen sävyyn, vaikka heidän isovanhemmuuteensa on liittynyt paljonkin haasteita päihteitä käyttävän aikuisen lapsensa vuoksi. Kun päihteitä käyttävä aikuinen lapsi ilmoittaa raskaudesta, tunne saattaa olla hämmentävä ja huoli lapsenlapsen tulevaisuudesta voi nousta saman tien.

Mähän olin aivan pyörtyä, shokissa kun ne kertoi, että vauva tulossa. Mä näin niin kuin kaikki kauhukuvat siihen elämään, että niiltä otetaan se lapsi pois heti, tajuutteko että te hyvänen aika, ette tähän tilanteeseen voi. (4)

Mut lapseni oli kyllä ihan pilvissä, kun se kertoi mulle että musta tulee isoäiti, niin kyllä mä olin silloin kaikkea muuta kuin pilvissä. Tiesi että miten tässä tulee käymään. (3)

Toisaalta jos lapsenlapsia on jo enemmän tai he ovat syntyneet pienen ajan sisällä, kuten tämän isovanhemman (2) kohdalla oli, sekin vaikuttaa reaktioon. *Sain jouluaterialla kuulla uudesta vauvasta ja reaktio oli että apua, niinkö.*

Isovanhemmuutta käsittelevät tutkimukset, kuvaavat isovanhempien olevan parhaimmillaan hyvin ihanaa aikaa ja yhdessäolo lapsenlapsen kanssa on palkitsevaa. Isovanhempi kertoi jo vähän odottaneensa isovanhemmaksi tuloa. Hän kuvaa itseään,

mä oon hauska mummi, mä oon semmonen, tosi haluttu mummi. Mä teen lasten kanssa kaikkea hassua, antaudun niiden kanssa olemiseen. Oon niiden lähellä. Semmonen mä oon. (1)

Toinen (6) kuvaa isovanhemmuuden antavan *isovanhemmille niin kuin sellaista potkua elämässä kun, että sä meet mukana siinä, leikkimään niiden kanssa.* Tutkimuksissa on todettu, että parhaimmillaan isovanhemmuus lisää henkisiä, sosiaalisia, kognitiivisia ja fyysisiä voimavaroja. Lapsenlapset tuovat iloa ja opettavat isovanhemmille uusia asioita. (ks. Maijala, Uusiautti & Määttä 2013, 627–636.) Isovanhempi (3) kertoi, isovanhemmaksi tuleminen olleen ihan uskomaton kokemus. Isovanhemmat kuvaavat isovanhemmuutta ja lapsenlastaan monin positiivisin sanoin.

Kyllä se lapsenlapsi paljon valoa tuo. (4)

Se on sellaista tietysti kauheen palkitsevaa sen kanssa oleminen, lastenlasten kanssa voi huvitella ja nautiskella. Niin, se on niin ihanaa jotenkin ja kun näkee, miten se koko ajan imee itseensä uusia asioita ja oppii. Lapsenlapsen kanssa on ihanaa musiikin kokeminen. Kaikki ne mitä se hiffaa ja näyttää ne, se on vaan niin jotenkin ihanaa. (1)

Kun ollaan yhdessä, en tiedä hössätänkö, en omasta mielestäni, mutta oon valmis tekemään hänen kanssaan ihan kaikkea, hoitaa ja haluankin. Mä oon semmanen, mulla on varmaan ylivilittynyt hoitovietti, se on musta vaan aivan ihanaa, en koe siitä minkäänlaisia stressiä. Tuli niin mummofilis, että oon varmaan sellainen mummo, josta lapset tykkää. Mua on varmaan helppo lähestyä. (4)

Isovanhemmuuden ja vanhemmuuden ero tulee esiin myös tutkimukseni isovanhempien kokemuksissa. Tutkimuksissa todetaan, että isovanhemmuus koetaan helpommaksi, kun velvollisuudet, huoli ja vastuu on vähempää (ks. Rotkirch & Fågel 2010.)

Olen höpsöttelevä mummi. Niin ja toisaalta mä oon hyvin järkeväkin. Oon höpsöttelevämpi kuin omien lasten kanssa. Jotenkin se pieni lapsi tuo semmosella uudella tasolla sen läsnäolon hetket elämään, kun mä oon tässä niin mä en voi tehdä muuta, kun ikään piti tehdä kaikkea muuta, ruokaa ja. Se auttaa ymmärtämään hetkessä olemisen ihanuutta, kun se pakottaa siihen ja samalla se auttaa ymmärtämään sen merkityksen. (1)

Isovanhempien näkemys vaikuttaa ehdottomasti olevan se, että isovanhemmuus on huolettomampaa ja sitä ei paina arjen huolet ja työt. On aikaa keskittyä lapsenlapsen kanssa olemiseen. Lapsenlapsen kanssa oleminen näyttää kasvattavan isovanhempien kykyä nauttia hetkestä ja ehkä he omien lasten kasvun kautta ymmärtävät, miten tärkeää on nauttia jokaisesta nopeasti ohimenevästä kasvun ja kehityksen hetkestä. Vaikuttaa siltä, että huolimatta oman aikuisen lapsensa tuomista huolista, isovanhemmat pystyvät välillä nauttimaankin isovanhemmuuden hetkistään.

Ihana seurata lapsen kasvua, jää ne kaikki muut pois. Saa rusinat pullasta, sitten kun on tietty aika olla lapsen kanssa, niin kärsivällisyys, asioiden hoitaminen on ihan erilaista, osaa nauttia sen lapsen kanssa olemisesta eri lailla, ihan vaan ihmetellä sen touhuja ja nauttia sen juttelusta ja leikeistä, ei tarvi huolehtia mitä tekee ruuaksi seuraavaksi viikoksi. Hänen kohdallaan ei tarvitse miettiä mitään sellaisia. Ne on niitä isovanhemmuuden helmiä. (4)

Kastarinen (2017) on tutkinut isovanhemmuuden identiteettejä. Isovanhemmat ovat valmiita panostamaan paljon lastenlastensa hyvinvointiin ja tekevät paljon lastenlastensa hyvinvoinnin eteen. Tämä näkyi myös minun haastattelemissa isovanhemmissa.

Lapsi (lapsenlapsi) sijoitettiin meille eskarin aikana, minä kuljetin häntä tästä eskariin joka aamu. Eskarista saatiin hyvää palautetta, että lapsi niin kuin oppii. Me ostettiin sellainen liitutaulu, siinä harjoiteltiin ja tehtiin, mutta kolme kuukautta siinä meni kun opetettiin. (6)

Seuraava isovanhemman kuvaus kertoo isovanhempien epäitsekkyudesta ja siitä, että halutaan lapsenlapselle vain parasta. Tällainen etäisempi isovanhemmuus ei ole sitä, mitä he ensisijaisesti haluaisivat, mutta he ovat valmiita sopeutumaan erilaiseen isovanhemman rooliin, kunhan vaan yhteys lapsenlapsen säilyisi.

Sanoin sossullekin, kun lapsi (aikuinen lapsi) väittää, että me halutaan lapsenlapsi itsellemme. Sanoin, että olis hyvä, että lapsenlapsi pysyisi siinä perheessä, kävisi koulut siellä, kiinnittyisi sinne ja me voisimme nähdä, olisimme sijaisperheen tukena, kasvattaa yhdessä se lapsi, ei me sitä lasta itsellemme vaadita. (6)

Isovanhemmat muokkaavat rooliaan lapsenlapsen tarpeiden, kehityksen ja mielenkiinnon mukaan. Isovanhemman ja lapsenlapsen suhde muuttuu ja kehittyy. (Kastarinen 2017.) Isovanhemmat pitävät eri tavoin yhteyttä lapsenlapsiinsa ja tekevät monenlaisia asioita heidän kanssaan. Kaukana oleviin lapsenlapsiin pidetään yhteyttä puhumalla videopuhelujalla. Isovanhemmat arvostavat yhteisiä hetkiä lastenlastensa kanssa. Seuraavassa isovanhemman kertomassa näkyy myös se, miten isovanhemmuus myös muuttuu lapsenlapsen kasvaessa ja yhteydenpito voi vähentyä.

Mä oon ollu kiitollinen siitä, että mä oon päässyt niinku kattomaan ja viettämään yhteisiä juhlia. Olen saanut heidät mukaan näyttelyihin ja uimaan ja sitten elokuviinkin mä oon saanut ja niihin kaikkiin on tullut aina sitten loppu, kun lapsenlapsi on kasvanut niin sitten hänellä on ollu omia mielipiteitä ja ei paljo enää ehtinyt, kun lapsenlapsi aloitti koulun se kävi paljon harvemmaksi. Jouluna, nimipäivillä ja syntymäpäivillä... kuitenkin tietää ja tuntee ja mä oon aina hirveästi vienyt lahjoja, niin kuin ennen aikaan viedään lahjoja, mä oon tuntenut että ne otetaan hyvin vastaan.(3)

6.3.2. Vaikeudet isovanhemmuudessa

Selvitin mihin asioihin isovanhemmuudessa on vaikuttanut negatiivisesti se, että oma aikuinen lapsi on päihteiden käyttäjä. Aiemmissa tutkimuksissa todettiin, että aikuinen lapsi voi olla kuin portinvartija isovanhemman ja lapsenlapsen yhteydenpidon välillä. Isovanhemmat olivat kokeneet aikuisen lapsensa taholta valehtelua, manipulointia, jopa lapsenlapsella kiristystä. Pahimmillaan tilanne voi johtaa vieraannuttamiseen ja siihen, että isovanhemman ja lapsenlapsen yhteys katkeaa kokonaan. Kielletty isovanhemmuus ja lapsen-

lapsettomuus aiheuttaa monenlaisia tunteita isovanhemmille: syyllisyyttä, häpeää, vihaa, katkeruutta ja jopa masennusta. (esim. Paatelainen 2016; Rotkirch & Fågel 2010).

Se käyttää lasta aseena kaikkia meitä vastaan. (6)

Isovanhempi (5), jolla on kolme lapsenlasta, kertoo kokemuksesta, joka vaikutti pitkän aikaa isovanhempien elämänlaatuun ja johti lopulta päihteitä käyttävän aikuisen lapsen jatkuvan valehtelun ja manipuloinnin vuoksi isovanhempien lähestymiskieltoon. Vanhimman lapsenlapsen kohdalla isovanhempien tapaamiset ensin kiellettiin ja lapsenlapsen puhelimeen laitettiin estot päälle. Keskimmäisen lapsenlapsen isovanhempi on nähnyt vain kaksi kertaa elämässään. Nuorimmasta lapsenlapsesta isovanhempi kertoo, että eivät ole nähneet häntä lainkaan.

Nyt kun se (vanhin lapsenlapsi) kävi tässä sitten sanoi ja näytti kuvia meille. Me saatiin silloin tietääkin sen viimeisen (lapsenlapsen) nimi, me ei tiedetty sitä. (5)

Suomessa isovanhemmilla ei ole ollut mitään virallisia oikeuksia koskien lastenlastaan, mikä luonnollisesti vaikuttaa heidän mahdollisuuksiin pitää yhteyttä lapsenlapsiinsa. Isovanhempi pohtii mahdollisuuksiaan nähdä lapsenlapsiaan, koska epäilee lastenlasten vierastavan heitä. Isovanhempi toivoo, että tulevaisuudessa jossain vaiheessa lastenlasten tapaaminen voisi onnistua.

Eräs isovanhempi kertoo harmistaan, kun näkee lapsenlastaan niin harvoin. Isovanhempi (5) kertoo tehneensä ilmoituksen Aluehallintovirastoon, poliisille ja eduskuntaan, saadakseen apua lapsenlapsensa tilanteeseen. Isovanhempi on taistellut tapaamisten eteen ja kokenut tilannetta vaikeuttavana sen, kun hän ei ole asianosainen lapsenlapsensa asioissa.

Olen hallinto-oikeutta myöten joutunut hakemaan luvan nähdä lapsenlasta, tapaamisia vaan vähennettiin, perusteluna koska lapsella eroahdistusta. Olen kokenut vaikeana hoitaa lapsenlapsen asioita, koska en ole asianosainen, ei saa papereita, ei kerrota mitään. (2)

Se, että isovanhemmat eivät tapaa lapsenlapsiaan vaikuttaa sukupolvien ketjun jatkuvuuteen, mutta myös siihen miten lapsenlapsi voi luoda muuhun sukuun yhteyden. Muut sukulaiset eivät tapaa lapsenlapsia ja serkut eivät tutustu toisiinsa. Tämä asia huolestutti isovanhempia ja näen, että he pitivät tärkeänä sukupolvien ja suvun yhteyttä.

Muita isovanhempia huolettavia asioita olivat kodin olosuhteet, se saako lapsenlapsi edes tarpeeksi ruokaa. Myös pelko lastenlasten turvallisuudesta aiheutti isovanhemmille paljon murhetta. Sijaisperheessä oleminen, sinne siirtyminen ja yhteydenpidon jatkuminen aiheutti monenlaisia tunteita.

Se oli aivan sietämätön ajatus meille. Taas niin kuin jotenkin sietämätön ajatus, että kun sillä lapsellahan on kaikki hyvin, sitähan vaan pidetään huolta ja rakastetaan. Että nyt sitten taas pitäisi uuteen perheeseen ja näitä suhteita tästä höllennettäis, se tuntuu tosi väkivaltaiselta ajatukselta. Kun mä toisaalta kuulen kauhutarinoita, että jotkut perheet yrittää estää sitä biologiseen perheeseen yhteydenpitoa, vaikka ei se niin saisi olla, tietenkään, lain mukaankaan. Mutta niin voi käydä. (1)

Isovanhemmuus voi olla kuormittavaa. Isovanhemmat voivat kokea olevansa liian sidottuja isovanhemmuuteen, odotukset ja velvollisuuden ovat liian kovia. Tämä vaikuttaa isovanhempien terveyteen. Toisaalta terveyteen vaikuttaa vahvasti myös se, jos yhteys lapsenlapsiin katkeaa. Isovanhemmuudessa kohtuus, se kuuluisa kultainen keskitie, olisi isovanhemman voinnin kannalta paras ja hyödyllisin tilanne. Paras tilanne on, jos isovanhemmat ja aikuisen lapsen perhe onnistuisivat keskenään löytämään sopivan etäisyyden ja henkisen tasapainon. Tämä toki on paljon haastavampaa, kun perheessä on päihdeongelma. (Rotkirch & Fågel 2010; Danielsbacka & Tanskanen 2010.) Harmia isovanhemmille aiheutti omien voimavarojen loppuminen. Isovanhempi (2) kertoi uupuneensa lastenlasten hoitamiseen. Lisäksi (5) isovanhempi koki mielipahaa, että muut lapsenlapset ovat jääneet vähemmällä yhden lapsenlapsen ongelmien kuluttaessa heidän voimavarojaan. Toisaalta taas ikävä vaivasi, kun *enemmän olis kiva mummoilla, mutta ei voi sen välimatkan takia. (4)* Yksi isovanhempi kuvasi kateuden tunteitaan, kun näki lapsenlapsen sellaisen ihmisen sylissä, jolla oli läheisempi suhde hänen lapsenlapsensa.

Niin kyllä mä melkein itkua silloin väänsin, kyllä se sydämässä tuntui, se tuntui kipeältä. Mäkin voisin olla toi. (3)

Toisaalta voi omia voimavaroja säästääkseen myös joutua rajaamaan isovanhemmuuttaan.

Kun pikkuset (lapsenlapset) syntyi mä sanoin, että en oo niiden kanssa yksin yötä vielä. Sillee vaa, että 10v on ollut mukana. Mä rakastan heitä, mutta se on mulle liikaa että, joutuuko suuresta kuormituksesta vai iästä, mutta en ota, sillä koen, että se on liikaa. Mutta paljon hoidan, kun oma lapsi on yksinhuoltaja. Sitten kun se on ainut mahdollisuus nähdä niitä lapsenlapsia, kun ottaa niitä hoitoon. (2)

Kun oman aikuisen lapsen perhe on rikkoutunut ja lapsi jää sen toisen vanhemman vastuulle, voi yhteydenpito lapsenlapsen tuntua vieraalta ja vaikealta. Tilanteeseen vaikuttaa paljon se, miten tärkeänä lapsenlapsen vanhempi näkee yhteyden isovanhempaan. Tämä isovanhempi (3) oli yllättynyt iloisesti, kun meni epävarmana tapaamaan lapsenlastaan.

Mä en alussa kehdannut tietysti mennä sinne kotiin, kun siellä on perhe ja mä olen tällainen biologinen isovanhempi. Sitten kun se (lapsenlapsi) oli vajaan vuoden ja mä menin ekaa kertaa ja se oli hirveän luonnollista. Mä olin odottanut että se on jotain, että kun mä tänne tunkeuduin, mutta nää nuoret suhtautuu ihan eri tavoin mitä minä isovanhempiana. Nyt tää oli jotenkin niin ihanan luonnollista.

Isovanhemman myönteinen yllätys voinee kertoa myös siitä viime vuosikymmeninä tapahtuneesta yhteiskunnallisesta muutoksesta, jossa perheen käsite on laajentunut (esim. Marin 2002.). Nykypolven nuorille vanhemmille monenlainen ja erilainen isovanhemmuus on luonnollista ja se näkyy perheiden arjessa yhä enemmän.

Moni tutkimukseni isovanhemmista kävi töissä, heillä oli omia menoja, opiskelua, harrastuksia ja omia terveyshuolia. Nykypäivän isovanhemmuuden uusi haaste onkin työn, vapaa-ajan ja isovanhemmuuden yhdistäminen. Isovanhemmatkin voivat vielä elää ruuhkavuosia tai he kokevat tehneensä jo omat velvollisuutensa ja haluavat nauttia kolmannesta iästään vapaasti. Yksi isovanhempi (1) kuvasi isovanhemmuuden tällä hetkellä rajoittavan hänen elämäänsä.

Kyllä se rajoittaa mun muuta elämää, hyvinkin paljon. Mutta en mä ajattele että se muuten rajoittaisia. Tää on ehdottomasti väliaikainen tilanne ja kuitenkin mä ajattelen, että hän (lapsenlapsi) tulee tarvimaan meidän tukea lastenlapsista eniten ja me ollaan käytettävissä.

Muita isovanhempia kuormittavia tekijöitä on esimerkiksi vanhempien sukupolvien hoitaminen.

Mun vanhemmat ei elä enää. Ne oli kanssa tässä hoidettavien ringissä, äidissä Alzheimer, isä oli omaishoitaja, oli huoli siitä miten pärjäävät. (1)

6.3.3. Isovanhempien roolit

Isovanhemmilla on monenlaisia rooleja ja he voivat auttaa lapsenlapsiaan monin eri tavoin. Tutkimukseni isovanhemmat olivat kaikki aktiivisia isovanhemmuudessaan. Annala & Siukola (2013) näkivät isovanhemmilla olevan seuraavanlaisia rooleja: historian ja perinteiden kertoja, taloudellinen turva, hemmottelija, kasvattaja (erityisesti tunnekasvatus), kannustaja ja turvasatama. Nämä roolit näkyvät myös minun aineistossani. Seuraavan isovanhemman vastauksessa näkyy kasvattajan rooli sekä taloudellisen tuen ja käytännön avun antajan roolit.

En mä nyt kasvata, mutta silloin tietysti kun hänen kanssa olen, niin mun mielestä kaikki lasten kanssa oleminen on kasvattamista vaikka et sitä tietoisesti teekään. Annan neuvoja, jos pyydetään tai annetaan ilmi, että on joku huoli. Kyllä kuuntelen, mutta yritän olla tyrkyttämättä. Käytännön apua, että jos oon siellä niin voivat lähteä käymään kahden jossakin. Siinä mielessä taloudellinen, että oon sitten maksanut leffaliput, vienyt sinne aina jotakin, lapsenlapselle vaatetta. (4)

Toinen isovanhempi (2) kuvaa sitä, kun roolina on välillä pelkkä hoitajan rooli ja kertoo, että *koenhan mä isovanhempiana muuten sen, että hoitajaksi kelpaa, mutta perheeseen ei muuten kutsuta iltaa istumaan*. Osa isovanhemmista on ottanut myös väliaikaisesti kokoikäistä hoitovastuuta lapsenlapsistaan ja lähes jokaisella on ollut merkittävä taloudellisen tukijan rooli. He ovat auttaneet paljon päihteitä käyttävää lastaan ja lapsenlapsiaan. Mielestäni nämä isovanhemmat olivat kuitenkin pyyteettömiä, eivätkä odottaneet mitään vastinetta antamalleen tuelleen.

Itse näkisin, että haastattelemillani isovanhemmilla oli monenlaisia tehtäviä lastenlastensa elämässä. Isovanhemmat puolustivat lapsenlapsensa laillisia oikeuksia, taistelivat suvun yhteyden säilymisen eteen, kertoivat menneistä ajoista, takasivat lapsenlapsen turvallisuuden, olivat kokopäiväisiä hoitajia, ylläpitivät oman lapsensa ja lapsenlapsen yhteyttä sekä huolehtivat siitä, että lapsenlapsen heikentyneeseen tilanteeseen reagoitiin. Yksi isovanhempi (2) toteaa olleensa yhteydessä lastensuojeluun, koska muuten lastensuojelu olisi ollut täysin tietämätön lapsenlapsen tilanteesta. Tutkimukseni isovanhemmilla oli selkeästi eräänlainen taistelijan rooli. He olivat valmiita taistelemaan paljon omien aikuisten lasten ja lastenlastensa tilanteen parantamisen eteen. Isovanhempi kuvaa tunteitaan, kun he ovat puolisonsa kanssa hankalien vaiheiden jälkeen saaneet viimein lapsenlapsensa tilanteen turvallisiksi.

Mutta, nyt me ollaan aika niin kuin sillä lailla hyvällä tuulella, voi sanoa, kun me tiedetään, nyt me saamme tavata lapsenlasta säännöllisesti, kaikki nyt järjestyi, me tiedetään tälläkin hetkellä, että hän on turvallisessa paikassa, sillä on hyvä (sijais)äiti siellä, joka pitää siitä hyvin huolta. (6)

Nämä isovanhemmat pystyivät parantamaan lastenlastensa hyvinvointia. Onkin tukittu, että isovanhemmilla voi olla merkittävä asema perheen kriisitilanteissa ja etenkin riskiperheissä lapsenlapset hyötyvät isovanhempiensa tuesta ja hoivasta (esim. Danielsbacka & Tanskanen, 2010.) Näenkin, että tutkimukseni isovanhemmat tuovat lastenlastensa elämään paljon hyvää ja tärkeää. Isovanhemmuus on haastavassa elämäntilanteessa olevalle lapselle ehdottomasti lasta suojaava tekijä.

Eräs isovanhempi (1) kuvaili sitä, miten hänellä joskus voi mennä roolit sekaisin, kun hän on tällä hetkellä lapsenlapsensa pääasiallinen hoitaja. Samalla hän kuvaa sitä, miten tilanne on hänellekin hämmentävä, koska asiat eivät ole niin kuin ne kuuluisi olla.

Kyllä mä näen itteni isovanhempana, kyllä mä välillä sanon vahingossa, että äiti/isä antaa. Yks päivä mä jotenkin kattelin niitä siinä kahdestaan, kun ne höpsötteli, oli sellainen tosi omituinen tunne, että nuo kaksi mun lasta on tuossa. Tuo toinen on kuitenkin tuon lapsi. Kummallinen... Mun pitää noista molemmista pitää huolta, eikä sen kuuluis olla niin, mun ei kuuluis pitää noista kummastakaan enää huolta. Mun kului ehkä pitää itestäni huolta, niin, niinhän se kuuluis olla.

Aikuisilla lapsilla voi olla omia odotuksia isovanhempia kohtaan ja joskus nämä odotukset voivat olla haastavia. Kysyin isovanhemmalta sitä, millaisena hän ajattelee oman aikuisen lapsensa näkevän hänen roolinsa isovanhempana. Isovanhempi oli saanut kiitosta omalta aikuiselta lapseltaan.

No, ehkä hän (aikuinen lapsi) varmaan odottaa ja toivoo että, olisin samantyyppinen kuin hänen oma isovanhempi. Hän on kiittänyt, että ihanaa, kun on tuollaiset isovanhemmat. Auttavainen, ymmärtäväinen ja käytännön apua. (4)

Maijala (2013) kuvasi isovanhemmuuden tyyppejä ja omassa tutkimuksessani näkyi isovanhemmuudesta nauttivia sekä isovanhemmuudesta vetäytyviä isovanhempia. Isovanhemmuudesta nauttiva hyväksyy isovanhemman roolinsa ja hänellä on voimavaroja isovanhempana toimimiseen. Haastatteleman isovanhemmat ovat kaikki hyväksyneet isovanhemmaksi tulemisen, se on heille mieluinen rooli ja heillä on halu toimia isovanhempana lapsenlapsilleen. Heidän kohdallaan kyse ei ole lainkaan isovanhemmuuteen sopeu-

tumattomuudesta. Vetäytyvät haluaisivat toimia isovanhempina, mutta ulkopuolisista syistä johtuen se ei aina onnistu heidän toivomallaan tavalla. Omassa aineistossani tällaisia tilanteita oli esimerkiksi aikuisen lapsen katkeruus siitä, että isovanhempi voisi tavata hänen lastaan, vaikka hän itse ei voi. Toisaalta lapsenlapsi saattoi asua niin kaukana/olla sijaisperheessä, ettei häntä nähnyt usein tai sitten aikuinen lapsi oli kieltänyt kaikenlaisen yhteydenpidon lapsenlapsen. Päähteitä käyttävän aikuisen lapsen tilanne saattaa siis ajoittain heikentää isovanhempien isovanhemmuuteen käytettävissä olevia voimavaroja ja sitä kautta se vaikuttaa suoraan isovanhemmuuteen. Nämä kaksi mainittua isovanhemmuuden tyyppiä menevät monella isovanhemmalla ristiin ja vaihtelevat myös sen mukaan mikä on päähteitä käyttävän aikuisen lapsen ja lapsenlapsen tilanne.

6.3.4. Suvun jatkuminen on merkityksellistä

Isovanhemmat kokivat sukupolvien ketjun, oman suvun jatkumisen, merkityksellisenä asiana. Seuraavaksi kuvaan miten isovanhemat itse arvostavat uuden polven syntymää ja miten myös aikuiset lapset voivat kokea sukupolvien ketjun säilymisen merkityksellisenä omalle lapselleen. Isovanhempi kuvaa suvun jatkumisen hienoutta näin,

nähdä siinä lapsessa omaa lastaan, hänen isot kauniit silmät, pikkunen sirpukka. Jatkuvuus, ihana ajatus, että munkin lapset saa vielä lapsia, he saavat kokea vanhemman rakkauden. (4)

Näiden tutkimukseni isovanhempien elinaikana maailman meno on muuttunut paljon ja lapsenlapsi halutaan tutustuttaa omaan ja suvun historiaan, seuraava isovanhempi ottaakin historiaa ja perinteitä eteenpäin vievän isovanhemman roolia.

Mä kirjoitin oman tarinani, niin mä lähetin sen (lapsenlapselle) ja kun mä ajattelen näitä nuoria, niin onhan niillä kaikenlaista, kun menen omaan itseeni, niin se koulu ja ammatti, maailma on niin erilainen nyt. (3)

Isovanhempi koki, että hän ei pysy kaiken muutoksen ja lapsenlapsen kehityksen perässä.

Mä vein hänelle (lapsenlapselle) suuren satukirjan, että mitä antaisin jollekin pupulle lahjaksi. Tämmösen ison kuvakirjan missä on isoja tekstejä. (Lapsenlapsi) oli silloin kuuden vanha, niin se selas tälle näin ja sitten mä kysyin (lapsenlapsen) vanhemmalta, että lukeeks lapsi paljon. No, se on lukenut Harry Potteria. Mä sanoin että, jaa-a, no juu.... Lapsenlapsi luki hirveen paljon ja mistä minä sen tiesin. Minä ajattelin, että paljon kauniita

kuvia ja iso teksti, niin lapsi kattoo kuvia ja vanhempi lukee. Ne on ihan eri tasolla kun me tai mun lapseni on ollut. (3)

Toisaalta isovanhemmalla oli halu kaventaa sukupolvien välistä kuilua ja ymmärtää lapsenlapsen maailmaa ja luoda yhteyttä sinne.

Minä tietysti kysyn kaikkea ja sitten ne on aina silmät soikeena, että mitäköhän se mahtaa tarkoittaa, sillä onhan se, niin eri asioista puhuu nuoret ja eihän nuori osaa sitten tään ikäselle puhua, mitä se rupee mun kanssa puhumaan, mutta mää sitten virittelen kaikkia mitä sä teet ja tykkäät. (3)

Kastarinen (2017) mainitseekin, että isovanhemmat muuttavat identiteettiään lapsenlapsen kasvun mukaan, he muokkaavat isovanhemmuuttaan lapsenlapsen kiinnostuksen kohteiden ja tarpeiden mukaan. Kuitenkin yllä olevasta isovanhemman kuvakirjan osto – tapahtumasta voi huomata, että se ei ole aina kovin helppoa, jos lapsenlasta ei näe kovin usein.

Isovanhemmuutta arvostetaan, sitä arvostavat isovanhemmat itse ja parhaimmillaan myös aikuiset lapset. Isovanhempi kuvaa, että isovanhemmuus on tärkeää. Hän näkee sen merkityksellisenä roolina ja haluaa jatkaa myös sukunsa perinnettä, jossa isovanhemmuutta on arvostettu.

Munkin lapsille isovanhemmat on ollu tärkeitä ja haluaa itsekin olla tärkeä, siinä on monenlaista sellaista viisautta, ei mitään maata mullistavaa, mutta jonkinlaista elämänviisautta. Se lapsi tavallaan saa siitä niin paljon. (4)

Toisaalta myös isovanhempien lapset arvostavat isovanhemmuutta ja haluavat vaalia lapsenlapsen yhteyttä isovanhempiin, kaikista päihteiden käytön aiheuttamista hankaluuksista huolimatta. Aikuinen lapsi haluaa tarjota lapsenlapselle mahdollisuuden kokea samanlainen ihana isovanhemmuus, jonka on itsekin kokenut.

Se (päihteitä käyttävä lapsi) laittoi viestinkin, ehkä ne on vähän sellaisia anteeksipyytöjuttujakin taustalla, vaikka hän ei suoraan sanokaan, että ihanaa, että hänen lapsellaan on rakastavat isovanhemmat ja että ne on niin ihaninta maailmassa. Hänkin ollut ensimmäinen lapsenlapsi ja ollut aina niin tärkeä isovanhemmille, on semmonen tosi tärkeä. (4)

6.3.5. Isovanhempien toiveita

Isovanhemmuus sisältää parhaimmillaan paljon syvällisiä ja merkityksellisiä tapahtumia. Aikuisen lapsen päihteiden käyttö tuo isovanhempien elämään sen verran paljon erilaisia haittoja ja kuormitusta, että se selkeästi näkyy aineistoni isovanhempien isovanhemmuudessa. Se esimerkiksi voi vähentää oleellisesti isovanhempien ja lastenlasten yhdessäoloa tai toisena ääripäänä se, että isovanhemmista tulee lapsenlapsensa kokoaikaisia hoitajia. Halusin tietää mitä toiveita haastattelemillani isovanhemmilla olisi omaan isovanhemmuuteensa liittyen. Isovanhempi toivoi normaalia isovanhemmuutta.

Niin, kyllä mä kauheesti toivosin, että me voitais olla sellasia suht normaaleja isovanhempia, ollaan siinä käytettävissä ja läsnä, mutta eletään kuitenkin omaa elämää. (1)

Normaaliuden toiveeseen liittyä selkeä ajatus siitä, että isovanhempi saisi elää omaa elämäänsä ja tarvittaessa tai halutessaan voisi viettää lapsenlapsensa kanssa aikaa. Isovanhempi voikin asettaa hoivalle rajoja. Nykypäivän isovanhemmilla on myös yhä enemmän omaan elämään kuuluvia asioita, joita he haluavat tehdä tai toteuttaa, isovanhemmuus ei ole lainkaan ainut keski-ikään tai vanhuuteen liittyvä haave.

Toiveita liittyi lapsenlapsen elämään liittyen sekä isovanhemman (3) ja lapsenlapsen väliseen yhteyteen.

Mä toivoisin tietynlaista yhteyttä tämmösen sukupolven yli. Mä toivon, että me pystytään edelleen kohtaamaan toisemme, mä olen kirjoittanut hänelle kirjeitä. Mä kirjoitin hänelle oman tarinani. Niin mä toivon, että jollakin tavalla (lapsenlapsi) tulisi mua vastaan, koska mä olen ollut koko ajan se aktiivipuoli (3).

Nuorena isovanhemmaksi tulleet voivat vielä itsekkin elää ruuhkavuosia ja tulevaisuuden haaveisiin, kolmanteen ikään, voi kuulua rauhallisempi arki, jossa lapsenlapsilla on isompi rooli. Yhden isovanhemman unelma onkin, että saisi tulevaisuudessa olla niiden lastenlasten kanssa oikein olan takaa. (1) Isovanhempi kokee, että lapsenlapsi tarvitsisi häntä nyt kun lapsenlapsi on vielä pieni, mutta tapaamisissa on päihteitä käyttävän aikuisen lapsen vuoksi rajoitteita. Isovanhempi itse kokee, että hänellä olisi annettavaa lapsenlapselleen ja tuntee, että myös lapsenlapsi kaipaa isovanhempaansa. Kielletty isovanhemmuus aiheuttaa Paatelaisen (2016) mukaan isoäideille monenlaisia negatiivisia tunteita ja vaikuttaa iso-

vanhemman elämänlaatuun. Tämä näkyi selkeästi myös tämän isovanhemman tilanteessa, huoli ja kaipuu oli suuri.

Kuinka kauan pitkitetään, kun lapsi isovanhempiakin tarvitsee, että ei nyt sitten niinku... joku sano meille, että kyllä sitten joskus kun pääsee aikuisena, mutta kun lapsena tarvitsi. Isovanhempi sanonut (lapsenlapselle), että soittale vähän useammin, kohta olet niin iso ettet tarvi meitä. (lapsenlapsi vastannut) Kuule, kyllä mä tarvin teitä sitten kun mä naimisissakin olen. (6)

Lapsenlapsen ja hänen vanhemman yhteys, heidän mahdollisuutensa olla yhdessä, nousi myös toiveissa esiin.

Sehän on mun suurin toive elämässä, että (lapsenlapsi) saisi olla äidin kanssa, mitään muuta pyrkimystä mulla ei suurempaa ole ollut tässä koko aikana. (2)

6.4. ISOVANHEMPIEN AJATUKSIA TUESTA JA AVUSTA

Tässä kappaleessa kuvailen isovanhempien näkemyksiä ja kokemuksia liittyen heidän saamaansa tukeen ja apuun. Isovanhempien toiveet tarjottavasta tuesta nousee myös esiin. Minua kiinnosti myös isovanhempien mielipide suomalaisen päihdehoitoon liittyen. Isovanhemmat toivat esiin kiinnostavaa tietoa siitä, miten päihdehoidossa kohdataan läheinen ja asiakas. Isovanhempia puhutti päihdeongelman ja mielenterveysongelmien haasteet terveydenhuollossa.

6.4.1. Todellisuus vs. toiveet

Päihteiden käyttäjien läheisten asemaa päihdepalveluissa on tutkittu vähän, vaikka hoitovastuu on yhä enemmän kääntynyt läheisten harteille. Isovanhempi toteaa kokemuksen syvällä rintäänellä avun tarpeesta, että *se sairias voi paremmin, kun sinä voit paremmin. Omainen vaipuu, niin silloin taas sortuu se toinenkin.* (3) Päihdepalveluissa läheiset kuitenkin jäävät taustalle ja heidän osallisuutensa ei toteudu. (esim. Jurvansuu & Rissanen 2016, Karhula 2015.)

Keskustelinkin isovanhempien kanssa siitä, onko heille itselleen tarjottu minkään päihde- palveluiden kautta apua vai ovatko he joutuneet tarvitsemaansa tukea itse etsimään. Tässä- kin tutkimuksessa kävi ilmi, että tutkimukseeni osallistuneille isovanhemmille ei juurikaan ole apua tarjottu. *Ei ole tarjottu, ei ikinä. Itse olen ottanut selvää ja tiedän hoitotyön teki- jänä mitä olis mahdollista.* (5) Toinen isovanhempi kuvaa näin,

en mä oo mistään semmosta apua tai vinkkiä, no tietenk... mahdoinkohan mä siihen te- rapiaankin pyytää itse. En mä usko, että mua kukaan on mihinkään. Ei mulle muuta, ihan itse oon etsinyt. (2)

Päihteiden käyttäjän läheisenä elämäntilanne voi olla niin haastava, että hän keskittyy aut- tamaan päihteiden käyttäjää ja oman voinnin ajattelemisen tulee vasta sitten sen jälkeen.

Sitä ei osannut sillä tavalla hakeakaan, silloin haki ainoastaan sille lapselle, että mistä mä saan sille apua, kun se on nyt vajonnut tonne, että se pysähtyis jossakin vaiheessa, että mä saisin sitten apua. (3)

Toisaalta isovanhemmalla oli kokemus, että palveluissa kyllä ymmärretään se, että päihtei- den käyttäjä vaikuttaa haitallisesti ja kuormittavasti isovanhempien elämään. Tiedostetaan, että heidänkin pitäisi saada apua, mutta sitä ei välttämättä pystytä tarjoamaan.

Näissä missä on lapsen kanssa ollut, kysyvät miten sä jaksat, mutta ei mitään sen kum- mempaa. Tai (sanovat) sun pitäis nyt ittestäs pitää huolta, et voi auttaa lastakaan jos et pidä ittestäs huolta. (4)

Yhdellä isovanhemmalla oli hieman positiivisempi kokemus päihdehoidon palveluista ja hän kertoi, että

kyllä meihin on suhtauduttu positiivisesti, kuuntelevasti ja kunnioittavasti. Hän jatkaa, että kyllä mä oon ite hakenut apua ja kyllä sitä toisaalta on sitä tarjottu. Ollaan käyty päihde- hoidossa keskustelemassa, oon käynyt yksin keskustelemassa, ollaan käyty puolison kanssa yhdessä. (1)

Isovanhemmat luettelivat mistä ovat ammatillista apua saaneet, he mainitsivat Sovatekin, erilaiset järjestöt, joissa vertais- ja ryhmätoimintaa, työterveyden ja sosiaalityöstä lasten- suojelelun ja aikuissosiaalityön. Näihinkin he ovat itse hakeutuneet. Kaksi isovanhempaa kokee, että kun oma aikuinen lapsi olisi saanut apua, se olisi auttanut myös heitä.

Mulle itselleni ei varsinaisesti, mutta mä koen sen, kun sain lapselleni tukea, niin mä sillä tavalla sain sen lapseni kautta myös itselleni, kun mä tiedän että joku pitää siitä huolen. (3)

Isovanhemmat kertoivat erilaisia toiveita siihen liittyen millaista apua he olisivat tahtoneet haastavassa elämänvaiheessa. Tutkimuksissa on todettu, että läheiset voivat olla myös itse haluttomia hakeutumaan avun piiriin ja tähän vaikuttaa henkilökohtaiset ja yhteiskunnalliset syyt. (esim. Orford ym. 2010.) Tämän tutkimuksen isovanhemmat olivat kyllä etsineet apukeinoja haastavaan elämäntilanteeseensa. Osa isovanhemmista kertoo kaivanneensa käytännön neuvoja asioiden hoitamiseen ja mahdollisuutta puhua ammattilaisen kanssa aikuisen lapsen palveluista ja hoitotavoista.

Mä olen kaivannut vähän sellaista keskustelua (aikuisen lapsen) tilanteesta ammattilaisten kanssa, olisin halunnut jutella enemmän siitä lähestymistavasta, että mikä oikeesti, mihin ne uskoo tässä hoidossa. Semmosia keskusteluja mä en oo päässy käymään. (1)

SSCS –mallissa sosiaalisen tuen on todettu olevan merkityksellinen selviytymiskeino päihdeiden käyttäjän läheisille. Läheistä auttaa se, että hänellä olisi joku jolle puhua. Isovanhempi toivoikin mahdollisuutta purkaa omia tunteja,

sitä jutteluapua, ihan ilmaista, että tuu tänne puhumaan, varataan sullekin aika... että jonkinlaista, ei nyt psykoterapiaa, mutta jotain sellasta vois kuvitella. Sais käydä läpi niitä asioita. (4)

Tutkimuksissa mainitaan myös käytännön materiaallinen apu tärkeäksi tuen muodoksi. Isovanhempi tuokin esiin ehdotuksen mitä konkreettinen apu oman voinnin parantamiseen voisi olla. Hän ajattelee, että ihan taloudellinen apu siihen, että voisi pitää itsestään huolta ja saisi ajatukset hetkeksi jonnekin muualle, voisi auttaa. Isovanhempi totesi, että haastavimmalla hetkellä, *mä olisin mennyt ite hoitoon, mä olin niin poikki, puhki, kun mä en ollut nukkunut.* (3) Tällä hetkellä ikävä totuus julkisen päihdehoidon puolella on kuitenkin se, että päihdehoito keskittyy vahvasti päihdeongelmaisen hoitoon ja erityisiä palveluja läheisille ei vaikuta olevan. (Karhula 2015.)

6.4.2. Isovanhempien ajatuksia suomalaisen päihdehoitoon liittyen

Minua kiinnosti isovanhempien näkemykset suomalaista päihdehoitoa kohtaan. Edellä totesin jo, että päihdehoito keskittyy ongelmahenkilön ympärille ja läheisen asema koetaan hoitopolussa haasteellisena. Isovanhemman (1) näkemys oli, että

päihdehoito on ihan hirveen kirjavaa myöskin ja siinä on kauheen erilaisia lukkiutuneita näkemyksiä, että näin pitää tehdä ja että systeemissä on paljon sellaista sisäänrakennettua ymmärtämättömyyttä, semmosta ideologiaa ja valtarakennetta, joka ei oo kenenkään yksittäisen ihmisen vika, mutta joka ei tuota sellaista apua mitä tarvis. (1)

Koettiin, että *semmonen aito kuuntelu ja ihmisten kohtaaminen niin kuin tavallaan puuttuu. (1)* Pohdittiin myös sitä, miksi päihdepuolen paikkoja on niin vähän ja kaivattiin sitä, että palveluihin pääsisi helpommin ja nähtäisiin päihteiden käyttäjä kokonaisuutena.

Joutuvat jonottamaan hirveen kauan ja pitää olla todella huono tilanne, että pääset yleensä mihinkään. Miksei jo vähemmästä huolesta saisi sitä apua? Että on liian hyväkuntoinen, musta se kuulostaa aivan pöyristyttävältä. Joissain kaupungissa on niin, että samassa on kaikki, että on niinku helppo mennä ja olis matalampi kynnys, olis sosiaalinen puoli, päihdepuoli ja psykiatrinen puoli, että nähtäs se ihminen koko juttu siinä ja sitten fyysiset kaikki mitä siihen tulee. (4)

Tämän isovanhemman käsitys yhdistyy saatavilla olevaan tietoon siitä, että viime vuosina lisääntynyt päihteiden käyttö on ajanut sosiaali- ja terveysalan isojen haasteiden äärelle. Isovanhempi (3) totesi, että

yhteiskunnan resurssit eivät riitä ottamaan niitä (päihteiden käyttäjiä) kuin silloin kun tapahtuu jotakin kauheeta. Se on omainen joka pitää huolta ja yrittää saada sitä eteenpäin eli yrittää saada sen hoitoon.

Myöskin ammattilaisten kyky luoda henkilökohtainen, vuorovaikutuksellinen suhde asiakkaaseen mietitytti isovanhempaa. (1)

Olisin toivonut, että sillä puolella ammattilaiset olisivat nähneet ilmiäytymisen takaa sen, mikä sillä on hätänä, yrittäneet kuunnella sitä ja luoda semmoista suhdetta, jossa semmonen kuuntelevuus olis voinut syntyä. En näe sellaista, oon nähnyt hyvin paljon sellaista ota tai jätä, sellaista vaativuutta, sellaista, että näillä säännöillä...

Kuussaari, Partanen & Stenius (2013) totesivat, että päihdehoidossa ammattilaisilta edellytetään erityisiä tiedollisia, taidollisia ja sosiaalisia taitoja. Henkilökunnan kouluttaminen on ensiarvoisen tärkeää oikeanlaisen hoidon ja kohtaamisen takaamiseksi. Kaikesta antamastaan kritiikistä huolimatta isovanhemmat kuitenkin ymmärtävät ammattilaisten kohtaamat haasteet, *se on niin pienestä kiinni siinä vuorovaikutuksessa miten se suhde syntyy tämmösen ihmisen (päähteiden käyttäjän) kanssa.* (1) Päihdetyö on haastavaa ja työntekijöiden työtaakkaa myös ymmärrettiin.

Se on ihan hemmetin vaikeeta työtä mitä ne tekee, ne on kovilla ja välillä varmaan tulee toivottomuus ja kyynisyys niinku kasvaa. Mä ymmärrän sen, mutta se ei sais olla niin, se pitäis kuulua siihen ammattitaitoon, että se kyynisyys ei kasvais. (1)

Isovanhempi tuo esiin sen väistämättömän totuuden, että päihdetyöllä ei voi kaikkia pelastaa, koska ketään ei voi auttaa väkisin. Hän kuitenkin pohtii, onko se onnistuminen aina päihdeongelmaisesta kiinni.

Hankalahan se on auttaa kun (päihdeongelmainen) ei mene, mutta onko se kokonaan hänen syy, vai onko niin ettei autettavat ja hoito kohtaa. (2)

Toisaalta isovanhempi oli kokenut, että päihdeongelmaiselta vaaditaan liikaa ja toimijoita ympärillä on niin paljon, että jo se itsessään uuvuttaa kuntoutumassa olevan ihmisen.

On niinku kauheesti auttajia siinä sen ympärillä, kaikki hyvää tarkoittavia mutta se on ihan liikaa sille, se on niin kuin kokoajan sellaisessa ylivirittyneessä tilassa, kun se kokee, että niinkun tietysti tehdäänkin niin, että sitä kontrolloidaan ja vahditaan ja tarkkaillaan ja katotaan ja ohjeistetaan ja neuvotaan kaikki omalla tavallaan, niin se on siis ihan kauheeta. Ja niinku ihan kokopäivätyöhän sille on hoitaa kaikkia asioita, niinku päihdehoito, keulaan, aikuispsykiatria, perhetyöhön, plaaplaaplaa. (1)

Onko tässä sitten kyse siitä, että resursseja kohdennetaan epätasaisesti vai pitääkö toimijoiden palvelujärjestelmien tuntemusta parantaa vai onko auttaminen vain eräänlaista haakuammuntaa, jossa kokeillaan vähän sitä ja vähän tätä?

Isovanhempi (3) kysyy, *miten ne omaiset löydetään, joilla on näitä ongelmia, omainen tulee usein fyysisten ongelmien kautta (hoitoon).* Mielestäni kyseinen isovanhempi nostaa esiin tärkeän näkökulman. Läheiset oireilevat fyysisesti ja psyykkisesti, tulevat näiden oireiden kautta terveydenhoidon piiriin, mutta lopulta oireilun perimmäinen syy voi jäädä

ammattilaisilta pimentoon ja keskitytään ainoastaan oireen hoitoon. Läheisten mahdollinen häpeä ja salailu tilanteeseensa liittyen hankaloittaa ammattilaisten tehtävää entisestään. Jurvansuu ja Rissanen (2016) myös näkevät tämän isona haasteena hoitoalalla. Miten läheiset tavoitetaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, ennen kuin heidän voimavaransa loppuvat?

Isovanhemmat toivat vahvasti esiin päihde- ja mielenterveysongelmien ristiriitaa terveydenhuollossa. Isoäiti (1) kuvaa ongelman luonnetta seuraavasti.

Älä tule tänne, hoida ensi tuo, ei kun hoida ensin tuo, älä tule tänne. Kun ne on niin kuin samaa asiaa. Kauheat jännitteet on siellä välillä, ihan oikeasti, ihan kuin ne olisi eri puolella. Myöskään niin kuin kommunikaatio ei pelaa siellä välillä.

Isovanhempi kertoo konkreettisen esimerkin siitä, miten päihdeiden käyttäjä voidaan rajata hoidon ulkopuolelle päihdeongelmansa takia, vaikka hän on itsetuhoinen. Isovanhempi sanoo soittaneensa kerran ensiapuun kysyäksään voiko tuoda aikuisen lapsensa sinne, koska lapsi oli uhannut tappaa itsensä. Ensiavusta oli todettu, että ei oikeastaan kannata tuoda, koska heidän kädet ovat tällaisessa tilanteessa ihan sidotut. Ensiavusta ehdotettiin soittoa poliisille, jotta aikuinen lapsi voitaisiin viedä yöksi putkaan. Isovanhempi jatkaa ongelmallisen tilanteen pohdintaa,

jos kuvittelet olevasi lintu ja uhkaat hypätä katolta, sit varmaan pääset osastolle. Ihan oikein pöyristyttävää välillä. Siitä ei edes tiedä onko se (päihdeongelma) muna vai kana. Terveystoimikunta ei pelaa yhtään tään päihdepuolen kanssa, eikä psykiatrinen puoli, sekin on todettu niin sata miljoonaa kertaa. Hoida ensin tää päihdeongelma pois. Ei saa mitään psykiatrista apua, ei mitään, kun sulla on päihdeongelma, ne kattoo sieltä koneelta ja se on sit siinä. (4)

Isovanhemmat kritisoivat myös sitä, miten ammattilaiset kohtaavat päihdeongelmaisen ihmisen. Tarvitaan tietoa ja kokemusta ongelmaisen ihmisen kohtaamiseen liittyen sekä henkilökunnalle asianmukaista tietoa päihdeongelmista. *Ne on niin Ö-luokan kansalaisia narkomaanit, sen ihmisen koko arvon vie.* (4) Isovanhempi kokee, että päihdeongelmaa ei nähdä sairautena, vaikka riippuvuusaddiktio on kauhea sairaus, ja ehdottaa, että enemmän pitäisi keskittyä auttamiseen ja hoitoon ohjaamiseen. Isovanhempi kertoo huomanneensa, miten hänen oma läsnäolo on vaikuttanut päihdeongelmaisen aikuisen lapsen kohteluun.

Ollaan oltu hoitopalaverissa mukana, osana verkostoa. Ja kyllä mä uskon, että sillä on ollut myös vaikutusta siihen miten (aikuista lasta) on kohdeltu päihdehoidossa, vaikka sitä on kohdeltu myös todella huonosti, niin sitä olis varmasti kohdeltu vielä huonommin, jos me ei oltais oltu tässä mukana. (1)

Mielestäni tämä kokemus jälleen kertoo ammattitaidottomuudesta ja vahvistaa näkemystä siitä, että henkilökunnan kouluttaminen on erityisen tärkeää hyvän hoidon ja asiallisen vuorovaikutustilanteen rakentamisessa. Isovanhempi toteaa kyynisesti että,

ei sitä varmaan haluta edes myöntää, kun ei itse asiakkaitakaan pystytä hoitaa ja sitten vielä omaisetkin pitäis hoitaa. Aina välillä tulee sellanen tunne, että odottavat että kuolisivat pois, kun eihän niistä oo kuin kuluja. (4)

7 POHDINTA

Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää miten isovanhemmat kokevat aikuisen lapsensa päihteidenkäytön vaikuttavan heidän omaan elämäänsä. Miten tilanne vaikuttaa isovanhemmuuteen ja millaisia selviytymiskeinoja käyttämällä isovanhemmat selviävät haastavasta elämäntilanteestaan? Millaista apua isovanhemmat ovat saaneet, millaista apua he olisivat itselleen kaivanneet? Isovanhemmat myös kertovat ajatuksiaan liittyen suomalaiseen päihdehoitoon. Aiempia tutkimuksia, lähinnä kansainvälisiä, on tehty liittyen päihteiden käyttäjien läheisten kokemiin haittoihin. Isovanhemmat päihteiden käyttäjien läheisenä on kuitenkin erittäin vähän tutkittu läheisten ryhmä ja oma tutkimukseni raottaa nyt hie-
man tätä ovea.

Päätutkimuskysymykseni liittyy isovanhempien kokemiin haittoihin. Osasin odottaa, että haittoja on monenlaisia ja ne liittyvät moneen elämänalueeseen. Aiemmat tutkimukset (mm. Orford 2010.) toivat laajasti esiin päihteiden käyttäjien läheisten kokemia haittoja. Omassa tutkimuksessani haitat ovat samankaltaisia. Aineistostani nousee näkyviin päihteiden käyttäjän läheisten elämään vaikuttavia haittoja, niin fyysisiä, psyykkisiä kuin sosiaalisia, jotka kuormittavat isovanhempia. Kuormitus voi olla pitkäkestoista ja ajaa läheisen voimavarojensa äärirajoille. Isovanhemmat tuntuivat kestävän paljon ja sinnittelevän viimeiseen saakka. Tilanne sai isovanhemmat laiminlyömään itseään ja oman elämänsä elämistä. Sosiaalinen elämä kutistui, haluttiin olla enemmän omissa oloissa ja suojellakseen itseään ja perhettään, valikoidaan kenelle tilanteesta kerrotaan ja mitä. Aikuisen lapsen päihteidenkäyttö vaikutti isovanhemmuuteen. Lastenlasten tapaamiset hankaloituivat, jopa loppuivat kokonaan. Toisessa ääripäässä se, että jouduttiin kokonaan vastaamaan lapsenlapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Lapsenlapsesta ja hänen olosuhteistaan oltiin huolissaan ja lastenlasten tapaamisten eteen joutui taistella. Hyvän yhteyden luominen lapsenlapsen ei ollut itsestänselvyys, sillä päihteitä käyttävä aikuinen lapsi pystyi vaikuttamaan siihen merkittävästi. Nämä haasteet kuluttivat isovanhempien voimavaroja.

Oman lapsen päihteiden käyttö vaikutti myös isovanhempien parisuhteeseen sekä muiden perheenjäsenten väleihin. Omaan päihteitä käyttävään lapseen välit olivat voineet olla hyvinkin vaikeat, ainakin pahimman päihteiden käytön aikana. Monet voimakkaat ja negatiiviset tunteet olivat pinnassa ja huoli vaikutti arkeen. Omassa aineistossani nousi esiin lä-

heisten turvallisuuteen ja taloudelliseen tilanteeseen liittyvät seikat. Oman kodin koskemattomuus ja turvallisuus oli ollut uhattuna. Joillakin isovanhemmille pelko ja uhka on ollut suuri ja todellinen. Pelättiin oman turvallisuuden puolesta, mutta myös lastenlasten, käyttäjän, muiden läheisten puolesta. Rahan lainaaminen päihteiden käyttäjälle ja tavaroiden sekä ruuan ostaminen, vaikutti läheisten talouteen paljon. Rahan antamatta jättäminen tai auttamisesta kieltäytyminen oli isovanhemmille vaikeaa, sillä omaa lasta haluttiin auttaa oman tilanteenkin kustannuksella.

Myös elämänhallintaan ja työhön liittyvät vaikutukset näkyvät aineistossani. Työssä jakaminen oli koetuksella, mutta toisaalta isovanhemmat näkivät työn selviytymiskeinona. Työ auttoi viemään ajatuksia muualle ja tarjosi onnistumisen kokemuksia. Vapaa-aikaan liittyen voisi melkein todeta, että sitä ei isovanhemmilla pahimmassa elämänvaiheessa ollut, vaan oma elämä ja vapaa-aika on laitettu vaihtopenkille odottamaan. Isovanhemmat kokivat olevansa jatkuvassa valmiustilassa, aikuisen lapsen tilanne oli mielessä jatkuvasti tai sitten lapsenlapsen hoitaminen vei kaiken ylimääräisen ajan. Nämä kokemukset vaihtelivat sen mukaan, kuinka paha päihteiden käyttäjän tilanne kulloinkin oli. Haasteellista oli palauttaa luottamus ja välit aikuiseen lapseen. Isovanhempien kokemat menetykset tuntuivat kovin suurilta. Osa kertoi menettäneensä päihteitä käyttävän lapsensa tulevaisuuden, yhteyden omaan lapseen tai lapsenlapsiin, oma lapsi tuntui vieraalta ja omaa elämää ei ole voinut elää haluamallaan tavalla. Kaiken kaikkiaan voi kyllä todeta, että haitat vaikuttavat kokonaisvaltaisesti isovanhempien elämään, elämänlaatuun ja isovanhemmukseen. Vastako oman tutkimukseni tulokset aiemman kirjallisuuden tuloksia päihteidenkäyttäjien kokemien haittojen osalta? Paljolti vastaavat, esimerkiksi kuormitusta aiheuttavat tekijät ja isovanhempien kokemat tunteet. Omassa aineistossani nousi esiin myös kuormituksen vaikutukset työssäkäyntiin, talouteen ja turvallisuuteen.

Tällaisessa elämäntilanteessa ollessaan isovanhemmat kertoivat kokeneen paljon negatiivisia tunteita, myös omaa aikuista lasta kohtaan. Isovanhemmat mainitsivat muun muassa vihan, pelon, huolen, surun, syyllisyyden, häpeän, epätoivon, pettymyksen, toivottomuuden, katkeruuden ja kateuden. Verrattaessa Orfordin ym. (2010) tutkimuksessa kerrottuihin läheisten kokemiin tunteisiin, oman tutkimukseni isovanhemmat eivät mitenkään erityisesti painottaneet avuttomuutta, aliarvostuksen kokemusta tai minäkuvan ja itseluottamuksen kolhuja. Tutkimukseni isovanhemmat jaksoivat kaikesta huolimatta olla toiveikkaita, hetkellisistä suuremman epätoivon tunteista huolimatta. SSCS –mallissa keskeinen ajatus on

nimenomaan nähdä läheinen aktiivisena toimijana, joka voi selviytyä ja ratkaista ongelmia. Aineistoni isovanhemmat yrittivät hakea apua päihteitä käyttävälle aikuiselle lapselleen, mutta se oli välillä haasteellista, kuten oman avun saaminenkin. Isovanhempien toiminnassa luonnollisesti vaihtelivat lamaantumisen ja aktiivisuuden vaiheet.

Tämä tutkimus vahvistaa aiempia tutkimuksia (mm. Paatelainen 2016) siltä osin, että aikuiset lapset, keskimäinen sukupolvi, vaikuttaa merkittävästi siihen millaiseksi muodostuu isovanhempien ja lastenlasten yhteys ja miten mahdollistuu heidän yhdessäolonsa. Keskimäinen sukupolvi voi arvostaa isovanhemmuutta ja nähdä sen voimavarana koko perheelle. Tällöin he yrittävät pitää huolen siitä, että lapsenlapsella säilyy hyvä yhteys isovanhempiin. Pahimmillaan keskimäinen sukupolvi voi toimia portinvartijana ja vieraanuttaa lapsenlapset isovanhemmistaan. Tämän vuoden syyskuussa voimaan astuva uudistettu lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevat laki tuo erityisesti apua isovanhemmille. Laki painottaa lapsen oikeuksia hänelle tärkeisiin ihmissuhteisiin ja vaikeimmissa tilanteissa myös isovanhemmilla on mahdollisuus hakea lastenlastensa tapaamisoikeutta kanteella käräjäoikeudesta. Muutos vahvistaa näkemystä siitä, että isovanhemmat ovat tärkeitä ihmisiä lapsenlapsensa elämässä. Itse pidän tätä hyvänä periaatteellisena muutoksena. Tällä hetkellä isovanhemmat ovat olleet paljon omien aikuisten lastensa päätösten armoilla ja uudistuksen myötä lastenlasten oikeudet tulevat nyt myös paremmin turvatuksi. Monessa sukupolvien välisissä ristiriidoissa lapsi voi joutua kiistakapulaksi ja aikuisilta voi unohtua se, että kyse on aina lapsenlapsen oikeudesta tavata hänelle läheisiä ihmisiä. Tätä tuomioistuimen sitten tarvittaessa harkitsee, jos lapsen ympärillä olevat aikuiset eivät siihen itse pysty.

Suvun jatkuminen, isovanhempien tehtävä lapsenlapsen liittämässä sukupolvien ketjuun, vaikutti olevan tutkimukseni isovanhemmille tärkeää. Isovanhemmat itse pitivät isovanhemmuuttaan arvokkaana ja merkityksellisenä lapsenlapsilleen. Isovanhemmat halusivat panostaa siihen, mutta välillä päihteitä käyttävä aikuinen lapsi vaikutti isovanhemmuuteen negatiivisesti. Sukupolvien väliset ristiriidat ja erilaiset odotukset toisiaan kohtaan voivat johtaa monenlaisiin selkkauksiin. Nykypäivänä isovanhemmat ovat jaksavampia, elävät pidempään ja ehtivät ajallisesti olemaan kauemman isovanhempia. Toisaalta isovanhemmat voivat itsekin olla vielä työelämässä, he panostavat omaan vapaa-aikaan ja aikaa isovanhemmuudelle ei ehkä haluta edes antaa niin paljon kuin omat lapset sitä toivoisivat. Oman tutkimukseni isovanhemmat ovat aika lailla perinteisiä ja he halusivat panostaa isovanhemmuuteen niiden mahdollisuuksien mukaan mitä heille tarjoutui. Todellisuutta on

kuitenkin se, että nykypäivän perhekäsityksen laajentumisen myötä myös isovanhemmuuden käsite on laajentunut ja siitä on monenlaisia muotoja.

Yksi tutkimuskysymyksistäni liittyi siihen millaista apua ja tukea isovanhemmat ovat saaneet. Päälimmäiseksi jäänyt ajatus on se, että isovanhemmat eivät saaneet lainkaan tarvitsemaansa apua ja tukea tai se on vähäistä. He jäävät aika yksin ongelmiansa kanssa. Itse on kaiveltava ja etsittävä erilaisia vaihtoehtoja. Copello ym. (2009) toteavat, että terveydenhuollon palveluissa oli puutteita, sillä läheisten kokemista haitoista ei ole vielä tarpeeksi ymmärrystä. On siis ensiarvoisen tärkeää selvittää läheisten kokemuksia ja tunteita, että voidaan suunnitella ja kehittää heidän tarpeitaan vastaavia tukimuotoja ja palveluja. Nykypäivänä päihdehoito painottuu yhä enemmän avohoitoon ja tämä lisää läheisten hoitovastuuta. Palvelujen näkökulmasta läheiselle lankeaakin kaksi varsin erilaista tehtävää, sillä hän tarvitsisi itse apua, mutta toisaalta läheinen nähdään tärkeänä tukena päihdeongelmasta toipumisessa. (ks. Itäpuisto & Selin 2013) Tämä päihteiden käyttäjän tukeminen ja auttaminen kuitenkin kuormittaa läheistä yhä enemmän. Tästä syntyy eräänlainen oravanpyörä, jossa läheinen jää koko ajan enemmän heikoille. Isovanhemmat kuvasivat itse sitä millaista apua he kaipaisivat ja mahdollisuus keskustella päihdeongelmaisen hoidosta sekä omien kokemusten ja tunteiden purkaminen koettiin tärkeäksi. Kaksi isovanhempaa totesi, että jos olisi hänen aikuista lasta autettu, niin se olisi ollut apu hänelle. Mielestäni yhteiskunnan täytyisi pystyä parempaan. Päihdehoitopaikkoja täytyisi olla enemmän, niihin tulisi päästä aikaisemmin ja sen lisäksi läheisille pitäisi olla palveluita, jossa he voivat purkaa kokeemaansa ja sitä kautta voimaantua. Karhula (2015) ehdottaa, että tiedonkulun parantaminen, yksilölliset palvelutarpeet ja palvelujen profilointi olisivat keinoja edistää läheisen ja ammattilaisen yhteistyötä sekä saada tuki näkyvämmäksi ja oikeanlaiseksi. Oikeanlaiset palvelut läheisille ovat etu myös päihteiden käyttäjälle. Päihteiden käyttäjän läheisillä on iso rooli siinä miten päihdeongelmaisen kuntoutus sujuu ja onnistuu.

Ehkäpä juuri vähäisestä palvelujärjestelmän tarjoamasta avusta johtuen isovanhemmilla oli paljon selviytymiskeinoja, joita he käyttivät helpottaakseen taakkaansa ja tilannettaan. Voimavaroiksi vaikeassa tilanteessa mainittiin omat lapset, lapsenlapset, ystävät ja sukulaiset. Työ, harrastukset, luonto, lääkitys, terapia, opiskelu, yhteiskunnallinen vaikuttaminen, musiikki, kirkko, siinä muutama esimerkki mitä isovanhemmat kuvasivat selviytymiskeinoikseen. Selviytymiskeinoissa ehdottomasti painottui SSCS –mallissa vahvasti mainittu sosiaalinen ja emotionaalinen tuki eli mahdollisuus puhua, jakaa ajatuksia ja ko-

kemuksia sellaisen ihmisen kanssa joka ymmärtää, eikä tuomitse. Erilaiset vertaistukiryhmät koettiin hyväksi. Läheisten ympärillä olevat verkostot auttoivat vähentämään stressiä ja kuormitusta. Tiedonhankinta ja tiedollinen tuki koettiin myös tilannetta helpottavaksi ja se lisäsi isovanhempien ymmärrystä myös päihteiden käyttäjän tilanteeseen liittyen. Joustava tai huonosti sopiva selviytymistapa vaikuttaa läheisen hyvinvointiin ja hänen kykyynsä ja haluunsa ylläpitää päihteiden käyttäjä läheistään tukevaa ja välittävää roolia. (esim. McCann 2019.) Olisikin siis tärkeää auttaa läheisiä ja tarjota tukea siihen, että he löytävät itselleen oikeanlaisia selviytymiskeinoja.

SSCS –malli esittää päihteiden käyttäjän läheisten selviytymistavoiksi mukautumista, välttämistä ja vastustamista. Mallissa ajatellaan, että läheisiä voidaan auttaa pärjäämään ongelman ja sen tuomien kuormittavien asioiden kanssa paremmin. Tutkimukseni isovanhemmat olivat käyttäneet näitä kaikkia tapoja, osin limittäin tai vuorotellen, tilanteesta riippuen. Luulen kuitenkin, että isovanhemmat olivat käyttäneet näitä selviytymiskeinoja täysin tiedostamatta niiden merkitystä ja mahdollista vaikutusta. Siinä hetkessä se on vain ollut yksi tapa selvitä sen hetken kriisistä tai vaikeasta tilanteesta. Selviytymistapojen teho ja vaikuttavuus olisivat varmasti paljon parempia, kun niihin kiinnittäisi tietoisesti huomiota ja voisi määrätietoemmin pohtia mikä keino auttaisi missäkin tilanteessa. Tavallaan läheinen ottaisi oman selviämisen avaimet omaan käteen ja tekisi tietoisesti päätöksiä oman tilanteensa parantamiseksi. Tämä on varmasti raskasta ja vaikeaa, joten siihen ehdottomasti tarvitsisi ulkopuolista tukea, mutta myös läheisten sosiaalisten verkostojen tukea. Aiemmin esittelemäni viiden askeleen malli tähtää juurikin tähän.

Koska olen itse työskennellyt lastensuojelussa sosiaalityöntekijänä, minua kiinnosti isovanhempien kokemukset lastensuojelun liittyen. Lastensuojelu sai isovanhemmilta kiitosta, mutta myös kovaa kritiikkiä. Ainoastaan yhden isovanhemman lapsenlapsi ei ole ollut lastensuojelun asiakkaana, muilla oli jonkinasteista kokemusta yhteistyöstä lastensuojelun kanssa. Pahimmillaan koettiin, että lastensuojelu oli suurin lapsenlapsista vieraannuttaja, vieraannutettiin vanhempi lapsestaan ja muun suvun yhteydenpidolle ei annettu mahdollisuutta. Lisäksi lastensuojelussa ei isovanhempien mukaan ymmärretty tilanteen vakavuutta, ei uskottu isovanhempia, vaan päihteiden käyttäjää ja näin lasten turvallisuus vaarantui vakavasti. Näissä tapauksissa isovanhempien luottamus lastensuojeluun oli vähäistä. Ainoastaan yhdellä isovanhemmalla oli kokemus, että lastensuojelun kanssa tehty yhteistyö on sujunut hyvin. Ei liene yllätys, että lastensuojelu jakaa toiminnallaan ihmisten näkemyksiä

ja kokemuksia. Lastensuojelu Suomessa on ollut suurennuslasin alla jo muutaman vuoden, ja osittain ihan syystäkin. Isovanhempien kokemuksiin vaikuttaa varmasti, henkilökohtaisten kokemusten lisäksi, myös lastensuojelun rakenteelliset haasteet.

Haastattelin kuutta isovanhempaa, joten suuria johtopäätöksiä ja yleistyksiä aineistoni pohjalta ei voi tehdä, mutta se ei ollut tässä tutkimuksessa alun perin tavoitteenakaan. Tutkimuksen suurimmaksi haasteeksi osoittautui sopivien haastateltavien löytyminen. Tutkimuksen aineistonkeruu kesti puolisen vuotta ja viivästytti tutkimuksen valmistumista. Tutkimuksessa haastateltavina oli viisi isoäitiä ja yksi isoisa. Isoisien ääni jäi täten vaimeammaksi. Tutkimukseni ansiona voidaan pitää sitä, että se tuo esiin sellaisten päihteiden käyttäjien läheisten kokemuksia, jota ei ole juurikaan aikaisemmin tutkittu. Tutkimukseni tavoitteena oli lisätä ymmärrystä isovanhempien kokemuksista ja koen siinä onnistuneeni. Tuloksissa olen pystynyt kuvaamaan isovanhempien näkemyksiä ja haasteita omaan isovanhemmukseensa liittyen sekä tuomaan esiin niitä stressaavia, päihteiden käyttäjästä johtuvia haittoja, mitkä kuormittavat isovanhempia. Tutkimuksessa onnistuttiin vastaamaan asetettuihin tutkimuskysymyksiin. Tutkimani aihe on tärkeä, koska päihteiden käyttäjien läheiset eivät saa tarpeeksi apua ja tukea haastavaan elämäntilanteeseensa. Tämä todellisuus näkyy omassa tutkimuksessani, mutta myös aiemmissa tutkimuksissa. Oikeanlaisen avun tarjoaminen vaatii tietoa siitä, millaista apua läheiset itse kokevat tarvitsevana.

Tutkimuksen aikana vahvistui näkemykseni, että päihteiden käyttäjän läheistä koskevaa tietoa ei ole vielä tarpeeksi. Pääasiassa päihteiden käyttäjien läheisiä koskeva tutkimus oli kansainväistä. Mielestäni suomalaista tutkimustakin tarvitaan. Lastenlastensa huoltajina toimivien isovanhempien kokemuksia ja tuen tarpeita olisi myös mielenkiintoista selvittää tarkemmin. Toisaalta kiinnostaisi tietää päihteiden käyttäjien lasten näkemyksiä ja kokemuksia isovanhemmukseen liittyen, kokevatko he saavansa minkälaista apua ja tukea isovanhemmiltaan.

KIRJALLISUUS

Aineistohallinnan käsikirja [verkkójulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Saatavilla: <https://www.fsd.uta.fi/aineistohallinta/> (luettu 1.8.2019)

Annala, S. & Siukola, T. 2013. Isovanhempana lapsiperheen erossa. Tampereen Ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö. Saatavilla: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/58272/Annala_Sara_Siukola_Taija.pdf?sequence=1

Araneva, M. 2016. Lapsen suojele. Toteuttaminen ja päätöksenteko. Talentum pro, Helsinki.

Autio, A. 2017. Monilta isovanhemmilta on kielletty tapaaminen lastenlastensa kanssa. Lapin Kansa, 11.10.2017. Saatavilla: <https://www.lapinkansa.fi/kotimaa/monilta-isovanhemmilta-on-kielletty-tapaaminen-lastenlastensa-kanssa-200454104/>

Birkeland, B., Foster, K., Selbekk, A., Høie, M., Ruud, T. & Weimand, B. 2018. The quality of life when a partner has substance use problems: a scoping review. *Health and Quality of Life Outcomes* (2018) 16:219.

Björkman, I. 2019. Kaikki isovanhemat eivät halua lastenvahdeiksi – Arja, Sari ja Ritva kertovat miksi. *Me Naiset*, 2.3.2019. Saatavilla: <https://www.menaiset.fi/artikkeli/suhteet/ihmissuhteet/kaikki-isovanhemat-eivat-halua-lastenvahdeiksi-arja-sari-ja-ritva>

Callinan, S. & Room, R. 2014. Harm, tangible or feared: Young Victorians' adverse experiences from others' drinking or drug use. *International Journal of Drug Policy* 25 (2014), 401-406.

Casswell, S., You, R & Huckle, T. 2011. Alcohol's harm to others: reduced wellbeing and health status for those with heavy drinkers in their lives. *Addiction* 106, 1087-1094.

Choi, M., Sprang, G. & Eslinger, J. 2016. Grandparents raising grandchildren: a synthetic review and theoretical model for interventions. *Family and Community Health*, vol. 39(2), 120-128.

Copello, A., Templeton, L., Orford, J. & Velleman, R. 2010. The 5-step Method: Principles and practise. *Drugs: education, prevention and policy*, 2010; 17(S1): 86-99.

Copello, A., Orford, J., Velleman, R., Templeton, L. & Krishnan, M. 2009. Methods for reducing alcohol and drug related family harm in non-special settings. *Journal of Mental Health* (2009) 9, 3, 329-343.

Danielsbacka, M. & Tanskanen, A. 2010. Isovanhemmuus ennen ja nyt – kohti sosiologian ja evoluutioteorian vuoropuhelua. *Sosiologia* 3/2010, 221-228.

Dilkes-Frayne, E., Savic, M., Carter, A., Kokanovic, R. & Lubman, D. 2019. Going online: The affordances of online counseling for families affected by alcohol and other drug issues. *Qualitative Health Research*. DOI: 10.1177/1049732319838231, 1-13.

Eskola, J., Lähti, J. & Vastamäki, J. 2018. Teemahaastattelu: lyhyt selviytymisopas. [verkojulkaisu] Teoksessa: R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus.

Fotopoulou, M. & Parkes, T. 2017. Family solidarity in the face of stress: responses to drug use problems in Greece. *Addiction Research and Theory* (2017), vol. 25 (4), 326-333.

Glaser, K., Montserrat, E., Waginger, U., Price, D., Stuchbury, R. & Tinker, A. 2010. Grandparenting in Europe. *Grandparents Plus*. Summary/June 2010. Saatavilla: <https://www.bl.uk/britishlibrary/~-/media/bl/global/social-welfare/pdfs/non-secure/g/r/a/grandparenting-in-europe-summary.pdf>

Greenfield, T., Karriker-Jaffe, K., Kaplan, L., Kerr, W. & Wilsnack, S. 2015. Trends in alcohol's harms to others (AHTO) and co-occurrence of family-related AHTO: The four US National alcohol surveys, 2000-2015. *Substance Abuse: Research and Treatment* 2015:9(S2), 23-31.

Grinwis, B., Smith, A. & Dannison, L. 2004. Custodial grandparent families: Steps for developing responsive health care systems. *Michigan Family Review*, vol. 9, issue 1, 37-44.

Haavio-Mannila, E., Majamaa, K., Tanskanen, A., Hämäläinen, H., Karisto, A., Rotkirch, A. & Roos, JP. 2009. Sukupolvien ketju. Suuret ikäluokat ja sukupolvien välinen vuorovaikutus Suomessa. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 107. Saatavilla: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/14965/Tutkimuksia107.pdf?sequence=3>

Hakkarainen, P. & Jääskeläinen, M. 2013. Huumeiden käytön haitat muille ihmisille. Teoksessa: K. Warpenius & C. Tigerstedt (toim.): Alkoholi- ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle. Tampere: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 100-109.

Hayslip, B., Fruhauf, C. & Dolbib-MacNap, M. 2019. Grandparents raising grandchildren: What have we learned over the past decade? *The Gerontologist*, vol. 59, issue 3, 152-163.

Hayslip, B. & Kaminski, P. 2005. Grandparents raising their grandchildren: a review on the literature and suggestions for practice. *The Gerontologist*, vol. 45:2, 262-269.

Heiti, J. 2015. Lapsenlapsi on ylimielinen ja ärsyttävä, en jaksa hoitaa häntä jatkuvasti – Näistä tunteista isovenhemmat eivät saa puhua! *Ilta-Sanomat* 19.5.2015. Saatavilla: <https://www.is.fi/perhe/art-2000000928088.html>

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2000. Tutki ja kirjoita. Tampere: Tammer-Paino Oy

Holmila, M. 1994. Excessive drinking and significant others. *Drug and Alcohol Review*, 13, 431-436.

Holmila, M., Raitasalo, K., Autti-Rämö, I. & Notkola, I-L. 2013. Päihdeongelmaisten äitien lapset. Teoksessa: K. Warpenius & C. Tigerstedt (toim.): Alkoholi- ja päihdehaitat

läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle. Tampere: Terveyden ja hyvinvoinninlaitos, 36-46.

Horváth, Z. & Urbán, R. 2019. Testing the stress-strain-coping-support (SSCS) model among family members of an alcohol misusing relative: The mediating effect of burden and tolerant-inactive coping. *Addictive Behaviors* 89 (2019), 200-205.

Härkönen, J., Savonen, J., Virtala, E. & Mäkelä, P. 2017. Suomalaisten alkoholinkäyttötavat 1968–2016. Juomatapatutkimusten tuloksia. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 3/2017. Helsinki.

Itäpuisto, M. 2005. Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapseudesta. *Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet* 124.

Itäpuisto, M. & Selin, J. 2013. Miten palvelut vastaavat päihteiden käyttäjän läheisten avuntarpeisiin? Teoksessa K. Warpenius, M. Holmila & C. Tigerstedt (toim.): *Alkoholi- ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle*. Tampere: Terveyden ja hyvinvoinninlaitos, 138-145.

Isovanhemmuus – Sukupolvien sopu. Väestöliitto. Saatavilla:
https://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/isovanhemmuus/

Jansson, K. 2017. Yhä useampi lastensuojelun asiakas asuu isovanhemmillaan: sijoitukset lähiverkostoihin kaksinkertaistuneet Helsingissä ja Oulussa. *Yle Uutiset* 24.7.2017. Saatavilla: <https://yle.fi/uutiset/3-9726350>

Johnson, B., Ritchert, T. & Svensson, B. 2018. Parents as victims of property crime committed by their adult children with drug problems: Results from self-report study. *International Review of Victimology* vol. 24:3 (2018), 329-346.

Jurvansuu, S. & Rissanen, P. 2016. Omaiset ja omaistyö päihde- ja mielenterveysyhdistysten toiminnassa. *Tietopuu: Katsauksia ja näkökulmia* 2/2016. Helsinki: A-klinikkasaatiö. https://tiedostot.a-klinikkasaatio.fi/Tietopuu_Katsauksia_omaistyo_19122016_JT.pdf

Karhula, M. 2015. Omaisten ja läheisten näkemykset roolistaan palveluverkostossa. Mikkelin ammattikorkeakoulu, A: Tutkimuksia ja raportteja – research reports 99. Mikkelin. Saatavilla:
https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiB2KaKpeHiAhVsl4sKHbBqCGEQFjABegQIBhAC&url=https%3A%2F%2Fwww.theseus.fi%2Fbitstream%2Fhandle%2F10024%2F88077%2FURN%3AURN%3Aurn:nbn:fi:theseus-515884923.pdf%3Fsequence%3D1&usq=A0vVaw2g_9nCgBKg2IdW3X2aQqoi

Kastarinen, A. 2017. Narratives of grandparental consumption. *Acta Universitatis Tamperensis* 2322. Tampere: Tampere University Press 2017.

Kiviniemi, K. 2018. Laadullinen tutkimus prosessina. [verkkójulkaisu] Teoksessa: R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus.

- Kumpula, S. 2010. Isovanhemmuuden merkityksiä. Teoksessa S. Fågel, A. Rotkirch & I. Söderling: Farkkumummoja ja pehmoavaareja – uusia ikkunoita isovanhemmuuteen. Helsinki: Väestöliitto, 73-79.
- Kuussaari, K., Partanen, A. & Stenius, K. 2013. Päihdeasiakas sosiaali- ja terveydenhuollon haasteena. Teoksessa K. Warpenius, M. Holmila & C. Tigerstedt (toim.): Alkoholi- ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle. Tampere: Terveyden ja hyvinvoinninlaitos, 146-159.
- Koski-Jännes, A. & Hänninen, V. 2004. Läheiseni on päihdeongelmainen. Helsinki: Tekijät ja Kirjapaja Oy.
- Köngäs, P. 2016. ”Ei se ole mun isä, se on pappa” – Nelikymppinen isoisä aiheuttaa nykypäivänä hämmennystä. Yle-uutiset 13.11.2016. Saatavilla: <https://yle.fi/uutiset/3-9288159>
- Laine, T. 2018. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa: R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Lapsenhuoltolain uudistamista koskevan esityksen keskeinen sisältö 2018. Oikeusministeriö 20.6.2018. Saatavilla: https://valtioneuvosto.fi/artikkeli-/asset_publisher/lapsenhuoltolakiin-tulossa-lapsen-asemaa-parantavia-uudistuksia?_101_INSTANCE_3wyslLo1Z0ni_groupId=1410853
- Laslett, A-M., Callinan, S. & Pennay, A. 2013. The increasing significance of alcohol’s harm to others research. *Drugs and Alcohol Today*, vol. 13(3).
- Laslett, A-M., Room, R., Ferris, J., Wilkinson, C. Livingston, M. & Mugavin, J. 2011. Surveying the range and magnitude of alcohol’s harm to others in Australia. *Addiction*, 106, 1603-1611.
- Lastensuojelu 2018. Tilastoraportti 23/2019, 4.6.2019. Suomen virallinen tilasto, Lastensuojelu, THL. Saatavilla: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/138211/Tr23_19_LASU.pdf?sequence=5&isAllowed=y
- Lastensuojelulaki 417/2007. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>
- Lee, K., Manning, V., Teoh, H., Winslow, M., Lee, A., Subramaniam, M., Guo, S. & Wong, K. 2011. Stress-coping morbidity among family members of addiction patients in Singapore. *Drug and Alcohol Review*, 30, 441-447
- Maijala, E-L. 2011. Isovanhemmuus elämänvaiheena. Lapin yliopisto, kasvatustieteen Pro gradu- tutkielma. Saatavilla: <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/59642>
- Maijala, E-L., Uusiautti, S. & Määttä, K. 2013. Grandparental love: a challenge or richness? *Early Child Development and Care*, vol. 183, no. 5, 627-642.

Malinauskas, G. 2011. This child is also mine: A narrative approach to the phenomenon of atypical custodial grandparenthood. Rovaniemi: University of Lapland.

Marin, M. 2002. Yhteiskunta ja hyvä vanheneminen: lähestymistapoja hyvän vanhenemisen yhteiskunnallisiin ehtoihin. Teoksessa: Heikkinen, E. & Marin, M. (toim.): Vanhuuden voimavarat, 89-118. Helsinki: Tammi.

Mendoza, A., Fruhauf, C. & McPhee, D. 2019. Grandparent caregivers resilience: stress, support and coping predict life satisfaction. *The International Journal of Aging and Human Development*. 0(0), 1-18.

Myyrä, J. 1988. Keski-ikä kehitystehtävät. Teoksessa Niemelä, P. & Ruth, J-E. (toim.) *Ihmisen elämäнкаari*. Helsinki: Otava.

Nadkarni, A., Bhatia, U., Velleman, R., Orford, J., Velleman, G., Church, S., Sawal, S. & Pednekar, S. 2019. Supporting addictions affected families effectively (SAFE): a mixed methods exploratory study of the 5-step method delivered in Goa, India, by lay counselors. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, vol. 26, 196-204.

Niemi, A., Toivonen, P., Perkiö, M., Mustakallio-Huju, H. & Sinkkonen, M. 2017. Isovanhemmuus – uusi mahdollisuus vanhemmuuteen. *Gerontologia* 4/2017, 320-322.

Nurmi, T. & Rönkä, S. 2018. Päihdehuollon huumeasiakkaat 2017. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, tilastoraportti 31/2018.

Nurminen, K-M. 2012. Läheisverkostosijoitukset kasvussa. *Perhehoito* 2/2012. Saatavilla: <https://www.perhehoitoliitto.fi/files/94/laheisverkostosijoitukset.pdf>

Nurmiranta, H., Leppämäki, P. & Horppu, S. 2012. Kehityopsykologiaa lapsuudesta vanhuuteen. Helsinki: Kirjapaja.

Orford, J. 2017. How does the common core to the harm experienced by affected family members vary by relationship, social and cultural factors? *Drugs: Education, Prevention and Policy*, vol. 24 (2017), 9-16.

Orford, J., Copello, A., Velleman, R. & Templeton, L. 2010. Family members affected by a close relative's addiction: The stress-strain-sopsy-support model. *Drugs, Education, Prevention and Policy*, 17 (s1), 36-43.

Orford, J., Cousins, J., Smith, N. & Bowden-Jones, H. 2017. Stress, strain, coping and social support for affected family members attending the National Problem Gambling Clinic, London. *International Gambling Studies*, 2017:2, 259-275.

Orford, J., Natera, G., Velleman, R., Copello, A., Bowie, N., Bradbury, C., Davies, J., Mora, J., Nava, A., Rigby, K. & Tiburcio, M. 2001. Ways of coping and the health of relatives facing drug and alcohol problems in Mexico and England. *Addiction* (2001) 96, 761-774.

Orford, J., Velleman, R., Copello, A., Templeton, L. & Ibanga, A. 2010. The experiences of affected family members: A summary of two decades qualitative research. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, vol 17 (2010), 44-62.

Orford, J., Velleman, R., Natera, G., Templeton, L. & Copello, A. 2013. Addiction in the family is a major but neglected contributor to the global burden on adult ill-health. *Social Science & Medicine* 78 (2013), 70-77.

Paatelainen, T. 2016. Kielletty isovanhemmuus isoäitien kokemana. Kasvatustieteen pro gradu –tutkielma, Jyväskylän yliopisto. Saatavilla: <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/51950/1/URN%3ANBN%3Afi%3Aaju-201611214698.pdf>

Pietiläinen, O. 2018. Yhdeksän lapsen isoisä Sakari Enrold hoitaa lapsenlapsiaan lähes päivittäin – tuore kysely kertoo, että vaarit ovat kasvattajina lähes yhtä aktiivisia kuin mummotkin. *Yle uutiset* 10.9.2018. Saatavilla: <https://yle.fi/uutiset/3-10379125>. Viitattu 10.6.2019.

Päihdehuoltolaki (41/1986) Saatavilla:

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860041>

Raitasalo, K. 2004. Päihdeongelmaisten läheiset Suomessa. Teoksessa: A. Koskijännes & V- Hänninen, 2004. *Läheiseni on päihdeongelmainen*. Helsinki: Tekijät ja Kirjapaja Oy, 13-17.

Raitasalo, K., Holmila, M. & Jääskeläinen M. 2016. Vanhempien päihdeongelmista aiheutuvat haitat lapsille. Teoksessa M. Holmila, K. Raitasalo & C. Tigerstedt (toim.): *Sukupuolvien sillat ja kasvamisen karikot – vanhemmat, lapset ja alkoholi*. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 83-97.

Rossow, I. & Ranstedt, M. 2016. Challenges in estimating population impacts of alcohol's harm to others. *Nordic studies of alcohol and drugs*, vol. 33, 503-513.

Rotkirch, A. & Fågel, S. 2010. Sukupolvien välistä köydenvetoa. Teoksessa S. Fågel, A. Rotkirch & I. Söderling: *Farkkumummoja ja pehmoaareja – uusia ikkunoita isovanhemmuuteen*. Helsinki: Väestöliitto, 33-51.

Rotkirch, A., Söderling, I. & Fågel, S. 2010. Isovanhemmuuden merkitys korostuu. Teoksessa S. Fågel, A. Rotkirch & I. Söderling: *Farkkumummoja ja pehmoaareja – uusia ikkunoita isovanhemmuuteen*. Helsinki: Väestöliitto, 5-9.

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2009. KvaliMOTV - menetelmäopetuksen tietovaranto [pdf-verkkopublication]. Tampere : Yhteiskuntatieteellinen tietovarasto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>. (Viitattu 1.8.2019.)

Sola, V., Sakiyama, H., Padin, M., Canfield, M., Bortolon, C., Laranjeira, R. & Mitsuhiro, S. 2019. Measuring stress, coping, strain and hopefulness on Brazilian family members of substance misusers: Factor structure of set of measures. *Journal of Substance Use*, vol. 24 (2019), 130-139.

Somerville, L. 2014. The 5-step method of helping family members affected by relative's substance use misuse problem. *Irish Association of Humanistic and Integrative Psychotherapy* 2014:74. Saatavilla: <https://iahip.org/inside-out/issue-74-spring-2015/the-5-step-method-of-helping-family-members-affected-by-a-relatives-substance-misuse-problem>

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014). Saatavilla:

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>

Suomalainen lapsi 2007. Tilastokeskus ja Stakes.

Suomen virallinen tilasto (SVT) 2012: Perheet [verkkójulkaisu].

ISSN=1798-3215. Vuosikatsaus 2011, 8. Yli puolella 60-vuotiaista on alaikäisiä lapsenlapsia. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 9.6.2019].

Saantitapa: http://www.stat.fi/til/perh/2011/02/perh_2011_02_2012-11-09_kat_008_fi.html

Takala, J. & Roine, M. 2013. Nuorten kokemuksia aikuisten alkoholinkäytöstä. Teoksessa: K. Warpenius & C. Tigerstedt (toim.): *Alkoholi- ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle*. Tampere: Terveiden ja hyvinvoinninlaitos, 24-35.

Takala, J. & Ilva, M. 2012. Mikä suojaa nuorta aikuisten alkoholinkäytön aiheuttamilta haitoilta? *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (2012):2, 176-185.

Taylor, M., Marquis, R. Coall, D. & Wilkinson, C. 2017. Substance misuse-related parental child maltreatment: Intergenerational implications for grandparents, parents and grandchildren relationships. *Journal of Drug Issues* 2017, vol. 47 (2), 241-260.

Tontti, S. 2011. Isoäitien ja lastenlasten väliset yhteydenpidon haasteita ja esteitä. Helsingin yliopisto. Pro gradu –tutkielma. Saatavilla: <http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/1f7c3b0343c4adb79bbbe2e3205bda6c/1565008856/application/pdf/1965290/Pro%20Gradu%20tutkielma%20%28Sari%20Tontti%29.pdf>

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tutkimuseettiset ohjeet, Jyväskylän yliopisto. Saatavilla:

<https://staff.jyu.fi/Members/matukuiv/Tietosuoja/Tutkimusetiikka>

Valentine, C., McKell, J. & Ford, A. Service failures and challenges in responding to people bereaved through drugs and alcohol: An interprofessional analysis. *Journal of Interprofessional Care*, vol. 32(3), 295-303.

Varjonen, V. 2015. Huumetilanne Suomessa 2014. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 1/2015.

Velleman, R. 2009. The 5-step intervention as a way of working with the adult family members of those with AOD problems. Making it happen 2009 – Western Australian Drug and Alcohol Conference. Handout for workshop. Saatavilla:

<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKE>

wih1MyQ58_iAhWBw4sKHRCFBG4QFjAAegQIBRAC&url=http%3A%2F%2Fnceta.fli
nders.edu.au%2Fdownload_file%2Fview%2F583%2F&usg=AOvVaw13lEH6C9OklrPg7t
2gn2Tz

Vuolukka, K. 2015. Sydäimestä syntynyt – Sukulaissijaisvanhemmuuden erityisyys perhe-
hoidossa. Ammatillinen lisensiaatintyö, Lapin yliopisto. Saatavilla:
<https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=6e801b24-7b5a-48a3-9326-17db341fa820>

Warpenius, K. & Tigerstedt, C. 2013. Miten alkoholitutkimus käsitteellistää haitat läheisil-
le, muille ihmisille ja yhteiskunnalle? Teoksessa: K. Warpenius & C. Tigerstedt (toim.):
Alkoholi- ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle. Tampere: Terveiden
ja hyvinvoinninlaitos, 11-19.

Warpenius, K., Holmila, M. & Tigerstedt C. 2013. Alkoholi- ja päihdehaitat läheisille,
muille ihmisille ja yhteiskunnalle. Tampere: Terveiden ja hyvinvoinninlaitos.

White, D. 2007. Grandparents raising their grandchildren: new roles being defined. Faculty
of Miami University. Saatavilla:
https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=12&ved=2ahUKEwjg27_VsdziAhVwIYsKHaxWDqoQFjALegQIBhAC&url=https%3A%2F%2Fetd.ohiolink.edu%2F!etd.send_file%3Faccession%3Dmiami1196348651%26disposition%3Dinline&usg=AOvVaw1bpeHKKIWwMSeUHFH5aXha

Wilska, T-A. 2010. Isovanhemmat lapsiperheiden taloudellisena turvana. Teoksessa S.
Fågel, A. Rotkirch & I. Söderling: Farkkumummoja ja pehmoaareja – uusia ikkunoita
isovanhemmuteen. Helsinki: Väestöliitto, 23-32.

Åkman, E. 2019. Suomessa on iso joukko isovanhempia, jotka eivät tapaa lapsenlapsiaan –
”Se on todella mittava ongelma”. Ilta-Sanomat 12.7.2019. Saatavilla:
<https://www.is.fi/perhe/art-2000006171455.html>

LIITTEET

LIITE 1

Hei isovanhempi,

opiskelen Jyväskylän yliopistossa sosiaalityön maisteriohjelmassa ja olen tekemässä pro gradu – tutkielmaa liittyen isovanhemmuuteen. Etsin nyt haastateltavia tutkimukseeni.

Tavoitteenani on selvittää **miten isovanhemmat kokevat oman lapsensa päihteidenkäytön haitat elämässään ja miten se vaikuttaa heidän isovanhemmuuteensa**. Tahdon selvittää mm. millaisia haittavaikutuksia tai ristiriitoja isovanhemmat ovat kokeneet? Miten isovanhemmat ovat selvinneet negatiivisista kokemuksistaan? Millaista tukea he ovat saaneet ja millaista tukea he toivoisivat saavansa tällaisessa elämäntilanteessa?

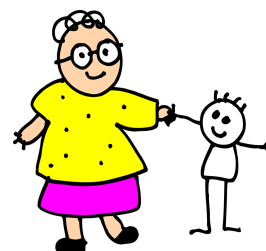
Tutkimukseen osallistuvien henkilöllisyys suojataan tutkimuksen kaikissa vaiheissa: henkilötietoja ei talleteta minnekään, aineistosta poistetaan nauhoitteiden purkamisen jälkeen kaikki tiedot, joilla voi tunnistaa yksittäisen henkilön ja nauhoitettu haastattelu hävitetään. Ulkopuoliset eivät saa tietoa haastatteluun osallistumisesta. Tutkimusaineisto on ainoastaan omassa hallussani ja sitä käytetään vain siihen tarkoitukseen, johon lupa on myönnetty. Aineisto hävitetään pro gradu – tutkielman valmistuttua. Tutkimuksen on tarkoitus valmistua loppukesän 2019 aikana ja syksyllä se on sähköisesti saatavilla Jyväskylän yliopiston tietokannasta.

Tutkijana sitoudun noudattamaan vaitiolovelvollisuutta sekä voimassaolevia tutkimusaineiston säilyttämiseen ja tietosuojalainsäädäntöön liittyviä ohjeita.

Ohessa on yhteystietoni. Ota rohkeasti minuun yhteyttä, niin keskustellaan tutkimukseni tarkoituksesta enemmän ja sovitaan haastattelun ajankohta. Haastattelu voidaan halutessanne toteuttaa myös ryhmähaastatteluna eli useampi samassa elämäntilanteessa oleva henkilö on yhtä aikaa keskustelemassa isovanhemmuudesta. Haastattelu toteutetaan yhteisesti sovituspaikassa kevään aikana.

Ystävällisin terveisin ja yhteydenottoasi odotellen,

Mervi Ristaniemi
sähköposti: x
puh: x

LIITE 2

TEEMAHAASTATTELURUNKO

Kerro hieman itsestäsi, perheestäsi ja elämäntilanteestasi?

- Montako lasta, lapsenlasta
- Lastenlasten iät
- Asumatko lähellä/kaukana
- Millainen on sinun lapsen päihdehistoria; mikä on oma arviosi siitä miten kauan käyttöä on ollut ja mitä päihteitä lapsesi on käyttänyt/käyttää
- Millaiset välit sinulla on omaan lapseesi, hänen puolisoon? Pystytekö puhumaan päihteistä ja lapsen tilanteesta? Onko väleissänne tapahtunut muutoksia?

MITEN OMAN LAPSEN PÄIHTEIDENKÄYTTÖ ON VAIKUTTANUT SINUUN

- Fyysiseen hyvinvointiin (stressi, jaksaminen, sairauksia, unettomuutta)
- Henkiseen terveyteen (oireita kuormituksesta, siitä että tilanne kuluttaa voimavaroja)
- Sosiaalisiin suhteisiin (kaipaanko seuraa – haluat olla yksin, harrastuksiin, onko joku kommentoinut negatiivisesti, tuominnut, pannut välit poikki, kyseenalaistanut toimintaasi)
- Taloudelliseen tilanteeseen – oletko auttanut lastasi rahallisesti
- Arjen sujuvuuteen, parisuhteeseen, vapaa-aikaan
- Turvallisuudentunteeseen: Onko sinua pelottanut oma turvallisuutesi lapsesi päihteiden käytön vuoksi? Oletko kokenut väkivaltaa, aggressiivista käytöstä? Oletko pelännyt muiden perheenjäsenten, sukulaisten tai läheisten puolesta?
- Millaisia negatiivisia tunteita olet tuntenut? Pelko, toivottomuus, viha, luovuttaminen, häpeä, syyllisyys...
- Tuleeko mieleesi muita vaikutuksia?
- Mitä sinä olet menettänyt lapsesi päihteidenkäytön vuoksi?
Onko tästä tilanteesta seurannut jotain hyvää sinulle tai elämääsi?
- Rajoittaako tämä tilanne päivittäistä elämääsi/vaikuttaako siihen miten elät, miten?
- Uskallatko unelmoida? Suunnitella tulevaa?

ISOVANHEMMUUS

- Paljonko tapaat X:n lapsia? (Muita lapsenlapsia?)
- Pidätkö millä tavoin lapsenlapsiin yhteyttä?
- Mitä teet lastenlasten kanssa?
- Missä tapaatte?
- Onko yhteydenpidossa lastenlapsiin tai heidän tapaamisissa ollut hankaluuksia, jos niin millaisia?
- Mitkä asiat sinua erityisesti huolestaa ja murehduttaa X:n lapsien suhteen?

Minä isovanhempana

- Millaiseksi isovanhemmaksi sinä kuvaisit itseäsi?
- Millainen roolisi isovanhempana on (oletko kasvattaja, taloudellinen apu, käytännön apu, henkinen tuki, keskustelukaveri...)
- Millaisena ajattelet oman lapsesi näkevän roolisi isovanhempana? Mitä lapsesi odottaa sinulta?
- Mitkä ovat isovanhemmuuden hienoja puolia?
- Koetko, että pystyt auttamaan ja tukemaan lapsenlapsiasi? Miten?

Negatiivisia puolia

- Rajoittaako isovanhemmuus elämäsi/vaikuttaako vapaa-aikaan?
- Onko isovanhemmuus herättänyt sinussa negatiivisia tunteita?
- Jos voisit muuttaa isovanhempansa olossasi jotakin, niin mitä muuttaisit. Mitä siitä seuraisi?

SELVIYTYMISKEINOT

Miten kuvaisit sitä, mitkä ovat olleet sinun tärkeimmät selviytymiskeinot?

Mukautuminen

- Miten suhtaudut lapsesi päihteidenkäyttöön? Hyväksytkö lapsesi tilanteen? Oletko sopeutunut tilanteeseen?
- Jaksatko auttaa häntä ja uskoa parempaan?
- Koetko, että olet joutunut uhraamaan itsesi tai elämäsi?

Vetäytyminen

- Oletko joskus koittanut ottaa etäisyyttä lapseesi? Vaikuttiko se isovanhemmukseesi?

Vastustaminen

- Oletko pyrkinyt kontrolloimaan/vaikuttamaan lapsesi päihteidenkäyttöön? Hankkimaan lapsellesi apua, saamaan häntä hoitoon? Mitä siitä seurasi? Vaikuttiko se väleihinne tai isovanhemmukseesi?

Oletko hakenut tietoa liittyen päihteisiin, onko se ollut sinulle yksi selviytymiskeino?

AUTTAMINEN JA TUKEMINEN

Onko sinulle tarjottu apua vai oletko joutunut sitä itse etsimään ja hakemaan?

Miten sinua on autettu?

- Yhteiskunta (kunta/kaupunki/päihdelaitokset)
- Kolmas sektori (järjestöt, yhdistykset...)
- Vertaistuki, mitä kautta?
- Ammattiapu (psykologit, mielenterveys puoli...)
- Ystävät, sukulaiset
- Muuta apua?

Miten suuri merkitys saamallasi ulkopuolisella avulla on sinulle ollut?

Miten olisit toivonut, että *sinua* autetaan?

- Minkälaista apua olisit erityisesti tarvinnut? Millaista palvelua?
- Mitä ajattelet yleisesti ottaen siitä miten maassamme päihdeiden käyttäjien läheisiä huomioidaan, tuetaan ja autetaan?

Näkemyksesi siitä miten *lastasi* on autettu? Onko hän ottanut apua vastaan?

- Oletko ollut osallisena lapsesi päihdepalveluissa?
- Onko sinun jaksamisesta oltu huolissaan päihdepalveluissa?
- Onko sinulle tarjottu apua tätä kautta? Neuvottu mistä apua saa?
- Mitä ajattelet suomalaisista päihdepalveluista?

Tiedätkö onko *lapsenlapsesi* saanut apua?

- Oletko tehnyt yhteistyötä lastensuojelun kanssa? Millaista?
- Oletko tehnyt/miettinyt tekeväsi lastensuojeluilmoitusta lapsenlapsesi?
- Millaista apua ajattelet lapsenlapsesi tarvitsevan?

Tuleeko sinulle mieleen jotain erityistä mitä en ole osannut kysyä tai ajatella päihdeiden käyttäjän läheisenä olemisessa?